

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.

Головний редактор — Давидова І.

Заступниця головного редактора — Васківська О., Гуцол Г.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.

(голова редколегії), Україна

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна

Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна

Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна

Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США

Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна

Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна

Нешитой В. — д-р техн. наук, проф., Республіка Білорусь

Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна

Теремко В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Шемаєва Г. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна

Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 9 від 24.09.2020).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.

Коректура — Панченко Є.

Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094

Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),

+380 (44) 292-30-11 (редакція)

Факс: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine

State Research Institution;

Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.

Editor-in-Chief — Davydova I.

Deputy Editors — Vaskivska O., Gutsol G.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine

Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine

Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine

Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine

Phanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA

Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine

Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Neshitov V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Republic of Belarus

Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine

Teremko V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Shemaieva H. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 9 from 24.09.2020).

Editor — Zhdanova N.

Proofreader — Panchenko E.

Computer layout — Aleksanyan A.

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094

Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),

+380 (44) 292-30-11 (editors)

Fax: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

- СЕНЧЕНКО М.* Національна бібліографія у країнах Азії, Африки та Латинської Америки 3
АФОНІН О. Про долю українського книговидання: реальність і перспективи 10

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

- ЕЙСМОНТ Ю.* Новий правопис: дискусійні питання 15
БУЛАХ Т. Нативна реклама та періодика: точки дотику 19

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

- ДОЯР Л.* Київ у перший рік столичного статусу в УСРР:
спроба багатоаспектного аналізу 23

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

- САЗОНОВА Ю.* Журнал "Футбол Style": специфічні риси функціонування та історія розвитку
в спортивній пресі України періоду незалежності 28
ПОПЕЛЬНИЦЬКА О. Книги з бібліотеки Хв. Вовка з автографами, екслібрисами
та дарчими написами у книгозбірні Національного музею історії України 32
ЯКУБОВА Т. Дослідження внеску вчених, причетних до формування фондів бібліотеки
Київської духовної академії 38

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

- ШЕЙКО В., СОЛЯНИК А.* Визнаний лідер галузевої науки та освіти України
(до ювілею Наталі Миколаївни Кушнаренко) 44

ЗА РУБЕЖЕМ

- ГАЛИЦЬКА С., УСТИНОВА Т.* Німецька національна бібліотека: тематичний пошук
за класифікацією М. Дьюї 48

CONTENT

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

- SENCHENKO M.* National bibliography in Asia, Africa and Latin America 3
AFONIN O. About the fate of Ukrainian book publishing: reality and prospects 10

JOURNALISM AND MEDIA

- EYSMONT Yu.* New spelling: debatable issues 15
BULAKH T. Native advertising and periodicals: touch points 19

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

- DOIAR L.* Kyiv in the first year of the capital status in the USSR: attempt of multiple aspect analysis 23

HISTORICAL INTELLIGENCE

- SAZONOVA Yu.* Magazine "Football Style": specific features of functioning and history of development
in the sports press of Ukraine of the independence period 28
POPELNYTSKA O. Books from library of Khv. Vovk with autographs, expliers and gifting
inscriptions in the collection of books of the National Museum of the History of Ukraine 32
YAKUBOVA T. Research of the contribution of scientists involved in the formation of the
funds of the Kyiv Theological Academy 38

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

- SHEYKO V., SOLIANYK A.* Prominent leader of branch science and education of Ukraine
(to the anniversary of Natalia Nikolaevna Kushnarenko) 44

ABROAD

- HALYTSKA S., USTINOVA T.* German National Library: thematic search for M. Dewey's classification 48

УДК 015(5+6+(8=134))(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).3-10

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Національна бібліографія у країнах Азії, Африки та Латинської Америки

Огляд національної бібліографії (НБ) країн Азії, Африки та Латинської Америки зроблено на основі матеріалів, зібраних автором до 2018 р. Будь-яка дискусія з національної бібліографії має концептуально й структурно ґрунтуватися на аналізі політично-економічної ситуації у країні. Такий масштабний підхід особливо важливий щодо держав Азії, Африки та Латинської Америки — регіонів, котрі розривають суперечності й парадокси, що ускладнюють процеси формування національної бібліографії.

Пропонований матеріал надає уявлення про розвиток НБ країн окресленого регіону. Зокрема, докладно розглянуто аспекти її становлення: історичні передумови, наявність чи відсутність закону про обов'язковий примірник, національного бібліографічного агентства, періодичність випуску бібліографічних покажчиків, стан обліку електронних ресурсів, автоматизація процесів опрацювання надходжень.

Зауважено, що національна бібліографія виникла, щоб забезпечити облік і всебічну систематизацію продукції, котра реалізується в матеріальному форматі й видається в межах чітко окреслених державних утворень. Сучасний етап її розвитку передусім характеризує такий чинник, як створення міжнародних систем бібліографічної інформації, інтегрованими учасниками яких є національні бібліографічні служби майже всіх країн світу.

Ключові слова: національна бібліографія; обов'язковий примірник; національна бібліотека; здобуття незалежності; діаспора; колоніальне пригноблення; письменність; читацькі навички; бібліографічні агентства

Постановка проблеми. Однією з виразних рис політичного життя другої половини ХХ ст. став вступ раніше поневолених народів на шлях самостійного розвитку, а також формування десятків нових держав і підвищення їх питомої ваги у світовій політиці й економіці. Нині багато звільнених країн Азії, Африки та Латинської Америки складають понад третину загальної кількості членів ООН. Наслідки тривалого колоніального пригноблення, національно-визвольний рух і завоювання незалежності народами колишніх колоній чинять суттєвий вплив на їхнє соціально-економічне, політичне та культурне життя.

Природно, рівень розвитку цих держав неоднаковий, що обумовлено їхнім історичним минулим. Наприклад, разом із такими індустріально розвиненими державами, як Японія й Південна Корея, в азійському регіоні є держави з украй низьким життєвим рівнем. І саме вони визначають характерні особливості сучасного стану більшості народів Азії. Ці тенденції виразні й у країнах Африки та Латинської Америки, тому, розглядаючи великі регіони, доводиться робити значні, а в окремих випадках і приблизні узагальнення.

Мета дослідження — здійснити огляд національної бібліографії визначених країн і продемонструвати, що вона досягла певних успіхів, наприклад, за рівнем охоплення, проте ці зміни доволі незначні й запізнілі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших завдань, що стоять перед відносно молодими державами, є програма загальної письменності, оскільки значна частина населення окремих регіонів не вмє ані читати, ані писати. Іншою, не менш важливою проблемою є формування національної видавничої справи й подолання тих явищ і чинників, що визначали книговидавництво в колоніальний період, коли власна видавнича індустрія цих країн не розвивалася, а національний книжковий ринок

формувався тільки завдяки експорту з колишніх метрополій. Сучасний розвиток національного книговидавництва відбувається доволі повільно: за даними ЮНЕСКО, країни Азії, Африки та Латинської Америки випускають лише чверть обсягу світової книжкової продукції.

Багато держав азійського континенту завоювали право на незалежність відразу після Другої світової війни. Вони багатонаціональні, мають тисячолітні культурні традиції, але водночас економічно слабко розвинені (хоча й різною мірою).

На нинішньому етапі розвиток регіонального книговидавництва гальмують низький рівень письменності й читацьких навичок, а також складна каліграфія місцевих мов. У багатьох країнах, як і раніше, панівне місце належить англійській як мові книгодрукування. Наприклад, тільки в Індії 40% книжкової продукції виходить англійською мовою.

Водночас зростання національної самосвідомості, здобуття політичної та економічної незалежності значених держав стали головним стимулом для розвитку їхньої видавничої інфраструктури, створення національних бібліографічних центрів і бібліотек, розгортання інформаційної та бібліографічної діяльності.

Формування НБ в окремих країнах Латинської Америки припадає на кінець ХІХ ст., у більшості країн Азії та Африки — на 50—80-ті рр. ХХ ст., а в певних державах цей процес тільки розпочинається.

Багато держав зазначеного регіону лише зі здобуттям політичної незалежності взяли до створення національних бібліотек та бібліографічних агентств, організації й ведення національного бібліографічного обліку [1; 2]. У соціальному житті цих країн НБ відіграє суттєву роль, оскільки не лише відбиває національні досягнення майже в усіх сферах життя суспільства, а й впливає на їх розвиток.

Нині національна бібліографія у країнах Азії має здебільшого загальнодержавний характер, що підтверджують сформоване законодавство про обов'язковий примірник (ОП), фінансова допомога з боку уряду й наявність національних бібліографічних агентств, функції яких виконують переважно національні бібліотеки [3].

Закони про обов'язковий примірник у різні роки ухвалено в таких країнах, як Бангладеш, Китай, Індія, Ірак, Іран, Ізраїль, Південна Корея, Малайзія, Пакистан, Філіппіни, Сінгапур, Сирія, В'єтнам, Туреччина. Традиційно установами, що відповідають за національний бібліографічний облік, є національні бібліотеки, виняток становлять Парламентська бібліотека Японії та Бібліографічний інститут при Національній бібліотеці Туреччини.

Найстарішими бібліографічними показниками регіону є "Бібліографічний щоквартальний показник Єврейської національної і університетської бібліотеки" (Qirjat sefer, 1924) і "Турецька національна бібліографія" (Turkiye bibliyografyasie, 1928). В інших країнах офіційний бібліографічний облік розпочав формуватися лише в 60—90-ті рр. ХХ ст., зокрема в Бахреїні — 1991 р., Брунеї — 1996 р., Об'єднаних Арабських Еміратах — 1990 р., а в Афганістані, Ємені, Лівані, Саудівській Аравії та Кувейті його не ведуть зовсім, хоча в Лівані й Саудівській Аравії є національні бібліографічні агентства та відповідні закони про обов'язковий примірник.

Упровадження нових інформаційних технологій у практику національних бібліографічних агентств відбулося наприкінці 1960-х рр. і здійснюється також украй нерівномірно. Першими розпочали застосовувати автоматизоване бібліотечно-бібліографічне опрацювання документів і формувати електронні бази даних Парламентська бібліотека Японії та Національна бібліотека Сінгапуру [5].

Розглянемо докладніше особливості створення НБ у різних країнах окресленого регіону.

Японія. Nichon zenkoku sho shi Shukanban — "Японська національна бібліографія: Щотижневий перелік", виходить від 1977 р. Принцип відображення документів: видавнична продукція Японії, отримана як ОП, а також подарована чи придбана, окрім таємних документів, ефемерів, кінофільмів. Принцип відображення цифрових ресурсів: японську НБ було розширено завдяки електронним публікаціям після введення обов'язкового примірника для цього класу матеріалів 2000 р. 1 липня 2013 р. розпочалося електронне обов'язкове депонування онлайн-публікацій на підставі закону про національні парламентські бібліотеки, переглянутого в червні 2012 р.

Отже, японська НБ репрезентує онлайн-публікації від березня 2014 р. Відображаються: книги, брошури (вибірково), офіційні видання, дисертації, карти (вибірково), нотні видання, брайлівські видання, мікрофільми, патенти, стандарти. Параметри мультимедіа та формату: НБ можна завантажити через NDL-OPAL у найрізноманітніших форматах. Прийняті правила бібліографічного опису: міжнародні правила (ISBD),

японські правила каталогізації. Зміст бібліографічного запису: № з/п, заголовок, автор, видавництво, рік видання, пагінація, розмір, серія, ціна, вимова китайських ієрогліфів, передана засобами японської мови, предметні рубрики, індекс схем класифікації Національної парламентської бібліотеки, японський №, № поточної національної бібліографії (ПНБ). Використовують класифікаційні індекси: правила класифікації Національної парламентської бібліотеки (НПБ) Японії, японські правила індексації. Розташування основного матеріалу — за двома розділами: офіційні видання — за довідником агентства друку, комерційні видання — за японським варіантом Універсальної десятикової класифікації (УДК). В інших розділах — книги для дітей, навчальні матеріали тощо. Форми поширення: друковані видання, документи на машиночитних носіях. Автоматизація — від 1977 р.

Національна парламентська бібліотека Японії — центральна державна бібліотека країни. На базі положень, напрацьованих американською комісією, 9 лютого 1948 р. ухвалено закон про Національну парламентську бібліотеку Японії, що відкрилася 5 червня того самого року. Її першим директором став юрист К. Токудзіро, а віцедиректором — філософ Н. Масакадзу. У 1961 р., після смерті К. Токудзіро, на посаду директорів призначали генеральних секретарів палат представників і радників парламенту Японії. Це єдина японська бібліотека, що згідно із законом зберігає всі національні друковані видання, аудіо- та відеозаписи, опубліковані після Другої світової війни [6].

Відповідно до японського законодавства видавці зобов'язані надсилати до НПБ примірники всієї продукції, котру вони випускають. Ця умова дає змогу формувати найповніші фонди з японістики у світі. Державні видавництва мусять надавати 30 примірників друкованої продукції, а недержавні — 1, за який бібліотека сплачує 50% ринкової ціни. Всі книги й періодики впорядковують у бібліографічному збірнику "Японська бібліографія", котрий щорічно видає колектив бібліотеки. Установа також здійснює обмін державними виданнями з центральними бібліотеками США та Великої Британії. Для формування бібліографії використовують магнітні плівки, а від 1971 р. — комп'ютерні технології. Пошук у фондах відбувається за допомогою швидкісної системи JAPAN/MARC.

Національна парламентська бібліотека Японії відкрита для широкого кола громадян, розрахована на 1100 посадкових місць, надає бібліографічні консультації, а також здійснює обмін матеріалами з громадськими, міськими, університетськими книгозбірнями країни. Вона є членом Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ і бере участь у міжнародних дослідженнях із бібліотечної справи.

Станом на 2001 р. фонди налічували 489 тис. книг, 420 тис. карт, 470 тис. відео- та аудіозаписів, 167 тис. періодичних видань. Станом на 2020 р. у фондах зберігається понад 44 млн документів.

Щорічний обсяг випуску книжкової продукції в азійських державах також неоднаковий, що впливає на періодичність підготовки й видання національних

бібліографічних покажчиків. Зокрема, якщо Японія належить до найрозвиненіших у цьому сегменті держав, то й "Японську національну бібліографію" публікують щотижня. Для більшості ж країн хронологічним періодом є минулий рік, а отже, покажчики виходять із відповідною періодичністю (Бангладеш, Йорданія, Непал, Пакистан, Сінгапур, Сирія).

Умови історичного розвитку, подолання політичної та економічної відсталості, проблеми освіти й культури — усі ці чинники визначають особливості НБ окресленого регіону, проте, попри різний рівень її сформованості в певних країнах, виокремимо й загальні тенденції.

Хоча закон про обов'язковий примірник ухвалено в багатьох державах, слід створити механізм контролю, що забезпечує його ефективне функціонування, котрого нині бракує.

У більшості держав національні бібліотеки одночасно є й національними бібліографічними агентствами. Через недосконалу матеріальну базу та невисокий рівень інформаційно-бібліографічної діяльності (зокрема, відсутність досвіду) виразна тенденція до створення єдиних регіональних бібліографічних центрів, що вважаємо позитивним чинником.

Майже в усіх країнах здійснюється випуск видань ПНБ, розширюється зона охоплення матеріалів. Фахівці використовують міжнародні правила бібліографічного опису (ISBD) і міжнародні формати (UNIMARC). Основу систематизації зазвичай становить Універсальна десяткова класифікація. У практику підготовки й випуску ПНБ впроваджують засоби автоматизації.

Зі значними труднощами стикаються національні бібліотеки під час підготовки ретроспективних бібліографічних матеріалів, що пояснюється станом бібліотечних фондів і браком у них повної національної книжкової колекції.

Країни Африки. Більшість країн Африки здобули незалежність наприкінці 1950-х рр. Наслідки культурної політики метрополій, що всіяло гальмували національний розвиток, досі позначаються майже на всіх сферах соціального, економічного й культурного життя більшості африканських держав, розділених щонайменше на п'ять регіонів із різними економічними, соціальними та культурними традиціями. На півночі це арабські країни; англомовні держави — на заході й сході; у Центральній і Південній Африці — франкомовні та іспаномовні держави й, нарешті, Південно-Африканська Республіка (ПАР) із залежними від неї територіями. Нині африканські країни становлять майже третину держав — членів ООН.

За останні два десятиліття африканські народи активно долучаються до міжнародної співпраці в різноманітних сферах діяльності, завдяки чому новими членами поповнилася Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій (МФБА). Країни стали учасниками багатьох інформаційних і бібліографічних програм ІФЛА та ЮНЕСКО, котрі, зі свого боку, надають фінансову й інформаційну підтримку розвитку НБ [7]. Особливістю бібліографічної діяльності в африканському сегменті є й те, що перші бібліографічні покажчики "мали європейське й американське по-

ходження". Як приклад наведемо літопис, котрий від 1975 р. випускає німецька фірма K. G. Saur Verlag GmbH, — "Літопис африканського книговидання" (The African Book Publishing Record, ABPR), в якому щокварталу враховуються публікації англійською, французькою та окремими африканськими мовами.

Проблем, що стоять перед НБ африканських держав, ще вкрай багато. З 53 країн континенту понад половину (29, або 55%) мають національну бібліографію чи її аналоги; у 24 (45%) національний бібліографічний облік не ведеться; лише у 20 облік спирається на відповідні правові норми, частина з яких збереглася від часів колоніального режиму і не відповідає сучасним вимогам. Так, у Мозамбіку, що став незалежним 1975 р., діє закон про національну бібліотеку, ухвалений 1961 р. генерал-губернатором цієї провінції Португалії, що розглядає її лише як сховище усіх видань, випущених у метрополії.

У семи країнах Африки (Гвінеї, Замбії, Лесото, Сейшельських островах, Того, Екваторіальній Гвінеї, Ефіопії) є національні бібліотеки, але немає законодавчих актів про них. Сім країн (Буркіна-Фасо, Гана, Джибуті, Кабо-Верде, Маврикій, Нігер, Судан) взагалі не мають національних бібліотек. Особливістю НБ країн Магрибу (Алжир, Туніс, Марокко) є віддзеркалення документів як арабською, так і французькою мовами, оскільки ще міцні зв'язки їхніх народів із французькою культурою. Цим чинником пояснюється часткове використання бібліографічним агентством Алжиру старого французького стандарту бібліографічного опису. Всі національні бібліографічні агентства цього регіону застосовують у практиці арабський варіант ISBD та Універсальну десяткову класифікацію. Реєстрації в поточних покажчиках підлягають усі типи друкованих видань, фотографії та звукозаписи (окрім Марокко).

У західноафриканському регіоні вирізняємо країни з відносно високим розвитком ПНБ: Нігерія, Гана, Сьєрра-Леоне, Кот-д'Івуар і Сенегал. Державними мовами в них є англійська й французька, хоча водночас поширені й місцеві африканські мови. Тільки в Нігерії понад 100 етнічно-лінгвістичних груп використовують 250 мов і діалектів — звідси й всі труднощі.

Бібліографічні агентства інших держав також здійснюють підготовку і випуск видань ПНБ, але без кумуляції і з меншим охопленням документів. У них немає служби СІР. Характерно й те, що в англомовних країнах для систематизації використовують Десяткову класифікацію Дьюї (ДКД), а у франкомовних — УДК. Розглянемо докладніше роботу над НБ у Нігерії.

Нігерія. Національна бібліотека країни успішно виконує функції національного бібліографічного агентства, готуючи щомісячні випуски "Національної бібліографії Нігерії" (The national bibliography of Nigeria. 1973) із піврічною та річною кумуляцією. Крім того, видає комплекти друкарських карток, привласнює книжковим виданням ISBN, готує перспективну бібліографічну інформацію відповідно до програми централізованої каталогізації. Принцип відображення документів — широкий: видання, опубліковані у

країні, охоплюючи матеріали місцевими мовами; видання про Нігерію й зарубіжні видання творів нігерійських авторів. Відображаються: книги/брошури, офіційні видання, нові серіальні видання, матеріали конгресів, карти, плани, газети. Прийняті правила бібліографічного опису: AACR, ISBD (M), (C). Зміст бібліографічного запису: індекс ДКД, автор, заголовок, № видання, відомості про відповідальність, місце видання, видавництво, пагінація, розмір, серія, ціна, предметні рубрики, додатковий опис, індекс класифікації БК, № ОП. Використовують класифікаційні індекси: ДКД-19; вибірково — класифікація БК; для офіційних видань — власна класифікація. Розташування основного матеріалу: від 1976 р. — за основними класами ДКД. Є допоміжні покажчики авторів, назв, серій в одному ряду, предметний. Форми поширення: друковане видання. Автоматизації немає.

Національну бібліотеку Нігерії створено 1964 р. на виконання відповідного закону, що заклав інтелектуальну основу для створення мережі книгозбірень, котрі фінансує держава, для забезпечення доступності навчальних матеріалів для нігерійців. Сьогодні це життєво важливий орган, що діє як інтелектуальна пам'ять нації. Установа надає інформаційну допомогу державним службовцям в реалізації політики. Бібліотека отримує обов'язковий примірник кожної книги, опублікованої на території країни, що робить її одним із найбільших національних книгозбирань; привласнює ISBN та ISSN.

Країни Східної Африки (Кенія, Танзанія, Ефіопія, Судан, Сомалі, Мозамбік) значно розрізняються як за рівнем розвитку культурно-освітніх інститутів, так і за мовною ситуацією. Загалом ступінь сформованості НБ у цьому регіоні нижчий, ніж у Північній і Західній Африці. Найвищі позиції посідає НБ Кенії, де функції національного бібліографічного агентства виконують одразу дві установи: Національна бібліотечна служба й Національний довідковий і бібліографічний департамент. Щорічна "Національна бібліографія Кенії" (Kenyan national bibliography, 1980) відбиває різноманітні види документів: книги, перші випуски нових серіальних видань, дисертації, праці наукових і професійних конференцій, стандарти, патенти, каталоги виставок, плакати, аудіовізуальні матеріали. Принцип відзеркалення документів — територіальний; окрім того, реєструються видання про Кенію й твори кенійських авторів, випущені за кордоном. Бібліографічні описи складають на основі Англо-американських правил каталогізації та ISBD.

Приблизно такого самого рівня досягла й НБ Танзанії, національне агентство якої представляє відділ нових надходжень Національної бібліотеки. Покажчик "Національна бібліографія Танзанії" (Tanzania national bibliography, 1975) видається щорічно й базується на територіальному принципі відбору документів.

В Ефіопії та Судані покажчики ПНБ випускають із річною періодичністю, в національних стандартах бібліографічного опису лише розпочинають використовувати основні положення ISBD. В Уганді, Сомалі й

Мозамбіку є національні бібліотеки й ухвалено закони про обов'язковий примірник, проте якщо в Уганді випуск видань ПНБ здійснюється від 1987 р., то в Сомалі й Мозамбіку таких покажчиків немає.

Природно, що на загальному тлі розвитку національної бібліографії в африканських державах особливо вирізняється НБ Південно-Африканської Республіки. Державна бібліотека в Кейптауні від 1960 р. щоквартально випускає "Національну бібліографію Південної Африки" (South African national bibliography, SANB) із наступною щорічною кумуляцією. На основі закону про обов'язковий примірник (1997) враховуються монографічні, офіційні, періодичні й картографічні видання, технічні доповіді та звіти, видання на машиночитних носіях. Від 1990 р. матеріал систематизується за Десятькласовою класифікацією Дьюї. НБ республіки охоплює й великі роботи репертуарного характеру. Доступ забезпечується завдяки передплаті на інформацію мережі SABINET.

Загальна характеристика розвитку НБ у країнах Африки виявляє схожі для держав третього світу показники. Позитивними вважаємо тенденції до розширення об'єктів обліку та перегляду законів про обов'язковий примірник з урахуванням новітніх носіїв інформації. Останніми за часом ухвалення стали закони про обов'язковий примірник в Єгипті (1995), Замбії (1995), Південній Африці (1997), Намібії (2000). Простежуємо також позитивну динаміку у створенні національних бібліографічних служб (в одних випадках це спеціально засновані центри, в інших — національні чи університетські бібліотеки, національні архіви). Різна й періодичність видань ПНБ, найпоширенішими є щорічники. Більшість покажчиків випускають у друкованому варіанті, в семи державах регіону також використовують формат CD-ROM. Інтернет-сторінки (чи вебсайти) НБ є тільки в Японії, Намібії, Свaziленді (через університетські каталоги), Ізраїлі й Туреччині.

Єгипет. Nashrat al-ida — "Бюлетень обов'язкового примірника". Виходить від 1969 р. щоквартально. Принцип відображення документів: територіальний + зарубіжні видання національних авторів. Відображаються: книги/брошури, офіційні видання, річні звіти, підручники, звіти про НДР, карти. Прийняті правила бібліографічного опису: ISBD, правила АІА з використанням колективного автора. Зміст бібліографічного запису: автор, заголовок, місце видання, видавництво, рік видання, пагінація, розмір, ISBN, серія, шифр бібліотеки, індекс ДКД. Використовувані класифікаційні індекси: ДКД-18. Розташування основного матеріалу — у шести розділах, далі — в алфавітному порядку. Кожен випуск ділиться на англійську й арабську частини. Офіційні видання — в окремому розділі. Є допоміжні покажчики: авторів, назв, предметний, видавництв. Форми поширення — друковане видання. Автоматизації немає.

Національна бібліотека й архів Єгипту — некомерційна урядова організація, найбільша книгозбірня країни та світу, що перевершує бібліотечні зібрання Університету Аль-Азхар і нової Олександрій-

ської бібліотеки. У фонді книгозбірні й архіву зберігається кілька мільйонів томів різноманітної тематики, зокрема старовинні арабомовні та інші східні рукописи, а також велика колекція середньовічних арабських монет, найдавніші з яких належать до 696 р. н. е.

Основна бібліотека являє собою семиповерхову будівлю в районі Каїра, поруч розташовано Єгипетський національний архів.

Усвідомлюючи потребу подальшого розвитку НБ, 1980 р. африканські країни ініціювали створення Панафриканської системи документації та інформації (Panafrikan dokumentation and information system, PADIS), що дає змогу розв'язувати питання НБ. Нині визначилися напрями вдосконалення ПНБ: створення правової основи й ухвалення відповідних законодавчих актів, зміцнення матеріальної бази національних бібліографічних агентств, посилення контролю за дотриманням законів про ОП, уніфікація та стандартизація бібліографічної методики, поступове звільнення від впливу експансіоністської діяльності зарубіжних інформаційних агентств, прагнення фахівців до комплексного вирішення проблем з урахуванням світового й національного досвіду, підготовка та навчання кваліфікованих кадрів.

Латинська Америка. Національна бібліографія у країнах Латинської Америки розпочала формуватися доволі давно і від XIX ст. розвивалася в межах державних кордонів, що змінювалися. Впродовж 300 років латиноамериканські народи перебували в колоніальній залежності від Іспанії та Португалії. На початку XIX ст. у результаті національно-визвольної боротьби більшість країн здобули незалежність, і на території континенту постали нові суверенні держави. Проте через низку причин, насамперед економічних, вони опинилися в залежності від найбільших компаній високорозвинених країн. Ця обставина продовжує визначати й сучасний рівень розвитку їхніх економік. Зокрема, слабкий потенціал видавничої галузі країн Латинської Америки сприяв тому, що політика іноземних медіаконцернів стала визначальною на регіональних книжкових ринках. Експорт іспанської друкованої продукції практично повністю забезпечує потреби жителів латиноамериканських держав, на відміну від локальних видавничих ринків, що безпосередньо впливає на розвиток НБ. Слід погодитися з думкою, що "за рівнем розвитку країни Латинської Америки подібні до країн Азії й Африки, у сфері культури, зокрема в бібліотечно-бібліографічній справі, вони мають багато спільного з азійськими й африканськими країнами, а за певними параметрами відстають від них, попри те, що національні бібліотеки й видання національної бібліографії з'явилися в них набагато раніше".

Закономірно, що ретроспективна національна бібліографія (РНБ) виникла у країнах Латинської Америки раніше, ніж з'явився поточний бібліографічний облік. Перші покажчики РНБ виходили вже на початку XIX ст. До формування ретроспективної бібліографії латиноамериканських країн значних зусиль доклали найпродуктивніший бібліограф Хосе Торібіо Медіні (1852—1931), який присвятив життя вивченню історії іспано-американської культури колоніального

періоду. Як пристрасний книголюб і бібліофіл він досліджував й історію книгодрукування, оприлюднивши низку бібліографічних робіт, що відбивають друковану продукцію латиноамериканських держав і окремих міст — центрів книгодрукування. Метод історичних досліджень Х. Т. Медіні базувався на тому, що для конкретизації стану книжкової культури іспанських колоній слід урахувати весь масив документів, надрукованих у них до періоду незалежності. Відповідно, всі бібліографічні праці доведені до певної дати та мають різні хронологічні межі: 1821 р. — для Боготи (Колумбія), 1818 р. — для Кито (Еквадор), 1824 р. — для Ліми (Перу) тощо. Бібліографічний покажчик батьківщини укладача (Чилі) охоплює період до лютого 1817 р., коли повстанці розбили іспанські війська й звільнили столицю Сантьяго.

Найвагоміша праця Х. Т. Медіні — "Іспано-американська бібліотека" (Biblioteca Hispano — Americana. 1904), у семи томах якої акумульовано 8731 назву книг, надрукованих у країнах Латинської Америки впродовж 1754—1823 рр., а також видань про неї. Докладні описи розташовано у хронологічному порядку й забезпечено анотаціями. Загальна кількість бібліографічних праць Х. Т. Медіні сягає 400.

Поточний бібліографічний облік формується в цих державах у другій половині XIX ст. (1866 р. — Бразилія, 1887 р. — Чилі, 1889 р. — Мексика, 1895 р. — Уругвай), а стабільнішого й професійнішого характеру набуває лише в XX ст. після Першої світової війни завдяки діяльності ЮНЕСКО. У 1960—1970-ті рр. поживалення розвитку ПНБ в Латинській Америці відбувалося під впливом ІФЛА й підтримуваних нею міжнародних інформаційних програм, зокрема каталогізації у виданнях. Особливе значення мали рішення Міжнародного конгресу з національної бібліографії (1977) [9]. Сучасний рівень розвитку НБ визначається рекомендаціями Міжнародної конференції з національних бібліографічних служб (1998).

Нині в більшості країн регіону національними бібліографічними агентствами є національні бібліотеки, в окремих — центральні бібліотеки університетів, у двох державах — спеціальні установи (Національна бібліотечна служба Барбадосу й Інститут Каро та Куерво в Колумбії). Тільки в Болівії бібліографічний облік здійснює приватна фірма "Друзі книги" (Los amigos del libro), заснована книгопродавцем В. Г. Тичауером. Покажчик, котрий випускає компанія, — "Бібліографія Болівії" (Biobibliografía boliviana, 1963), є, з одного боку, книготорговим, оскільки відбиває тільки комерційні видання, а з іншого — болівійською екстеріорикою, адже містить відомості про зарубіжні видання болівійських авторів, однак чимало фахівців і авторів називають покажчик національним.

В основу формування більшості поточних національних бібліографічних покажчиків покладено комплексний принцип, державно-територіальний застосовується лише в Гаяні, Гондурасі, Коста-Риці, Тринідаді і Тобаго. Більшість покажчиків виходять із періодичністю раз на квартал і щорічною кумуляцією. Виняток становлять "Мексиканська бібліографія"

(Bibliografía Mexicana, 1967), що виходить щомісячно, й "Кубинська бібліографія" (Bibliografía Cubana, 1977) — шість разів на рік.

В окремих країнах зазначеного регіону ПНБ досі зберігає такі негативні ознаки, як випуск нових дублювальних покажчиків і нерегулярність виходу основних, що свідчить про брак міцної бази поточного обліку загалом. Хоча закони про обов'язковий примірник у більшості країн ухвалено ще в середині ХХ ст., їх ефективність доволі низька. Створення національних бібліографічних покажчиків у певних державах є нерентабельним, оскільки в них нерозвинена видавнича діяльність і незначна кількість споживачів НБ, зокрема бібліотек, спроможних придбати національну друковану продукцію. Проте впродовж останніх двох десятиліть розширюється спектр документів: разом із книгами, першими номерами серіальних видань і офіційними документами реєструють карти, дисертації й наукові звіти, нотні видання. У коло обліку вносять аудіовізуальні матеріали, у двох країнах (Мексика й Куба) реєстрації підлягають поштові марки.

Системи видань (органів) ПНБ як сукупності поточних бібліографічних покажчиків у країнах регіону фактично немає. Зазвичай національна бібліотека випускає один основний покажчик, що враховує книги, офіційні видання, перші номери періодичних видань, іноді карти й атласи. Покажчики, що охоплюють решту видів видань, випускають інші організації.

Від 1980-х рр. у багатьох країнах для бібліографічного опрацювання й випуску поточних бібліографічних покажчиків, а також для створення національних автоматизованих інформаційно-бібліографічних систем використовують Англо-американські правила каталогізації (AACR-2) і регіональний формат MARCAL, розроблений 1976 р. латиноамериканськими фахівцями у співпраці з Бібліотекою Конгресу США.

Останніми десятиліттями в Латинській Америці посилюється прагнення до регіональної кооперації у форматі проєктів KATAZEN, MARCAL і LILIBU, що реалізуються за підтримки ЮНЕСКО й спрямовані на розвиток НБ. У цих процесах значну роль відіграє Регіональний центр сприяння розвитку книжкової справи у країнах Латинської Америки й Карибського басейну (Centro Regional Para el Fomento del Libro en America Latina y el Caribe, CERLALC), заснований 1971 р. також під егідою ЮНЕСКО.

Суперечності, властиві латиноамериканському життю, притаманні й НБ, що нерозривно пов'язана з національними бібліотеками. Корені цього зв'язку сягають давніх часів. Історія Латинської Америки — це історія боротьби місцевих традицій із політикою завойовників та європейськими порядками. Нині народи Латинської Америки перейняли чимало сучасних новацій, зокрема музика, кіно, література, мова, одяг несуть відбиток процесів глобалізації, що відбуваються у світовій політиці та економіці [4].

Загальні тенденції стосуються і публікацій. Наприклад, іспанські (й інші) багатонаціональні видавці випускають багато книжкової продукції для внутріш-

ніх потреб Латинської Америки, а також на експорт. Окремі з них можуть одночасно оприлюднювати національні видання під однією назвою одразу в кількох країнах. Як і скрізь, свій внесок у загальну плутанину роблять і недруковані матеріали; також важко врахувати й інтернет-сайти. У Латинській Америці не вистачає фахівців і фінансових коштів. Бібліографічна діяльність стикається зі схожими проблемами.

У багатьох країнах національні бібліотеки були засновані одразу після здобуття незалежності, часто на базі єзуїтських зібрань, конфіскованих у попередні роки. Проте тільки до 1900 р. більшість країн змогли сформулювати завдання, котрі мають розв'язувати національні бібліотеки (це стосується і національних музеїв, і національних університетів) як символи суверенної держави й освіти. Великі новоутворення стали свідками руху до культури, що спиралася на демократичний оптимізм. До середини ХХ ст. національні бібліотеки наповнили нові користувачі — продукт масової освіти, масової політики й масової урбанізації.

Величні сховища "спадщини", доступні лише еліті, заповнили студенти, школярі й пересічні читачі. Було припинено багато бібліографічних робіт, що здійснювалися тривалий період. Національна бібліографія існувала завдяки зусиллям окремих ентузіастів, як-от Werner Guttnag у Болівії та Fermin Peraza на Кубі.

Обмежені бюджети, політична нестабільність, реакційні режими 70—80-х рр. ХХ ст., технологічна ізоляція ще більше ускладнили реалізацію національними бібліотеками бібліографічних проєктів. Наявність в окремих країнах сильного керівництва, достатніх фінансових можливостей, висококваліфікованих фахівців дала змогу досягти прогресу, як, наприклад, у Бразилії, Венесуелі й нещодавно в Чилі, проте інші національні бібліотеки ледве виживають, як, власне, й національна бібліографія.

Бразилія. Bibliografía Brasileira — "Бразильська бібліографія". Виходить від 1983 р. Принцип відображення документів: територіальний + зарубіжні видання творів національних авторів. Відображаються: книги, брошури, офіційні видання, перші номери журналів, що змінили назву, дисертації, нотні видання, карти/атласи, листові видання, звукозаписи, репринт, публікації міжнародних організацій, що надходять як ОП. Прийняті правила бібліографічного опису: португальське видання AACR-2. Зміст бібліографічного запису: автор, заголовок, № видання, місце видання, видавництво, рік видання, пагінація, розмір, ISBN, індекс ДКД, № з/п. Класифікаційні індекси: ДКД. Розташування основного матеріалу — за ДКД, далі — в алфавітному порядку заголовків основних описів. Журнали — за алфавітом назв. Є допоміжні покажчики авторів, назв, предметний із відсиланням до № з/п. Форми поширення: друковане видання. Автоматизація — від 1986 р.

Національна бібліотека Бразилії (порт. Biblioteca Nacional do Brasil) — бібліотека в місті Ріо-де-Жанейро, заснована 1810 р. Розташована у сквері Сіне-ландія (площа Флоріанові Пейшоту), поруч — Націо-

нальний музей образотворчих мистецтв і Міський театр. Це найбільше книгосховище Латинської Америки, фонд якого налічує понад 9 млн одиниць зберігання. Обов'язковий примірник усіх португальських видань надходив до бібліотеки ще від часу її заснування, та законодавчо це було закріплено лише на початку ХХ ст. Зокрема, від 1907 р., згідно з президентським декретом № 1825, бібліотека мала поповнюватися обов'язковими примірниками видань, випущених у Бразилії.

У 2004 р. положення декрету було внесено до закону № 10994, в якому зазначено, що закон про обов'язковий примірник "сприятиме обліку та збереженню національної інтелектуальної продукції, захисту й збереженню національної культури й мови".

Дія більшості законів про обов'язковий примірник у Латинській Америці поширюється лише на книги. Досягти згоди вкрай важко, оскільки поліграфічна промисловість перебуває на стадії становлення. Нерозвинені комунікації, занижений рівень грамотності населення роблять видавничу діяльність економічно не вигідною. Книжки публікують власним коштом, випускають невеликими накладками й поширюють серед обмеженого кола читачів. Якнайповніші колекції та бібліографію збирають приватні бібліофіли.

Ситуація стала змінюватися завдяки процесам, що відбувалися і з національними бібліотеками. Масова освіта, масовий зв'язок, урбанізація й економічне зростання сприяли формуванню невеликого, але динамічного книжково-журнального ринку. Книжкове виробництво й торгівля поступово стають рентабельними. Наявність в окремих країнах комерційного друкарського виробництва й організованого книжкового ринку вперше дали змогу налагодити якісний бібліографічний облік друкованої продукції. У деяких країнах також описують медіапродукцію (звукозаписи й фільми). Власне кажучи, обмежений облік відповідає специфіці інформаційного ринку.

Висновки. Історія національної бібліографії в окремих країнах і регіонах свідчить, що її формування

відбувалося насамперед завдяки книжковій торгівлі, а на розвиток суттєво впливали політичні й культурно-історичні процеси. Від книготорговельного обліку до повної загальнодержавної реєстрації різних видів документів, охоплюючи машиночитні носії, від національних традицій і методики до розроблення національних законодавчих актів про обов'язковий примірник і вироблення міжнародних бібліографічних правил, від одиничних видань НБ до створення системи національного бібліографічного обліку в друкованій і машиночитній версіях — така історія національної бібліографії. Для сучасного етапу її розвитку характерно створення міжнародних систем бібліографічної інформації, інтегрованими учасниками яких є національні бібліографічні служби майже всіх країн світу [8].

Національна бібліографія виникла, аби забезпечити облік і всебічну систематизацію продукції, що реалізується в матеріальному форматі й видається в межах чітко окреслених державних утворень. Її майбутнє видається неясним, як і межі між державами, організаціями, між публікаціями, призначеними для загального комерційного поширення, котрі доступні усім, і між публікаціями, що можуть мати жорстко фіксовані тексти чи плавно перетікати одна в одну. Пояснення, що стосуються проблем, пов'язаних із фондами та штатом, офіційною мовою й встановленими прерогативами, численними перешкодами, з якими стикаються на практиці, можна просто не брати до уваги. Найімовірніше, на цьому етапі ми нічого не знаємо й про користувача, на якого має бути орієнтована національна бібліографія.

Сильні й слабкі боки НБ Латинської Америки відбивають розбіжності, властиві всій національній бібліографії, а також парадокси, притаманні безпосередньо цим країнам. Аналітики визначають Латинську Америку як найтипівіший постсучасний регіон з усіма супутніми суперечностями, проблемами й можливостями, тому національна бібліографія може виявитися донкіхотським недосяжним ідеалом.

Список використаної літератури

1. *Бібліотеки за рубежом* : сборник / Всерос. гос. б-ка иностр. лит. им. М. И. Рудомино. — Москва : Рудомино, 2001. — 200 с.
2. *Библиотечное дело в странах Азии, Африки и Латинской Америки* : сборник переводов статей. — Москва : Книга, 1972. — 160 с.
3. *Грузинова Л. Б.* Иностранная библиография : учебное пособие / Л. Б. Грузинова. — Москва : Мир книги, 1997. — 164 с.
4. *Культура Латинской Америки* : энциклопедия. — Москва : РОССПЭН, 2000. — 742 с.
5. *Леликова Н.* Зарубежная и отечественная библиографическая деятельность: современные тенденции развития / Н. Леликова // Библиотечное дело. — 2016. — Т. 65. — № 5. — С. 513—521.
6. *Ягубкина А. С.* Библиотеки Японии: от традиции к инновации / А. С. Ягубкина // Огарев-online. — 2019. — № 13. — Режим доступа: <http://journal.mrsu.ru/arts/biblioteki-yaponii-ot-tradicii-k-innovacii>. — Загл. с экрана.
7. *National Bibliographic Register, IFLA.* — Mode of access: <http://www.ifla.org/node/2216> (accessed 18.07.2016). — Title from the screen.
8. *Žumer M.* National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions / M. Žumer. — München : K. G. Saur, 2009. — 140 p.
9. *Best Practice for National Bibliographic Agencies in a Digital Age, IFLA.* — Mode of access: <http://www.ifla.org/node/7858> (accessed 18.07.2016). — Title from the screen.

Mykola Senchenko

National bibliography in Asia, Africa and Latin America

The review of the national bibliography (NB) of Asia, Africa and Latin America is based on materials collected by the author until 2018. Any discussion of the national bibliography should be conceptually and structurally based on an analysis of the political and economic situation in the country. Such a large-scale approach is especially important for the states of Asia, Africa and Latin America — regions that break the contradictions and paradoxes that complicate the process of forming a national bibliography.

The proposed material provides an idea of the development of the national bibliography of the countries of the outlined region. In particular, aspects of the NB formation are considered in detail: historical preconditions for creating a national bibliography, the presence or absence of a law on mandatory copies, the national bibliographic agency, the frequency of bibliographic indexes, the state of electronic resources, automation of revenue processing.

It is noted that the national bibliography was created to ensure accounting and comprehensive systematization of products sold in a tangible format and published within clearly defined government entities. The current stage of its development is characterized primarily by the creation of international systems of bibliographic information, the integrated participants of which are the national bibliographic services of almost all countries.

Keywords: national bibliography; mandatory copy; national library; gaining independence; diaspora; colonial oppression; literacy; reading skills; bibliographic agencies

References

1. *Biblioteki za rubezhom : sbornik.* (2001). Moskva: Rudomino.
2. *Bibliotechnoe delo v stranah Azii, Afriki i Latinskoj Ameriki : sbornik perevodov statej.* (1972). Moskva: Kniga.
3. Gruzina L. B. (1997). *Inostrannaya bibliografiya : uchebnoe posobie.* Moskva: Mir knigi.
4. *Kultura Latinskoj Ameriki : enciklopediya.* (2000). Moskva: ROSSPEN.
5. Lelikova N. (2016). Zarubezhnaya i otechestvennaya bibliograficheskaya deyatel'nost: sovremennye tendencii razvitiya. *Bibliotekovedenie*, 65 (5), pp. 513—521.
6. Yagubkina A. S. (2019). Biblioteki Yaponii: ot tradicii k innovacii. *Ogarev-online*, 13. Availabl at: <http://journal.mrsu.ru/arts/biblioteki-yaponii-ot-tradicii-k-innovacii>.
7. *National Bibliographic Register, IFLA.* Availabl at: <http://www.ifla.org/node/2216> [Accessed 18.07.2016].
8. Zumer M. (2009). *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Direction.* Munchen: K. G. Saur.
9. *Best Practice for National Bibliographic Agencies in a Digital Age, IFLA.* Availabl at: <http://www.ifla.org/node/7858> [Accessed 18.07.2016].

Надійшла до редакції 15 вересня 2020 року

УДК 655.4/.5+02](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).10-15

Олександр Афонін,

президент Громадської спілки

"Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів",

e-mail: upba@ukr.net

Про долю українського книговидання: реальність і перспективи

У статті порушено важливі питання ролі й місця видавничої галузі серед інших галузей економіки. Розглянуто чотири стрижневі стратегічні напрями розбудови вітчизняного книговидання, книгорозповсюдження, модернізації та оновлення фондів національної бібліотечної системи. Акцентовано на неефективності й повільності ухвалення рішень державними органами влади. Подано розрахунки та запропоновано шляхи розв'язання проблем, спираючись на світові тенденції й досвід розвинених європейських країн з урахуванням рекомендацій таких авторитетних організацій, як Міжнародна асоціація бібліотекарів.

Ключові слова: книговидання; книгорозповсюдження; Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів; УАВК; бібліотеки; фонди бібліотек; Міжнародна асоціація бібліотекарів

Мета дослідження: аналіз стану видавничої та бібліотечної галузей України у кризовий період.

Предмет дослідження: видавнича і бібліотечна галузі України.

Постановка проблеми. Упродовж усіх років незалежності Україна не мала й досі не має чіткої стратегії розвитку економіки за галузями з визначенням конкретних цілей, строків їх досягнення та потреби держави у професійних кадрах, які забезпечать цей динамічний розвиток у найближчі 2—3 роки з перспективою на десятиріччя.

Тож проблема полягає не стільки в тому, щоб донести до свідомості керівників болючі проблеми

бурхливого коронавірусно-карантинного сьогодення, скільки в потребі поговорити про стратегічну прірву в політичному баченні державних чиновників, про їхню сприйняття книговидавничої та пов'язаної з нею бібліотечної галузі за залишковим принципом.

Виклад основного матеріалу дослідження. 28 серпня 2020 року відбулася довгоочікувана зустріч представників видавництва — членів Правління Громадської спілки "Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів" (ГС "УАВК"), книжкової торгівлі й поліграфічних підприємств із міністром культури та інформаційної політики Олександром Ткаченком, заступником голови Комітету Верховної Ради з питань гума-

нітарної та інформаційної політики Євгенією Кравчук і керівництвом Українського інституту книги (УІК) [1].

Упродовж року ГС "УАВК" стукала в усі доступні їй "вікна" й "двері" до керівництва центральних органів влади, які за своїми функціональними обов'язками мають опікуватися книговидавничою галуззю, з вимогою вийти на прямий контакт із представниками професійного середовища для предметної конструктивної розмови з подальшим налагодженням постійної комунікації представницької фахової громадської організації з органами законодавчої та виконавчої влади.

Загалом розмова виявилася хоч і недовгою, проте конструктивною. І нам вона була вкрай необхідна не стільки для того, щоб донести до свідомості керівників болючі проблеми бурхливого коронавірусно-карантинного сьогодення, скільки поговорити про стратегічну прірву в політичному баченні державних чиновників, про їхнє сприйняття книговидавничої галузі, що є абсолютно незамінним супровідником цивілізаційного розвитку будь-якої держави.

Під час розмови ми порушили питання щодо:

— цілковитою невідповідністю сучасним вимогам і темпам життя законсервованої ще від радянських часів безглуздої бюрократичної процедури підготовки, узгодження й затвердження відповідними органами влади підзаконних актів, зокрема й тих, що стосуються книговидання;

— небажання міністерства фінансів "перекинути" кошти в бюджеті Українського інституту книги з цьогорічних менш ефективних програм на програму закупівлі книжок для поповнення фондів бібліотек і збільшення суми закупівель із 28 до 53 млн грн;

— необґрунтоване затягування процедури узгодження підзаконних актів, що мають на меті реалізацію державних програм закупівлі книжок і надання інституційної допомоги видавництвам у розмірі 150 млн грн [2].

Учасники порушили проблеми функціонування програми перекладів творів вітчизняних авторів іноземними мовами, виокремлення території України із зони дії копірайту на переклад російською мовою, боротьби з піратством тощо. Та для тих, хто орієнтується у проблематиці книжкового бізнесу в нашій державі, зрозуміло, що все це локальні й здебільшого дрібні пазли, з яких фізично неможливо скласти узагальнену картину й спрогнозувати майбутнє вітчизняного книговидання. Це лише точкові ін'єкції, що дозволяють важко хворому пацієнтові самотужки на кілька хвилин підвестися на ноги, аби задовольнити фізіологічні потреби, проте аж ніяк не впливають на перебіг хронічної хвороби та лише на певний час відстрочують неминучу трагічну розв'язку.

Ми намагалися донести до відома міністра й заступниці голови Комітету дещо інше і, сподіваємося, що були почуті.

А тепер про те, що саме ми намагалися донести.

Упродовж 29 років вітчизняне книговидання влада розглядала і, на жаль, розглядає надалі як певний необов'язковий соціально-виробничий атрибут, а не ключову галузь, від якої, з погляду урядів цивілі-

зованих країн світу, величезною мірою залежить моральний, культурний і духовний стан суспільства, підготовка високопрофесійного та креативного кадрового ресурсу, розвиток науки, техніки й технологій, сучасного виробництва, економіки та обороноспроможності країни. В Україні ж яке бачення, таке й ставлення.

Од початку часів незалежності жоден президент і жоден уряд нашої держави навіть не намагалися зберегти, а надалі досягти хоча б сумнозвісного, визначеного країнами ЄС "деградаційного порога" з виробництва не менше 2,5 книги на одного мешканця країни. А навіщо? Скільки надрукували, стільки й надрукували. Українську владу ніколи не цікавили розміри щорічного "доробку" вітчизняної книговидавничої галузі. Жодного разу з боку очільників держави ми не відчували стурбованості тим, що в Україні друкується лише від 0,4 до 1,6 книги на душу населення, а не 2,5, чи 3, або й 4. До того ж єдиним жанром, що впливав на коливання щорічного сумарного накладу, була навчальна література для учнів загальних закладів середньої освіти, тобто для школярів. Усе залежало від кількості учнів, для яких друкували підручники за державним замовленням. Влада опікується лише цим сектором книговидання, адже забезпечення школярів підручниками є конституційною нормою, та й, зрештою, дітей треба ж навчити читати. Водночас нікого не обходив той факт, що населення всього світу по-справжньому навчається не за шкільною партою, а після того, як полишить шкільні стіни. Саме тоді молодь обирає життєвий шлях і професію, здобуває навички фахової майстерності, відкриває нові наукові горизонти, висуває креативні ідеї, засвоює технічні й технологічні знання, що надихають і спонукають на дії, спрямовані на вдосконалення соціальних, культурних, індустріальних та постіндустріальних процесів для поліпшення життя людей, збереження їхнього здоров'я й продовження строку активної життєдіяльності.

Причини такого індиферентного ставлення влади до книги як основного джерела знань для навчання дорослого населення країни, а точніше — для підготовки якісного, розрахованого на перспективу кадрового ресурсу держави, цілком очевидні. Адже впродовж усіх років незалежності Україна не мала й досі не має чіткої стратегії розвитку економіки за галузями з визначенням конкретних цілей, строків їх досягнення та потреби держави у професійних кадрах, які забезпечать цей динамічний розвиток у найближчі 2—3 роки з перспективою в 10 років.

Отже, не виписано стратегію, не визначено цілі й потреби в кадрах на перспективу, відповідно, немає й необхідності у різножанровій літературі.

Чи є надія на повернення до цивілізаційних норм друкування й споживання книжкової продукції та вихід із цієї деградаційно-стагнаційної ситуації, в якій тривалий час перебувають і держава, і галузь? Безперечно, є! Для цього слід припинити жити лише одним днем і напрацювати державну стратегію розвитку за галузями, визначивши на кілька років наперед потребу у фінансових, матеріальних і кадрових ресурсах для досягнення визначених цілей. І тоді автоматично

постане питання гострої нестачі якісної різножанрової літератури для забезпечення цього зростання.

Що ж до досягнення протягом 2—3 років "порога" виробництва у 2,5 книги на душу населення, а це приблизно 105—110 млн примірників книжок, потрібно лише провести ретельні розрахунки:

— яку кількість книжок спроможні продукувати видавництва за рахунок власних обігових коштів;

— які темпи нарощування розмірів фінансових видатків у державному та місцевих бюджетах потрібно передбачити для збільшення розмірів закупівлі літератури для оновлення фондів бібліотек;

— скільки коштів із державної скарбниці знадобиться для грантової підтримки видання некомерційної літератури, переважно перекладної, з питань науки, технологій і техніки, медицини, спеціалізованих професійних видань, котрої гостро потребують як фахівці з різних сфер, так і студенти вищих закладів освіти;

— яку кількість цільових кредитних ресурсів потребуватимуть суб'єкти галузі для поповнення власних обігових коштів і модернізації технологічної бази.

Другий постулат такий: бібліотека має залишатися бібліотекою!

Численні українські туристи, які після надання безвізу подорожують країнами Європи й світу, із захопленням діляться в соціальних мережах враженнями про чудові суперсучасні тамтешні бібліотеки, що нікуди не зникають, а, навпаки, з'являються все нові й нові. Наших співвітчизників дивує те, як населення інших країн активно відвідує ці бібліотеки, до того ж займаючи черги ще задовго до їх відкриття. А до національних наукових бібліотек, як-от бібліотека в Національному центрі мистецтва й культури імені Жоржа Помпіду та Національної бібліотеки Франції у Парижі, черга не зникає впродовж усього дня. І у спостерігачів цього явища виникає лише одне запитання: чому закордонні бібліотеки мають таку популярність і викликають шанобливе ставлення у громадян, а в неньці Україні перетворилися на своєрідну валізу без ручки, яку й нести незручно, й кинути шкода?

Причина цього, з погляду сучасних українців, дивного явища лежить на поверхні. В європейських і світових бібліотеках є в наявності найновіша література з усіх актуальних питань, усіх галузей знань і технологій сучасності. Ці бібліотеки орієнтовані винятково на потребу споживачів, яких вони обслуговують. І будь-яка книга, про необхідність якої заявляють читачі, впродовж місяця від моменту появи її на ринку вже у доступі в бібліотеці. До того ж книги купуються бібліотеками без проведення тендерних процедур, рішень численних експертних комісій, іноді навіть бібліотекарями за власні кошти, які бібліотека компенсує за лічені дні, адже кожна з них стабільно має конкретний бюджет на поповнення фондів.

Книга у світі — вартісний продукт, тому європейці, які мають незрівнянно вищий, порівняно з пересічним українцем, дохід, здебільшого не купують необхідну їм книгу, а йдуть до бібліотеки, бо знають напевне, що вона там є. Це відбувається тому, що в цивілізованих країнах Європи й світу впродовж десяти-

літь дотримуються розробленої Міжнародною асоціацією бібліотекарів на підставі предметного аналізу норми щорічного оновлення фондів бібліотек на 5% від наявної кількості книжок на початок кожного року. І потреба фінансування цих закупівель за кошти державного й місцевих бюджетів є непорушною істиною для тамтешніх політиків. Це — константа.

Наші спроби виписати криву мотивації, якою керувались українські політики під час визначення сум на закупівлю книжок для бібліотек, виявилися за межами логіки. Кілька років на поповнення бібліотечних фондів із державного бюджету взагалі не виділялося жодної копійки або виділялися суми, котрі неможливо було корелювати з потребами суспільства у книжковій продукції.

Причина цього явища криється в тому, що в Україні розрахунок сум, котрі виділялися на закупівлю книги, **ніколи**, наголошую, **ніколи** не ґрунтувався на аналізі стратегічних потреб держави в якісній різножанровій літературі, а був винятково результатом суб'єктивного бачення певних посадовців міністерств фінансів та економіки, які займалися розподілом бюджетних коштів.

Унаслідок такого специфічного розуміння ролі книги, її впливу на становлення людської особистості, нації і держави бібліотеки сприймають не як середовище, де відбувається це формування, оскільки там фіксується все нове, що відбувається у світі, в розвитку соціуму, політики, технологій, а як нерухомість зі стелажми.

За часи незалежності чудову, ефективно діючу систему бібліотек перетворили на складські приміщення зі зберігання книжок, виданих ще за радянської доби, а бібліотекарів — із професіоналів, які б мали працювати зі свідомістю, інтелектом, духовним і культурним світом людей та формувати їх як особистостей, гідних громадян і патріотів своєї країни, на сторожі із низькою платнею, прирікши на поступову, проте невідворотну деградацію. Образно кажучи, розкішну систему бібліотек, що нагадувала чудову, мистецьки виповнену інкрустовану амфору, вщерть наповнену медом, до якої йшли й малі, й дорослі, щоб вгамувати духовну, культурну та інтелектуальну спрагу, зусиллями владних посадовців незалежної української держави було перетворено на щербатий горщик із речовиною, за якою звертаються лише в разі крайньої потреби.

Так, зараз у моді тенденція перетворення бібліотек на хаби, зони культурних послуг та відпочинку з комп'ютерними залами. І це начебто кардинально змінить статус і роль бібліотек. Та, мабуть, не варто тішити себе прекраснотушними ілюзіями, бо бібліотеки світу тепер ущерть заповнені комп'ютерами, ігровими зонами, залами для проведення переговорів, проте вони залишаються бібліотеками зі щорічно компетентно оновлюваними фондами, становим хребтом яких завжди є КНИГА.

Доскіпливі критики можуть зауважити, що в лютому 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 72 "Про затвердження державних соціальних нормативів забезпечення населення публіч-

ними бібліотеками в Україні" [3], пунктом 11 якої передбачено щорічне п'ятивідсоткове оновлення бібліотечних фондів. За базу розрахунків мають братися наявні фонди на кінець року. Погоджуюсь із цим, таке рішення справді є. Проте чи буде воно виконуватися?

На 01.01.2020 фонди публічних бібліотек України становили 210 млн одиниць зберігання, тобто упродовж 2020 року бюджетні видатки на закупівлю книжок мали б дати можливість придбати 10 млн 100 тис. примірників. За середньої вартості однієї книги приблизно 4,5 дол. США, рекомендованої Мінекономрозвитку для реалізації цього завдання, знадобилася б сума в майже 44 млн дол. США, або трохи більше ніж 1,2 млрд грн.

Постанова є, а коштів на її реалізацію немає. Хоча це не означає, що ці 5% є недосяжною висотою. Потрібно лише не обмежуватися внесенням цієї цифри в урядову постанову, а зробити розрахунок на кілька років наперед, скласти графік поступового нарощування видатків із державного та місцевих бюджетів на

оновлення бібліотечних фондів. До того ж з очікуваним списанням застарілої літератури, якою нині заповнені сховища бібліотек, сума цих асигнувань буде суттєво меншою за 1,2 млрд грн. Щоправда, йдеться лише про кількісні показники поповнення фондів.

Проте уявімо, що сталося диво, й Міністерство фінансів виділило ці 1,2 млрд грн і дало змогу бібліотекам купувати те, що забажає читач.

Тут ми підійшли до третього питання, найбільшочішого: що з вітчизняної літератури можна придбати на ринку?

Аби розмова була предметною, розглянемо статистичні дані Книжкової палати України за 2019 рік (один із найкращих за всі попередні роки) [4] і проаналізуємо, яка частка від загального накладу в 61 млн 250 тис. 600 примірників у відсотках припадає на кожен із жанрових ніш (табл. 1).

Для порівняння — довідка за жанровою структурою ринку Федеративної Республіки Німеччина за 2019 рік¹ (табл. 2).

Таблиця 1

Частка жанрових ніш від загального накладу за 2019 рік

№ з/п	Книги і брошури за цільовим призначенням	Частка від річного сумарного накладу (%)
1	Посібники, підручники та методична література для учнів і вчителів ЗЗСО	59,6
2	Літературно-художні видання для дорослих (белетристика і нон-фікшн)	10,1
3	Агітаційна література політичних партій та кандидатів на посаду Президента України, видана під президентські та парламентські вибори 2019 року	8,8
4	Література для дітей та юнацтва	8,1
5	Науково-популярні видання	5,2
6	Наукові видання (соціальні, гуманітарні та природничі науки)	2,0
7	Видання для дозвілля (сад, город, кулінарія, шитво тощо)	1,6
8	Підручники і посібники для студентів і викладачів вищих закладів освіти (академічна література)	1,2
9	Нормативні та виробничо-практичні видання, офіційні та довідкові видання, рекламна, інформаційна та релігійна література	3,4

Таблиця 2

Жанрова структура книжкового ринку ФРН за 2019 рік

№ з/п	Книги за цільовим призначенням	Частка від річного сумарного накладу (%)
1	Белетристика	30,9
2	Книги для дітей та юнацтва	17,2
3	Довідники та енциклопедії	14,2
4	Науково-популярна література та нон-фікшн	11,0
5	Школа й освіта	10,7
6	Наукова література (гуманітарні, природничі та соціальні науки)	10,4
7	Література для мандрівників	5,6

І щоб картина була наочнішою: кількість книжок, виданих в Україні 2019 року (з урахуванням навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти та агітаційної літератури під вибори) на одного мешканця, становила 1,45 примірника, а у ФРН — 4,5 примірника.

Неозброєним оком видно, що співвідношення літератури для дітей (включно з підручниками та посібниками для школярів) і для дорослих в Україні 67,7% до 32,3%, у Німеччині — 27,9% до 72,1%.

На перший погляд, у нашій країні завелика кількість літератури для наймолодшої категорії громадян. Насправді це не так. У нас замало літератури для дорослих. Якби сьогодні держава виділила кошти на вже згадувані 5% для поповнення фондів бібліотек, то фактично вони мали б скупити майже всю видану впродовж року літературу в жанрових нішах художньої літератури для дорослих, видань для дітей і юнацтва та дозвілля, незалежно від її якості. Власне, вибір невеликий.

Найстрашніше, що останні 20 років у нас фактично зникли жанрові ніші, як-от література з питань

¹ Дані надано Асоціацією видавців Німеччини.

інженерії, технологій, наукова з природничих наук, медицини, особливо в царині генетики, біохімії, біофізики та вірусології, що стрімко змінюються й прогресують у розвитку. Йдеться як про праці вітчизняних авторів, так і про перекладні видання з усіх наукових, технічних і технологічних галузей, що зникли з нашого ринку через брак у видавництвах фінансових можливостей друкувати цю апріорі збиткову й малотиражну літературу, та ще й надто дорожу у виробництві.

Ще одна причина: в Україні, з одного боку, досі не виконувалося жодної роботи з напрацювання відповідної сучасної української термінології, з другого — фактично втрачено школу перекладачів, які не лише глибоко знають мову, а ще й професійно орієнтуються в науковому матеріалі, переклад якого здійснюють.

За такої ситуації виробничий персонал, науковці, викладацький склад і студенти вишів фактично були позбавлені доступу до новітніх знань майже з усіх сфер життєдіяльності, без чого неможливий розвиток ані сучасного соціуму, ані науки й технологій, ані модернізація виробничої сфери та економіки загалом.

З огляду на це, жанрова наповненість вітчизняного ринку перекладною спеціалізованою, технічною й технологічною літературою, науковими виданнями тощо має стати предметом опіки з боку держави з відповідною грантовою підтримкою. А щоб ця опіка була ефективною, потрібно провести значну організаційну та дослідницьку роботу, що передбачає:

- створення з висококваліфікованих кадрів виробничої сфери, медицини, науковців, викладачів закладів вищої освіти, які добре знають найпоширеніші іноземні мови, спеціалізованих груп за напрямками, відповідно до специфіки кожної галузі, з метою проведення ретельного моніторингу найсучасніших книжкових видань, що за останні три роки вийшли друком у країнах світу, для відбору з них тих, що найбільше потребує сьогодні Україна, з урахуванням реального стану нині діючих вітчизняних галузей і сфер, котрі забезпечують життєдіяльність держави й мають потенційні можливості для швидкої та ефективної розбудови у разі застосування отриманих нових знань;

- експертне оцінювання відібраної літератури та визначення із загального переліку найактуальніших, що потребують перекладу, друку й поширення серед відповідних груп фахівців, науковців чи студентської молоді, а також кількісні потреби (кількість примірників) кожного з цих видань;

- започаткування щорічно оновлюваної грантової програми з підтримки перекладів українською мовою світової спеціалізованої суспільно значущої літератури (передбачивши на це фінансування в державному бюджеті) із прив'язкою розмірів видатків до кількості відібраних для перекладу й друку видань напередодні кожного бюджетного року;

- після відбору видань щорічне проведення конкурсу серед вітчизняних видавництв із виконання державного замовлення на переклад, підготовку та видання цієї літератури.

Така робота потребує абсолютно чіткої, консенсусної, партнерської діяльності Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП) та УІК із МОН, НАНУ, фінансово-економічним блоком Кабінету Міністрів України та ГС "УАВК" як єдиної в країні фахової громадської організації.

І остання, четверта, проблема, що потребує нагального розв'язання.

Тридцять років тому в Україні налічувалося майже 4 тис. стаціонарних книгарень державного підприємства "Укркнига", Укоопспілки, товариства книголюбів та місцевих виконкомів. Не залишалося не тільки міст і містечок, де б не було книгарень, а навіть більш чи менш значущих селищ міського типу та сіл. Нині ж на пальцях можна перелічити населені пункти, де книгарні є, хоча облік цей давно ніхто не веде. Тому питання відновлення системної книжкової торгівлі стоїть у переліку із трьома попередніми стратегічними завданнями.

Певна річ, ніхто не очікує, що держава раптом розпочне власноруч відновлювати книгарні, проте перейняти досвід європейських країн чи хоча б найближчої до нас Польщі не завадило б. А це:

- надання площ під організацію книготорговельних підприємств у будівлях державної чи комунальної власності зі встановленням суто символічної плати за оренду, що має бути закріплено на законодавчому рівні;

- розроблення системи державних дотацій підприємствам книжкової торгівлі, що винаймають площі у приватних власників, з метою вирівнювання розмірів орендної плати приміщень у приватній власності й державній та комунальній власності.

І це треба зробити, щоб із року в рік не оперувати отриманими з невідомих джерел даними про начебто наявні нині від 300 до 400 книгарень, а виконати роботу з уточнення їх реальної кількості й поставити мету довести її, скажімо, за 2—3 роки до 1 тис.

Ці чотири стрижневі стратегічні напрями розбудови вітчизняного книговидавництва й водночас модернізації та оновлення фондів національної бібліотечної системи, доповнені програмами ДУ "Український інститут книги" у сфері аналізу ринку, популяризації читання, організації комплексу книговиставкових заходів як в Україні, так і за її межами, розвитку цифрової та аудіокниги на вітчизняних теренах можуть стати основою повномасштабної стратегії розбудови в найближчій перспективі (3—5 років) повноцінної, за європейськими аналогами, структурованої книговидавничої галузі.

Залишається ще одне суттєве "гальмо", що жорстко блокує розвиток книговидавничої справи. Це піратство як у царині традиційної паперової книги, так і електронної. Та ліквідація цього "гальма" має бути реалізована лише за умови тісної співпраці МКІП, Держтелерадіо й правоохоронних органів.

Висновки. Всі поставлені завдання й стратегії цілком реальні за умови розуміння керівництвом держави непересічної значущості вітчизняної книги для

формування особистості сучасного українця й політичної нації, розбудови країни та її економіки, а також політичної волі на рішення, що дадуть змогу ліквідувати проблеми, котрі нині заважають розвитку вітчизняної книги. Конкретні шляхи їх розв'язання такі:

1. Розроблення короткострокової й довгострокової стратегій розвитку видавничої галузі.

2. Щорічне оновлення фондів бібліотек на 5% від наявної кількості книжок на початок кожного року за нормами Міжнародної асоціації бібліотекарів.

3. Спрощення процедур закупівлі літератури для поповнення фондів бібліотек, зокрема відмова від тендерних процедур.

4. Фінансування закупівель літератури за кошти державного й місцевих бюджетів.

5. Забезпечення доступу вітчизняних науковців до світової наукової літератури шляхом запровадження грантової програми перекладів.

6. Відновлення системи книжкової торгівлі згідно з встановленими нормами забезпечення населення стаціонарними книгарнями.

Список використаної літератури

1. *Робоча зустріч з міністром культури і інформаційної політики* [Електронний ресурс] / Українська Асоціація видавців та книгорозповсюджувачів. — Режим доступу: <http://upba.org.ua/index.php/uk/blogs/item/244-robocha-zustrich-z-ministrom-kultury-i-informatsiinoi-polityky>. — Назва з екрана.
2. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19*: закон України від 16.06.2020 № 692-IX // Голос України. — 2020. — № 118.
3. *Про затвердження Державних соціальних нормативів забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні*: постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 72 // Урядовий кур'єр. — 2019. — № 30.
4. *Друк України (2019)*: ст. зб. / уклад. С. Буряк. — Київ: Кн. палата України, 2020. — 104 с.

Oleksandr Afonin

About the fate of Ukrainian book publishing: reality and prospects

The article raises important issues of the role and place of the publishing industry among other sectors of the economy. Four core strategic directions of development of domestic book publishing, book distribution, modernization and renewal of the funds of the national library system are considered. Emphasis is placed on the inefficiency and slowness of decision-making by public authorities. Calculations and ways of solving problems are given, based on world trends, the experience of developed European countries and taking into account the recommendations of such authoritative organizations as the International Association of Librarians.

Keywords: book publishing; book distribution; Ukrainian Association of Publishers and Booksellers; UAVK; libraries; library funds; International Association of Librarians

References

1. *Robocha зустріч z ministrom kulturi i informacijnoyi politiki*. (2020). Available at: <http://upba.org.ua/index.php/uk/blogs/item/244-robocha-zustrich-z-ministrom-kultury-i-informatsiinoi-polityky>.
2. *Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchih aktiv Ukrainy shodo derzhavnoyi pidtrimki sferi kulturi, kreativnih industrij, turizmu, malogo ta serednogo biznesu u zv'yazku z diyeyu obmezhuvalnih zahodiv, pov'yazanih iz poshirennyam koronavirusnoyi hvorobi COVID-19*: zakon Ukrainy vid 16.06.2020 № 692-IX. (2020). *Golos Ukrainy*, 118.
3. *Pro zatverdzhennya Derzhavnih socialnih normativiv zabezpechennya naselennya publichnimi bibliotekami v Ukrainy*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.02.2019 № 72. (2019). *Uryadovij kur'yer*, 30.
4. Buryak S. [uklad.]. (2020). *Druk Ukrainy (2019)*: st. zb. Kyiv: Kn. palata Ukrainy.

Надійшла до редакції 14 вересня 2020 року

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

УДК 808.2:811.161.2'35]:[004.65:014.3](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).15-19

Юлія Ейсмонт,

молодший науковий співробітник відділу наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ,
e-mail: sunny1234@ukr.net

(477ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>)

Новий правопис: дискусійні питання

Проаналізовано правовий документ Кабінету Міністрів України, котрим затверджено нову редакцію "Українського правопису". Проаналізовано роботу Української національної комісії з питань правопису, яка розробила головний мовний документ держави. Висвітлено історію його змін за часів незалежності України. Увагу зосереджено на редагуванні електронних реферативних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) з урахуванням правил нової редакції "Українського правопису"; з'ясовано його основні зміни. Розглянуто дискусійні питання: правописна варіантність, зміни в окремих словах, написання слів іншомовного походження тощо; проаналізовано правила написання складноскорочених слів із першими регулярно вживаними іншомовними компонентами. Висвітлено новачки в написанні фемінітивів. Приділено увагу найпоширенішим випадкам порушення правопису. Запропоновано шляхи вдосконалення процесу редагування електронних ресурсів НБУВ. З'ясовано місце реферативної бази даних (РБД) "Україніка наукова" у вітчизняному та світовому інформаційних просторах; визначено роль групи редакторів НБУВ у підготовці якісних

матеріалів для її щоденного поповнення. Наголошено, що наукове редагування інформаційного масиву РБД "Україніка наукова" потребує дотримання вітчизняних і міжнародних стандартів подання інформації. Неприпустимим є ігнорування головних етичних принципів редактора, як-от: прискіплива та ретельна перевірка за періоджерелами правильності написання наведених цифрових даних, науково-технічних термінів, одиниць виміру, імен і дат, оформлення довідкового апарату видання, відповідності наведених символів позначенням, зафіксованим у стандартах чи науковій і нормативній літературі. Зауважено, що професійне заповнення вітчизняного інформаційного простору якісними реферативними текстами позитивно впливатиме на оперативність їх пошуку та підвищить наукову цінність електронних ресурсів НБУВ.

Ключові слова: чинний правопис; Українська національна комісія; правописна варіантність; іношомовні компоненти; фемінітиви; запозичення; реферативний текст; електронні ресурси НБУВ; РБД "Україніка наукова"

Постановка проблеми. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) № 437 від 22 травня 2019 р. "Питання українського правопису", з метою забезпечення конституційних положень про державний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм набрав чинності новий "Український правопис". Постанова має сприяти його використанню в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення, радіо, інших галузях суспільного життя [5].

Після набрання чинності головного мовного документа держави дотримання його правил є обов'язковим під час редагування електронних реферативних ресурсів НБУВ. Оскільки РБД "Україніка наукова" є візитівкою нашої країни у світовому інформаційному просторі, то якість поданих матеріалів має відповідати найвищому професійному рівню редакторів, а також вітчизняним і міжнародним стандартам.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Історію формування, численні зміни, сучасний стан і проблеми дотримання норм попередньої редакції "Українського правопису" досліджено у працях Н. Зайченко, О. Сандул [1], Ю. Ейсмонт, В. Німчука [2; 4], О. Пономарева [6] та електронних ресурсах [3; 5; 7]. Основне джерело аналізу — "Український правопис" 2019 р. [8].

Мета статті — комплексне дослідження основних змін нової редакції "Українського правопису".

З огляду на мету постає **завдання:** спираючись на нові правописні норми, визначити шляхи вдосконалення процесу редагування інформаційного масиву РБД "Україніка наукова" — національного електронного реферативного ресурсу НБУВ, що нині не має аналогів у країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо етапи розроблення нової редакції "Українського правопису". Документ підготувала спеціально створена Українська національна комісія з питань правопису (далі — УНК), до складу якої ввійшли вчені-мовознавці Національної академії наук і національних університетів із різних регіонів. Склад УНК затверджено згідно з Розпорядженням КМУ № 416 від 17 червня 2015 р. "Про затвердження нового складу Української національної комісії з питань правопису" [7]. До організаційних недоліків, що перешкоджали конструктивній роботі, віднесемо такі: у засіданнях УНК не брали участі вітчизняні мовознавці старшого покоління; правописні зміни вносили шляхом голосування; не всі новації мають наукове обґрунтування. Отже, не дивує той факт, що під час громадського обговорення в серпні—вересні 2018 р. до УНК надійшло понад три тисячі пропозицій від наукових установ, закладів освіти, органів державної влади та місцевого самоврядування, окремих громадян, а дискусії щодо новацій тривають і нині.

Принагідно зауважу, що робота над новим правописом спричиняла полеміку ще від моменту проголошення незалежності України й була настільки заплітеною та заангажованою, що навіть члени останньої УНК (а за роки незалежності їх було кілька) не вірили в те, що головний мовний документ буде остаточно ухвалений і набере чинності 2019 р. Після його оприлюднення новації активно вивчають та обговорюють. Вітчизняні науковці оцінюють запропоновану редакцію правопису суперечливо. Наприклад, відомий мовознавець, директор Інституту української мови НАН України П. Гриценко, який входив до складу УНК, зауважив, що головною засадою змін є повернення до україноцентризму мови, відкидання форм і правил, що десятиліттями насаджували нашому суспільству задля наближення до мови російської, розмивання індивідуальних рис питомої лексики [3]. Доктор філологічних наук О. Пономарів також підтримує окремі позитивні зміни, оскільки, за його словами, вони, хоч і частково, але повертають нашому правописові національне обличчя. Поміж вартих уваги пропозицій мовознавець виокремив такі: написання окремо числівника **пів** із власними та загальними назвами, що регулює єдине правило замість попередніх трьох (разом, окремо, через дефіс): *півгодини, пів-Києва, пів-яблука* — *пів години, пів Києва, пів яблука*; нарешті усунуто усталену помилку: пишемо *ін'єкція, об'єкт, суб'єкт, траєкторія*, тож і однокореневе *проект* запропоновано писати згідно з цією нормою, а не *проект* [6]. Очевидно, це єдина найрадикальніша зміна у написанні слів. Спростили також і передавання звукосполук [je], [ji], [ju], [ja] — тепер це літери **є, ї, ю, я** у всіх випадках: *Савоя* замість *Савоїя*, *фоє* замість *фоїє* тощо.

До негативних змін, що спричинили низку дискусій, мовознавці відносять правописну варіантність, зокрема:

— варіантні форми родового відмінка. Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежності, радості, смерті, честі, хоробрости; крові, любові, осени, соли, Руси, Білоруси*;

— українські й давно засвоєні слова. На початку слова звичайно пишемо **і**. Окремі слова мають варіанти з голосним **-и**: *ірій і ирій, ірод і ирод*;

— слова іношомовного походження. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: через адаптацію до звукового ладу української мови — літерою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете* тощо) й через імітацію іношомовного [g] — літерою **ґ** (*Верґілій, Гарсія, Гегель, Гете* тощо);

— буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо літерою **t**: *антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека* тощо. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анатема й анафема, ефір і етер, кафедра й катедра, логарифм і логаритм* тощо;

— у словах, що походять із давньогрецької й латинської мов буквосполучення **au** передаємо через **ав**: *автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, лавра* [7].

Аналізуючи наведені зміни до правопису, підсумуємо: важко зрозуміти, навіщо запроваджувати таку велику кількість варіативних форм написання, що лише заплутують? Окрім того, нарікає О. Пономарів, трирічна праця над правописом закінчилася тим, що правило "дев'ятки" й надалі не поширюється на більшість власних назв. З іменників середнього роду із закінченням **-о** рекомендовано відмінювати тільки *пальто* й *ситро*, а решта іношомовних лексем залишилися невідмінюваними, як-от *метро, бюро, радіо*. Тож можна стверджувати, що окремі питома українські аспекти в новому правописі не відображено. І далі: слід писати *лавр* (лат. laurus), але *лауреат* (лат. laureatus — увінчаний лаврами), *Фавн* (лат. Faunus — бог лісів, полів і звірів), але *фауна* (лат. Fauna — богиня лісів, полів і звірів); *артерія, колонія, матерія*, але *артеріальний, колоніальний, матеріальний* (замість *артеріяльний, колоніяльний, матеріяльний*), позаяк це усталені форми російської мови, до яких українців привчали роками [6].

Справедливо також зазначити, що правопис давно потребував змін та оновлення, адже з'явилися нові поняття й терміни, лексичний склад постійно поповнюється неологізмами, стрімко зростає кількість запозичень. Таке явище притаманне майже всім мовам світу, однак труднощі з їх правильним вживанням потребують постійного корегування правописних норм.

Оскільки "Український правопис" тривалий час перебував на стадії становлення (стара редакція 1993 р., нова — 2019 р.; проєкт 1999 р. так і залишився нереалізованим), виникало чимало проблем із написанням не лише запозичень, а й складноскорочених слів із першими регулярно вживаними іношомовними компонентами, котрі часто трапляються в наукових текстах інформаційного масиву РБД "Україніка наукова". Проблему їх нормативного вживання допоміг частково розв'язати запропонований правопис. Зокрема, відповідно до нових правил, пишемо разом:

1) складноскорочені слова з першими регулярно вживаними іношомовними компонентами на голосний і приголосний (що пояснюють особливість другої частини слова та відповідають на запитання який? яка? яке?): *абро-, авіа-, авто-, агро-, аеро-, аква-, аудіо-, біо-, боді-, боді-, веб-, село-, гео-, гідро-, евро-, фіто-* тощо (табл. 1);

2) слова з першим іношомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий тощо) вияв чогонебудь: *архі-, архи-, білиць-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-* (табл. 2);

3) слова з першим іношомовним компонентом *анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-* (табл. 3).

Таблиця 1

Зміни у написанні складноскорочених слів із першим іношомовним компонентом на голосний і приголосний

Було	Стало
арт-директор	<i>артдиректор</i>
веб-сторінка	<i>вебсторінка</i>
боді-арт	<i>бодіарт</i>
фольк-музика	<i>фолькмузика</i>
економ-клас	<i>економклас</i>
поп-музика	<i>попмузика</i>
прес-конференція	<i>пресконференція</i>

Таблиця 2

Зміни у написанні слів із першим іношомовним компонентом, що визначає кількісний вияв

Було	Стало
експрес-аналіз	<i>експресаналіз</i>
екстра-клас	<i>екстраклас</i>
міні-диск	<i>мінідиск</i>
преміум-клас	<i>преміумклас</i>
топ-менеджер	<i>топменеджер</i>
топ-позиція	<i>топпозиція</i>
флеш-інтерв'ю	<i>флешінтерв'ю</i>
міні-футбол	<i>мініфутбол</i>

Таблиця 3

Зміни у написанні слів із першим іношомовним компонентом анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-

Було	Стало
віце-прем'єр-міністр	<i>віцепрем'єр-міністр</i>
екс-міністр	<i>ексміністр</i>
лейб-медик	<i>лейбмедик</i>

Принагідно зауважу, що новий правопис має значну кількість винятків, що, на жаль, лише заплутує тих, хто змушений постійно ним послуговуватися. Найпалкіші дискусії викликали зміни в написанні зазначених складних слів, адже, наприклад, за традицією пишемо слова *де-юре, де-факто, статус-кво, карт-бланш* тощо. Крім того, в Конституції України передбачено посаду *віце-прем'єр-міністр*. Оскільки змінювати Основний Закон уповноважена лише Верховна Рада, то й в написанні виникнуть розбіжності.

Зміни в новому правописі торкнулися й фемінітивів. Зокрема, унормовано вживання жіночих форм іменників, на позначення яких раніше використовували лише чоловічий рід (табл. 4).

Таблиця 4

Фемінітиви, унормовані новим правописом

Було	Стало
автор	<i>авторка</i>
директор	<i>директорка</i>
член	<i>членкиня</i>
філолог	<i>філологиня</i>
міністр	<i>міністерка</i>
майстер	<i>майстриня</i>
продавець	<i>продавчиня</i>

У нову редакцію також внесли уточнення щодо написання популярної лексеми **топ**. Згідно з чинними правилами, цей компонент із числівниками не поєднується, а для окреслення поняття найпершого/найостаннього, найкращого/найгіршого слід вживати інші лексичні засоби, адже багата українська мова має широкі синонімічні ряди. Мовознавці слушно зауважують, що не варто збіднювати нашу лексику й зводити слововживання лише до однієї одиниці, та ще й запозиченої.

Приділимо увагу й написанню російських прізвищ на **-ой**. За новими правилами, їх передаємо із закінченням **-ий**: *Донський, Крутий, Лугоський, Полевий, Соловйов-Седий, Босий, Трубецький*. Виняток: *Лев Толстой*.

Зміни торкнулися й написання окремих слів. Наприклад, раніше слово *священик* було винятком і писалося з однією літерою **н**, нині його підпорядкували загальному правилу подвоєння приголосних у разі збігу кореня чи основи **-н-** (**-нь-**) і суфіксів **-н-** (**-ий**) **-н-** (**-ій**), **-ник**, **-ниц-** (**-я**).

Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та інших мовах передає звук **[к]**, відтворюємо однією українською літерою **к**: Дікенс, Дікінсон, Джексон, Текерей, Бекі, Букінгем.

Наразі розглянемо окремі випадки порушення правопису, що найчастіше трапляються під час формування РБД "Україніка наукова". Найбільше помилок — у написанні лексем із числівником **пів**. Новий правопис, як зазначалося, суттєво допоміг розв'язати цю проблему. Так, за новими нормами, правильним буде окреме написання: *пів аркуша, пів яблука, пів України, пів Європи*, тобто у всіх випадках, коли йтиметься про половину. Якщо ж **пів** з іменником становить єдине поняття та не виражає значення половини, то слово пишемо разом: *піваркуш, південь, півзахист, півмісяць* тощо.

Висновки. Проаналізувавши основні зміни редакції "Українського правопису" 2019 р., підсумуємо, що головний мовний документ держави не став революційно новим, однак викликав численні дискусії серед вітчизняних мовознавців і всіх небайдужих до проблем розвитку української мови. До найбільших недоліків фахівці відносять правописну варіантність, що може призвести до розхитування орфографічної

норми. Постає слушне запитання: як редагувати наукові тексти, а надто ті, що потребують високої внормованості форми та змісту, за наявності кількох варіантів слова? На мою думку, використання в одному тексті двох граматичних форм, що належать до різних варіантів правописної норми (а чинний мовний документ надає таке право), спричинить лише правописні розбіжності й знизить наукову цінність матеріалу. Поміж вад також виокремимо значну кількість винятків, що лише заплутують тих, хто має постійно послуговуватися правописними нормами.

До позитивних новацій варто віднести такі: написання окремо числівника **пів**, що регулює єдине правило замість попередніх трьох; правопис також дав змогу частково вирішити проблеми, пов'язані з унормуванням написання великої кількості складноскорочених слів із першими регулярно вживаними іншомовними компонентами.

Зауважимо й про новації, сприйняті неоднозначно. Йдеться про фемінітиви: окремі з них схвалюють, над іншими — глузують. Варто лише сподіватися, що не обгрунтовані науково зміни згодом переглянуть і скасують.

Вивчення й аналіз основних змін нової редакції "Українського правопису" дали змогу вдосконалити процеси редагування та коректури РБД "Україніка наукова". Професійне заповнення вітчизняного інформаційного простору якісними реферативними текстами позитивно вплине на оперативність їх пошуку та сприятиме зростанню наукової цінності електронних реферативних ресурсів НБУВ.

Постійне підвищення кваліфікації; участь у тематичних засіданнях круглих столів із питань наукового редагування й коректури; дотримання головних етичних принципів редактора (прискіплива й ретельна перевірка за першоджерелами правильності написання цифрових даних, науково-технічних термінів, одиниць виміру, імен і дат, оформлення довідкового апарату видання, відповідності наведених символів позначенням, регламентованим стандартами, вивчення усталеної й новітньої наукової термінології); дотримання під час редагування інформаційного масиву РБД "Україніка наукова" норм нового правопису сприятиме виконанню робочих завдань на належному професійному рівні.

Список використаної літератури

1. Зайченко Н. Я. Український реферативний журнал "Джерело": 20 років служіння науці / Н. Я. Зайченко, Ю. В. Ейсмонт, О. Г. Сандул // Бібліотечний вісник. — 2015. — № 5. — С. 34—37.
2. Історія українського правопису XVI—XX століття : хрестоматія / НАН України, Ін-т укр. мови ; упоряд.: В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. — Київ : Наук. думка, 2004. — 581, [1] с.: іл.
3. Мікрореволюція у мові. Павло Гриценко: Український правопис має бути таким, щоб ним міг користуватися не тільки професор-мовознавець. — Режим доступу: <https://galychyna.if.ua/analytic/mikrorevolyutsiya-u-movi/>. — Назва з екрана (дата перегляду: 23.04.2020).
4. Німчук В. Проблеми українського правопису в XX—XXI ст. / В. Німчук. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видавн. від., 2002. — 116 с.
5. Питання українського правопису. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з екрана (дата перегляду: 23.04.2020).
6. Пономарів О. Д. Український правопис: зміни майже без змін / О. Д. Пономарів // Теле- та радіожурналістика. — 2019. — Випуск 18. — С. 323—324.
7. Стислий огляд основних змін у новій редакції "Українського правопису" (2019). — Режим доступу: <https://mon.gov.ua>. — Назва з екрана (дата перегляду: 23.04.2020).
8. Український правопис / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України. — Київ : Наук. думка, 2019. — 392 с.

Yuliya Eysmont
New spelling: debatable issues

The legal document of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which approved a new version of the "Ukrainian spelling", was analyzed. Attention is paid to the work of the Ukrainian National Commission on Spelling, which has developed the main language document of the state. The history of its formation during the independence of Ukraine is covered. Emphasis is placed on editing electronic abstract resources of the Vernadsky National library of Ukraine, taking into account the rules of the new edition of "Ukrainian spelling". Its main changes are considered. Particular attention is paid to the most controversial: spelling variations, changes in individual words, spelling words of foreign origin, and so on. The rules of writing compound words with the first regularly used foreign language component are studied. Innovations in the writing of femininities are highlighted. Attention is paid to individual cases of spelling violations, which occur most often. Ways to improve the editing of electronic resources of the Vernadsky National library of Ukraine are proposed. The significance of the Abstract Database "Ukrainika scientific" in the domestic and world information space is revealed. The role of the group of editors of the Library in the professional preparation of quality materials for its daily replenishment is determined. It is emphasized that scientific editing of the information array of the Abstract Database "Ukrainika scientific" requires compliance with domestic and international standards for the submission of information. It is unacceptable to ignore such main ethical principles of the editor as meticulous and thorough verification of the original sources of spelling of digital data, scientific and technical terms, units of measurement, use of names and dates, design of the reference apparatus of the publication, compliance with the symbols established by the standard in scientific and normative literature. It is emphasized that the professional filling of the domestic information space with quality abstract texts will positively affect the efficiency of their search by readers and increase the scientific value of electronic abstract resources of the Vernadsky National library of Ukraine.

Keywords: Ukrainian spelling; Ukrainian National Commission; spelling variance; foreign language components; femininities; borrowing; abstract text; electronic resources of Vernadsky National library of Ukraine; DB "Ukrainika scientific"

References

1. Zajchenko N. Ya., Ejsmont Yu. V., Sandul O. G. (2015). Ukrayinskij referativnij zhurnal "Dzherelo": 20 rokiv sluzhinnyia nauci. *Biblioteknij visnik*, 5, pp. 34—37.
2. Nimchuk V. V., Puryayeva N. V. [uporyad.]. (2004). *Istoriya ukrajinskogo pravopisu XVI—XX stolittya : hrestomatiya*. Kyiv: Nauk. dumka.
3. *Mikrorevolyuciya u movi. Pavlo Gricenko: Ukrayinskij pravopis maye buti takim, shob nim mig koristuvatisya ne tilki profesor-movoznavec*. (2020). Available at: <https://galychyna.if.ua/analytic/mikrorevolyuciya-u-movi/> [Accessed: 23.04.2020].
4. Nimchuk V. (2002). *Problemi ukrajinskogo pravopisu v XX—XXI st.* Kam'yanec-Podilskij: Kam'yanec-Podil. derzh. ped. un-t, inform.- vidavn. vid.
5. *Pitannya ukrajinskogo pravopisu*. (2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. [Accessed: 23.04.2020].
6. Ponomariv O. D. (2019). Ukrayinskij pravopis: zmini majzhe bez zmin. *Tele- ta radiozhurnalistika*, 18, pp. 323—324.
7. *Stisljij oglyad osnovnih zmin u novij redakciyi "Ukrayinskogo pravopisu"* (2019). (2020). Available at: <https://mon.gov.ua>. [Accessed: 23.04.2020].
8. *Ukrayinskij pravopis*. (2019). Kyiv: Nauk. dumka.

Надійшла до редакції 3 вересня 2020 року

УДК 655.55(477)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).19-22

Тетяна Булах,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент ХДАК,
e-mail: tbulah@ukr.net

Нативна реклама та періодика: точки дотику

У статті розглянуто сутнісні характеристики, основні ознаки та переваги нативної реклами. Зазначено, що її створюють співробітники редакцій, а не рекламних агентств, саме тому формат і стиль викладу матеріалу не відрізняються від решти публікацій ресурсу та відповідають очікуванням цільової аудиторії.

Схарактеризовано умови виникнення нативної реклами; причини посиленої уваги до неї сучасних маркетологів. Зауважено, що цей вид реклами не спричиняє роздратування у користувачів, адже містить корисну чи цікаву інформацію; не потрапляє у так звану зону "банерної сліпоти"; не блокується в інтернет-середовищі, оскільки є інформативним, пізнавальним матеріалом, котрий не ідентифікують як рекламу; містить інформацію різного типу (текст, відео, посилання), що урізноманітнює виклад. Ефективна нативна реклама має відповідати потребам цільової аудиторії та формату подання інформації на ресурсі, щоб сприйматися як його органічна частина. Вона повинна виконувати ті самі функції, що й інші матеріали: новини — на новинному сайті, ігри — в ігрових додатках, статті, відео, тести — в електронних виданнях тощо, — проте водночас чітко відокремлюватися від інших редакційних повідомлень.

Наголошено на доцільності використання можливостей нативної реклами у просуванні електронних видань; проаналізовано досвід її застосування у видавничій сфері.

Ключові слова: реклама; рекламна комунікація; нативна реклама; періодичні видання; електронні видання

Постановка проблеми. Періодичні видання дедалі частіше відмовляються від паперового формату, повністю мігруючи в електронне середовище, що змушує видавців шукати нові способи залучення й утримання аудиторії. Одним з ефективних інструментів, що дає змогу розв'язати цю проблему, є нативна реклама (НР), потенціал якої українська медіасфера наразі використовує недостатньо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Праці вітчизняних дослідників, наявні в окресленому проблематичному полі, здебільшого стосуються феномену нативної реклами як такої [2; 3; 6; 7] і часто мають публіцистичну спрямованість [4; 9]. Автори статей не торкаються специфіки застосування нативної реклами у видавничій галузі, тоді як нині вже набуто досвіду її використання для просування електронних видань, що потребує наукового осмислення.

Мета статті — проаналізувати сутнісні характеристики нативної реклами та аспекти її застосування у видавничій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під нативною (англ. native — природний) розуміють "природну рекламу", що відповідає формату, тематиці та стилю ресурсу, на якому її розміщено. На сайті інтернет-видання Platfor.ma (<http://magic.platfor.ma>), що надає послуги зі створення НР, її суть визначено так: "Не піар-матеріал, не прихована реклама, не безоплатне розміщення матеріалу, який написав піар-менеджер на замовлення рекламодавця або агенції, а історія, що віддзеркалює цінності бренда та відповідає інтересам цільової аудиторії. Розміщена там, де люди звикли сприймати історії. Розказана тими, хто знає, що буде корисним і цікавим для читачів" [8].

Отже, нативна реклама становить невіддільну частину вебплатформи, на якій міститься, надає відвідувачам корисну інформацію й одночасно ненав'язливо просуває товар чи послугу.

Характерною ознакою НР є й те, що її створюють співробітники редакцій, а не рекламних агентств, саме тому формат і стиль викладу матеріалу не відрізняються від решти публікацій ресурсу і відповідають очікуванням цільової аудиторії, яка прагне ознайомлюватися з високоінформативним контентом.

Поняття нативної реклами увійшло в широкий обіг відносно нещодавно: 2011 р. його запропонував до вжитку Ф. Уолсон під час проведення Online Media, Marketing and Advertising Conference, а провідні журналі підхопили цей термін. Водночас як явище нативна реклама відома давно. Зокрема, яскравим прикладом кінця XIX ст. є реклама в журналі The Furtow Дж. Діра — засновника компанії Deeg & Company. Часопис публікував тематичні статті про сільське господарство та надавав різноманітні поради фермерам. Паралельно на його шпальтах уміщували рекламні блоки з інформацією про сільськогосподарську продукцію, що її виготовляла компанія Дж. Діра [5].

З розвитком радіо й телебачення нативну рекламу активно використовували й в цій галузі. На радіо — у формі позитивних відгуків експертів і споживачів щодо продукції спонсорів тощо, на телебаченні — як дискусії, інтерв'ю, бесіди, під час яких мимохідь згадували й рекламований товар чи послугу. В СРСР елементи нативної реклами були наявні в передачах, присвячених творчості окремих авторів, видавництвах тощо.

Нині НР викликає посилену увагу маркетологів із кількох причин. По-перше, вона не спричиняє роздратування у користувачів, бо містить корисну чи цікаву / розважальну інформацію; по-друге, не потрапляє в так звану зону "банерної сліпоти"; по-третє, на відміну від банерної, не блокується в інтернет-середовищі, оскільки

є інформативним і пізнавальним матеріалом, котрий не ідентифікують як рекламу; по-четверте, містить інформацію різного типу (текст, відео, посилання), що дає змогу уникнути монотонності викладу.

Зважаючи на зростання популярності нативної реклами у світі, робоча група IAB¹ розробила посібник "IAB Native Advertising Playbook" [11], в якому виокремила шість її типів:

— In-Feed Ads — новинні рекламні оголошення, для яких важлива таргетованість і контекстність (репрезентовані на Facebook, Forbes, Twitter тощо);

— Paid Search Units — платна реклама в пошукових системах, що вирізняється як пріоритетна для користувача (Bing, Google, Yahoo та інші);

— Recommendation Widgets — рекомендаційні блоки. Таку інформацію зазвичай розміщують на сайтах у розділах "Дискусії", "Обговорення". На ресурсах книгарень і видавництвах це можуть бути рубрики "Книга дня", "Видавництво рекомендує", "Рецензії" тощо;

— Promoted Listings — рекламовані списки (на сайтах Amazon, Etsy, Foursquare, Google тощо);

— In-Ad (IAB Standard) with Native Element Units — реклама за стандартами IAB з елементами нативної;

— Custom / Can't Be Contained — формати, що розробляють під окремі проекти.

У посібникові також наведено критерії, за якими визначають прийнятний формат нативної реклами:

— Форма. Чи відповідає реклама дизайнові ресурсу?

— Функція. Чи узгоджується реклама з метою майданчика, на якому її розміщують?

— Інтеграція. В який спосіб реклама взаємодіє з користувачем: як інший контент чи вводяться нові способи поведінки?

— Купівля й таргетинг. Розміщуватиметься реклама на сайті чи поширюватиметься через соціальні мережі?

— Вимірювання. Які інструменти використовують для оцінювання ефективності реклами: кількість лайків, репостів чи кліки, завантаження, реєстрація?

Посібник визначає правила застосування нативної реклами та аспекти захисту прав споживачів, тому основним принципом IAB визнає чітке розрізнення редакційного вмісту та рекламної інформації: "Рекламодавці мають поважати споживчі очікування на одному сайті видавця, і видавці повинні розглядати можливість відхилення типів оголошень, що не відповідають очікуванням споживачів щодо редакційного вмісту. Наявність, важливо, щоб споживач чітко міг розрізнити платіжну рекламу й редакційний матеріал видавця" [11].

Цю саму вимогу задекларовано в Інструкції для маркетологів і видавців щодо норм застосування нативної реклами, опублікованій наприкінці 2015 р. на сайті Федеральної торговельної комісії США: "Коли нативна реклама з'являється на головній сторінці сайту видавця чи перевидана в інших засобах масової

¹ IAB (The Interactive Advertising Bureau) — найбільша асоціація інтерактивної реклами у світі, що складається з-понад 650 провідних медіа й технологічних компаній, відповідальних за продаж, доставлення та оптимізацію цифрової реклами чи маркетингових кампаній. На їх сукупну частку припадає 86% інтернет-реклами у США. Працюючи з компаніями-партнерами, IAB оцінює та рекомендує стандарти й практику, критично досліджує інтерактивну рекламу.

інформації, вона зазвичай складається із заголовка, часто поєднаного з ескізним зображенням і стислим описом, натискання на які спрямовує на додатковий рекламний вміст. За законом FTC, рекламодавці не можуть використовувати "оманливі відкривачі", щоб спонукати споживачів до перегляду рекламного вмісту. Отже, рекламодавці відповідають за те, щоб споживачі ідентифікували нативну рекламу саме як рекламу, перш ніж перейдуть на основну рекламну сторінку. Крім того, незважаючи на те, як відвідувачі натрапляють на рекламний контент, він не повинен вводити в оману щодо свого комерційного характеру" [10].

Отже, на підставі викладеного, сформулюємо основні правила створення якісної нативної реклами. Насамперед вона має відповідати потребам цільової аудиторії та формату подання матеріалу на ресурсі, щоб сприйматись як його органічна частина. Нативна реклама повинна виконувати ті самі функції, що й інші матеріали ресурсу: новини — на новинному сайті, ігри — в ігрових додатках, статті, відео, тести — в електронних виданнях тощо, тобто становити невіддільний елемент вебплатформи, але водночас чітко відокремлюватися від решти редакційних повідомлень. В іншому разі користувачі почуватимуться обдуреними, що мимоволі позначиться як на рейтингові майданчика, де розміщено матеріал, так і на рекламованому продукті (послугі, бренді). НР увиразнюють, зокрема, через маркування означених продуктів як "спонсорських" чи "партнерських". Ці позначення мають бути чіткими, зрозумілими й помітними. Для відеоматеріалу позначку слід закріпити на екрані на тривалий час, аби користувач її помітив.

У друкованих та інтернет-виданнях нативна реклама має форму редакційних статей, написаних на замовлення спонсорів. Від прихованої відрізняється тим, що матеріали позначають як спонсорські чи партнерські, підтверджуючи їх рекламну спрямованість.

Нативна реклама також має формат ігор, тестів, вікторин тощо, й такі проекти можуть бути надзвичайно успішними. Наприклад, на сайті інтернет-видання "Медуза" зазначено: "Найпопулярніший матеріал в історії "Медузи", гра "Поворожи на Бродському", був придуманий як рекламний проект, але не продався (кушайте лікті, дорогі рекламодавці — 400 000 переглядів і понад 1 000 000 згенерованих ворожінь)" [6]. Суть гри полягає в тому, що користувач у відповідне поле вводить запитання, система ж видає як результат рядок із твору Й. Бродського. Ці ігри також придатні для вірусної реклами, адже користувачі не лише самі беруть у них участь, а й залюбки діляться посиланнями в соціальних мережах.

Використовуючи ці мережеві продукти, видавці мають подвійний зиск: можна отримати кошти від замовника і популяризувати творчість певного автора, з доробком якого захочуть ознайомитися користувачі, щоб згодом, імовірно, придбати паперову чи електронну книгу. Той самий ефект мають і тести. Наприклад, "Вбивство у "Східному експресі" чи "Десять негрів". Що ви знаєте про детективи Агати Крісті?", розроблений інтернет-виданням "Медуза" як нативна реклама з нагоди виходу цифрової версії екранізації рома-

ну "Вбивство у "Східному експресі". Хоча насправді це реклама фільму, водночас популяризується й творчість письменниці. Завдяки тестам користувач може перевірити свої знання й замислитися над проблемними місцями. Якщо, наприклад, запитання стосуються творчості автора, це спонукає взяти його твори в бібліотеці чи придбати в книгарні, що, звичайно, і є кінцевою метою рекламно-комунікативної діяльності.

Прикладом нативного матеріалу, виготовленого на замовлення інтернет-видавців, також слугує проєкт "Поголи Гемінгвея + Philips" вітчизняного онлайн-видання Platfor.ma, в якому М. Гоголь, Че Гевара, С. Далі, А. Чехов, Ч. Чаплін порухом руки стають поголеними. В невеликій анотації зазначено: "З нагоди закінчення "Небритября" — міжнародної акції, в межах якої чоловіки весь листопад відрощують бороди, а потім нещадно їх позбавляються, ми разом із бритвами компанії Philips пропонуємо вам подивитися, як могли б виглядати Гемінгвей, Ейнштейн, Далі та багато інших видатних особистостей без своїх не менш видатних вусів і борід. Рухайте слайдер, щоб побачити, як одна бритва може змінити людину до невпізнанності" [8]. Гра викликає позитивні емоції, реклама бренда не спричиняє негативної реакції, оскільки органічно продовжує авторський задум.

Ще одним прикладом є гра, учасникам якої за лічені секунди демонстрували, як виглядатиме їхнє обличчя на обкладинці гламурного глянцевого журналу. Користувачі залюбки долучалися до проєкту та поширювали інформацію про нього в соцмережах. Таку гру доцільно використовувати як іміджеву нативну рекламу періодичного видання, адже, з одного боку, вона викликає приємні емоції в аудиторії, з іншого — щоразу нагадує про журнал.

На сайті "Друг Читача", котрий розробники позиціонують як "книжковий ресурс, який розповідає про українські книжки, новини українського ринку, анонсує цікаві події, рецензує книжки" [1], розміщено тест "Відгадай письменника за цитатою, або На скільки відсотків ти книгогриз?". Він дає змогу всім охочим перевірити рівень обізнаності в літературі. Після кожної відповіді, незалежно від того, правильна вона чи ні, надається стисла інформація про твір, котрому присвячено питання. Наприкінці тесту автори пропонують відвідати електронну книгарню "ВсіКниги", тобто тест є нативною рекламою, про що користувачів сповіщає повідомлення: "Тест підготовано у партнерстві з інтернет-книгарнею ВсіКниги". Оскільки посилання на книжкову крамницю цілком відповідає тематиці тесту, воно не викликає негативної реакції аудиторії, а брак слова "реклама" дає змогу уникнути асоціації з комерційною інформацією; водночас не порушено прав споживачів, адже матеріал позначено як партнерський.

Висновки. Нативна реклама — цілком прийнятний варіант монетизації для традиційних та електронних видань за умови дотримання правил її розроблення й розміщення. **Перспективи** подальших досліджень полягають у вивченні можливостей реклами в комп'ютерних іграх для просування видавничої продукції та послуг.

Список використаної літератури

1. Друг читача. — Режим доступу: <https://vsiknygy.net.ua/about/>. — Назва з екрана.
2. Зибіна К. В. Нативна реклама — новий інструмент влучного охоплення цільової аудиторії / К. В. Зибіна, І. М. Сиво-ловський // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2018. — № 62. — С. 307—312.
3. Легкий О. Нативна реклама як пріоритетний напрям управління контентною стратегією / О. Легкий, О. Марцінковська // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. — 2019. — Вип. 24. — С. 53—62.
4. Нативна реклама: з чим її їдять і чому вона скоро стане невід'ємним атрибутом комунікаційного раціону. — Режим доступу: <https://koalamasters.com/blog/nativna-reklama-z-chim-yiyi-yidyat-i-chomu-vona-skoro-stane-nevidemnim-atributom-komunikatsiyogo-ratsionu/>. — Назва з екрана.
5. Нативная реклама: две стороны одной медали. — Режим доступа: <http://www.anotherpoint.ru/knowledge/articles/nativnaya-reklama-dve-storony-odnoy-medali>. — Загл. с экрана.
6. Нативная реклама: почему это круто и почему ее никто не умеет делать. — Режим доступа: <https://medium.com/meduza-how-it-works/nativnaya-reklama-pochemu-eto-kruto-i-pochemu-ee-nikto-ne-umeyet-delat-4ae7e060f549>. — Загл. с экрана.
7. Петренко Г. Нативна реклама: що це таке і як вона працює. — Режим доступу: <https://detector.media/rinok/article/116855/2016-07-15-nativna-reklama-shcho-tse-take-i-yak-vona-pratsyue/>. — Назва з екрана.
8. Побрей Хэмингуэя: как выглядели бы известные люди без бороды и усов. — Режим доступа: <https://projects.platfor.ma/movember-philips/>. — Загл. с экрана.
9. Слободянюк Є. 6 причин, чому Вашому бренду потрібна нативна реклама. — Режим доступу: <https://perfect-pr.com.ua/6-prichin-chomu-vashomu-brendu-potribna-nativna-reklama/>. — Назва з екрана.
10. Games Advertising Ecosystem Guide. — Mode of access: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/10/IAB_Games_Ad_Eco_Guide.pdf. — Title from the screen.
11. IAB Deep Dive on In-Feed Ad Units: A supplement to the IAB Native Advertising Playbook. — Mode of access: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/07/IAB_Deep_Dive_on_InFeed_Ad_Units.pdf. — Title from the screen.

Tetiana Bulakh

Native advertising and periodicals: touch points

The article describes the essential characteristics, hallmarks and benefits of native advertising. It is noted that it is created by employees of editorial offices, not advertising agencies, which is why the format and style of presentation of the material does not differ from other publications of the resource and meets the expectations of the target audience.

The conditions of its occurrence and the reasons for the increased attention of marketers to this type of advertising are now described. It is noted that this type of advertising does not irritate users, because it contains useful or interesting information; does not fall into the so-called zone of banner blindness; is not blocked in the Internet environment, because it is an informative, informative material that is not identified as advertising; contains information of various types: text, video, links, etc., which diversifies the presentation of the material. Effective native advertising must meet the needs of the target audience and the format of presentation of the material on the resource in order to be perceived as an organic part of it. It should perform the same functions as other materials: news — on the news site; games — in game applications; articles, videos, tests — in electronic publications, etc. — but at the same time clearly separated from other editorial materials.

Emphasis is placed on the expediency of using native advertising opportunities in promoting electronic publications. The experience of using native advertising in the publishing sphere is analyzed.

Keywords: advertising; advertising communication; native advertising; periodicals; electronic publications

References

1. Druh chytacha. (2020). Available at: <https://vsiknygy.net.ua/about/>.
2. Zybina K. V., Syvolovskyi I. M. (2018). Natyvna reklama — novyi instrument vluchnoho okhoplennia tsilovoi audytorii. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 62, pp. 307—312.
3. Lehkyi O., Martsinkovska O. (2019). Natyvna reklama yak priorytetnyi napriam upravlinnia kontentnoiu stratehiieiu. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, 24, pp. 53—62.
4. Natyvna reklama: z chym yii yidiat i chomu vona skoro stane nevidiemnym atributom komunikatsiynoho ratsionu. (2020). Available at: <https://koalamasters.com/blog/nativna-reklama-z-chim-yiyi-yidyat-i-chomu-vona-skoro-stane-nevidemnim-atributom-komunikatsiyogo-ratsionu/>.
5. Nativnaya reklama: dve storony odnoy medali. (2020). Available at: <http://www.anotherpoint.ru/knowledge/articles/nativnaya-reklama-dve-storony-odnoy-medali>.
6. Nativnaya reklama: pochemu eto kruto i pochemu eye nikto ne umeyet delat. (2020). Available at: <https://medium.com/meduza-how-it-works/nativnaya-reklama-pochemu-eto-kruto-i-pochemu-eye-nikto-ne-umeyet-delat-4ae7e060f549>.
7. Petrenko H. (2020). Natyvna reklama: shcho tse take i yak vona pratsyue. Available at: <https://detector.media/rinok/article/116855/2016-07-15-nativna-reklama-shcho-tse-take-i-yak-vona-pratsyue/>.
8. Pobrey Khemingueya: kak vyglyadeli by izvestnyye lyudi bez borody i usov. (2020). Available at: <https://projects.platfor.ma/movember-philips/>.
9. Slobodianiuk Ye. (2020). 6 prychn chomu Vashomu Brendu potribna natyvna reklama. Available at: <https://perfect-pr.com.ua/6-prichin-chomu-vashomu-brendu-potribna-nativna-reklama/>.
10. Games Advertising Ecosystem Guide. (2020). Available at: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/10/IAB_Games_Ad_Eco_Guide.pdf. -560.
11. IAB Deep Dive on In-Feed Ad Units: A supplement to the IAB Native Advertising Playbook. (2020). Available at: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/07/IAB_Deep_Dive_on_InFeed_Ad_Units.pdf.

Надійшла до редакції 27 серпня 2020 року

УДК 908(477.411)"1934":050.481Соціалістичний Київ(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).23-27

Лариса Дояр,

*кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Державного архіву друку Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>*

Київ у перший рік столичного статусу в УСРР: спроба багатоаспектного аналізу

У статті порушено проблему перенесення столиці радянської України з Харкова до Києва. Події 1934 р. розглянуто в контексті розбудови міста, розвитку його інфраструктури, житлового фонду, будівель соціально-культурного призначення тощо. Користуючись матеріалами тогочасної республіканської періодики, зокрема річним зшитком часопису "Соціалістичний Київ", авторка проаналізувала особливості генерального плану 1934 р. із забудови нової радянської столиці та дослідила хроніку реконструкції стародавнього міста. На підставі опрацьованих джерел і літератури, авторка стверджує, що розбудова другої столиці УСРР відбувалася одночасно в кількох напрямках, а саме: зростання індустріального потенціалу Києва завдяки будівництву нових підприємств та зміцненню його пролетарського фонду; зведення статусних об'єктів столиці (будинків владних інституцій, споруд всеукраїнського призначення, культурних і спортивних будівель тощо); розвиток житлового комплексу та оновлення комунального господарства міста; будівництво освітянських і медичних закладів; утворення мережі міського транспорту; розв'язання проблеми санітарної безпеки міста; використання природних багатств регіону для розвитку закладів курортного призначення, паркових рекреацій, зон масового відпочинку столичних мешканців, організації внутрішнього й зовнішнього туризму. У розвідці використано статті тогочасних державних і партійних лідерів УСРР, українських архітекторів, інженерів, науковців. Останні доводять, що перенесення столиці в Київ започаткувало нову сторінку в історії України.

Ключові слова: журнал "Соціалістичний Київ"; реконструкція міста; будівлі столичного призначення; архітектурний фронт; генеральний план будівництва Києва

Постановка проблеми. У багатовіковій історії України чимало населених пунктів, що в різні часи та за різних обставин позначилися столичним статусом. Навіть оминаючи легендарну добу кіммерійців, скіфів, сарматів, готів, гунів та антів, можна нарахувати понад два десятки міст, що були столицями на українських теренах. Серед останніх доречно згадати Володимир-Волинський (Галицько-Волинська держава), Чигирин (Українська козацька держава Богдана Хмельницького, Велике князівство Руське Івана Виговського, Правобережне гетьманство Павла Тетері та Петра Дорошенка), Немирів (Султанська Україна Юрія Хмельницького), Гадяч (Лівобережне гетьманство Івана Брюховецького), Глухів (Лівобережне гетьманство Дем'яна Многогрішного, Івана Скоропадського), Батурин (Гетьманщина Івана Мазепи, Кирила Розумовського), Фастів (Паліївщина), Львів (Західно-українська Народна Республіка), Житомир, Сарни (Українська Народна Республіка), Жмеринка, Вінниця, Проскурів, Кам'янець-Подільський, Рівне, Станіслав (Директорія УНР), Ужгород і Хуст (Карпатська Україна), Харків (Українська Соціалістична Радянська Республіка), Старобільськ (звільнена від нацистської окупації територія УРСР). І це не враховуючи польське місто Холм (столиця Галицько-Волинської держави Данила Галицького), білоруське місто Полоцьк (столиця Українсько-Білоруської держави Свидригайла Ольгердовича) та молдавське місто Дубосари (столиця Ханської України Івана Петренка). Однак на всіх історичних етапах столичним центром нашої країни залишався Київ,

навіть зруйнований у XIII ст. монголо-татарами та захоплений наприкінці XIV ст. литовцями. Його столична вагомість для російського царату стала очевидною під час Руїни, коли Москва за шалені гроші (146 тис. руб.) викупила колишню столицю Давньоруської держави у заповзятливих поляків, які не посоромилися продавати не ними засноване місто, що відійшло їм за умовами Андрусівського перемир'я 1667 р. Столичний статус Києва добре усвідомлювали й у XX ст., адже він став столицею Української Народної Республіки та Української Держави Павла Скоропадського, а на Софійській площі 22 січня 1919 р. відбувся Акт Злуки УНР і ЗУНР. Водночас радянська влада, проголошена 12 грудня 1917 р. у Харкові, до 1934 р. закріпила статус столиці УСРР за потужним центром Слобожанщини, та більшовики, вочевидь, розуміли, що історична легітимність їхньої влади на українських землях відбудеться лише після відновлення Києва як радянської столиці.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва певним чином торкаються всі автори, які досліджують міжвоєнний період вітчизняної історії. Визначальний характер цієї інформації забезпечив їй місце в усіх енциклопедичних і довідникових виданнях з історії України. Цю проблему висвітлено у фундаментальному шеститомному виданні "Політична історія України. XX століття", підготовленому колективом науковців Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України ім. І. Ф. Кураса [13]. 80-річчю перенесення столиці УСРР до Києва було присвячено Всеукраїн-

ську наукову конференцію під головуванням академіка Г. Боряка [2]. На цьому заході контраверсійний погляд обстоював історик Г. Єфіменко, який стверджував, що першою столицею Радянської України був Київ, а не Харків [2, с. 15—24]. На думку С. Кульчицького, перенесення столиці УСРР із Харкова до Києва стало "гримасою сталінської українізації" [2, с. 42—48]. У контексті пропонованої статті серед дослідників порушеної теми слід виокремити таких істориків, як Д. Остапюк (розвідка про генеральний план Києва 1936 р.) [2, с. 189—198]; А. Киридон (праця, присвячена проектам планування урядового центру в Києві 1934 р.) [2, с. 199—207]; Т. Ширяєв (дослідження розвитку готельного господарства Києва у 30-х рр. минулого століття) [2, с. 228—236]. Водночас спеціального дослідження поновленого у столичних правах Києва немає.

Мета статті — проведення багатоаспектного аналізу процесу розбудови Києва як нової столиці Радянської України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто наголосити, що сталінський режим заздалегідь готувався до значущих політичних акцій. У 1933 р. в УСРР започатковано журнал "Соціалістичний Київ", що згодом став теоретичним і практичним майданчиком у справах реконструкції міста як радянської столиці. Цікаво, що часопис виходив упродовж рекордно короткого періоду — лише до 1937 р., що дає підстави говорити про його винятково прагматичну роль. Продовженням життя "Соціалістичного Києва" можна вважати журнал "Радянський Київ", проте і його видавали лише до 1940 р. Інакше кажучи, завдання з перетворення Києва на столицю радянської України було виконано впродовж другої ударної п'ятирічки (1933—1937) і, на тлі форсованої індустріалізації та колективізації сільського господарства, ця дія кульмінує процес будівництва соціалізму на наших землях. Ідеологічним підґрунтям для столичного оновлення Києва стали рішення Першої обласної конференції Спілки радянських архітекторів УСРР, що артикулювали появу "архітектурного фронту" проти "вилазок націонал-шовіністичної української контрреволюції" [25, с. 8—10].

Теоретиком розбудови столичного Києва став професор П. Хаустов. Саме він на сторінках березнево-квітневого номера "Соціалістичного Києва" за 1934 р. надрукував статтю, присвячену "контурам" майбутньої столиці [22, с. 12—17]. Видана під грифом дискусійної, публікація містила докладну розробку генерального плану міста. Варто зазначити, що офіційного перенесення столиці на той момент ще не відбулося — урочистості та військовий парад пройшли згодом, 24 червня 1934 р. [10, с. 2—5]. П. Хаустов зауважував, що згідно з Постановою РНК СРСР від 27 червня 1933 р. усі міста мали розробити генеральні плани розвитку, а насамперед Київ — "у зв'язку з перетворенням його на столичне місто" [22, с. 12]. На думку архітектора, він мав п'ять фабрично-заводських зон, орієнтованих на позакіївський ринок збуту: 1) петрівсько-куренівську, що тяжіла до гавані, бо мала найбільшу кількість лісової та млинарської промисловості на Петрівці й тягнулася повздовж Кирилівської та Куренівської вулиць;

2) глибочицько-лук'янівську, що через Глибочицьку вулицю сполучалася з петрівською зоною; 3) галицьку, що була пов'язана із залізничним вузлом і Брест-Литовським шосе й зосереджувала підприємства металообробної промисловості; 4) новоостроєнську, де були розташовані дрібні підприємства, що потребували товарної залізниці; 5) сталінську, що поєднувалася зі станцією Київ-Товарний-2 і мала вихід до Дніпра.

Основними галузями київської промисловості напередодні перенесення туди столиці були: металообробна, млинарська, тютюнова, лісова, броварна та горілчана. Окрім того, діяли шкіряні, фарбо-хімічні, сірникові, свічкові, харчові, поліграфічні, меблеві, паперові виробництва [22, с. 12]. Отже, важкої промисловості у Києві не було, водночас, опікуючись проблемою несприятливого впливу на житлові квартали, П. Хаустов пропонував залишити лише дві з п'ятиох зазначених зон — петрівсько-куренівську (унеможлижуючи водночас її витягування у бік Куренівки та Пріорки, щоб не ставити західну частину міста під загрозу отруєння димом, неприємними запахами тощо) та сталінську (найізольованішу від житла, з можливістю розвитку в бік Телички й берегів Дніпра) [22, с. 13]. У центральній частині Києва, котру розглядали як громадсько-управлінську, П. Хаустов пропонував застосовувати "підвищені норми інтенсифікації та забудови" [22, с. 14]. Найпридатнішими для розміщення будинків республіканського значення він називав Майдан Героїв Перекопу (сучасна Софійська площа. — *Л. Д.*) і Михайлівську площу [22, с. 16]. Торговельно-розподільна зона, за задумом професора, мала розміщуватися між вулицею Жадановського та смугою відчуження [22, с. 15]. У створенні житлової зони П. Хаустов звертав увагу на потребу збільшення кількості поверхів наявного будинкового фонду та освоєння вільних земель, зокрема центральної частини Києва, що в той період мала занижений коефіцієнт забудови й не була охоплена капітальним будівництвом [22, с. 16]. Природними перепонами для міського будівництва професор називав річку Дніпро, круті схили гір, території з високим стоянням ґрунтових вод, що, на його переконання, заважало розширенню міста у східному напрямку, адже потребувало достатньої кількості мостових переходів [22, с. 17]. Оцінюючи перспективи розвитку міського транспорту, П. Хаустов порушив питання щодо прокладання підземної мережі руху [22, с. 16]. В утворенні садів, парків і бульварів він обстоював ідею поєднання величезних лісових масивів, що збереглися на околицях Києва, з парками, розташованими в його центральних частинах [там само]. Контури майбутньої столиці, окреслені П. Хаустовим у березні 1934 р., усталилися вже в липні, коли архітектор репрезентував генеральний план її розвитку [21, с. 3—7].

Найважливішим напрямом було визнано будівництво нових промислових підприємств [1, с. 6—7; 9, с. 4—6; 15, с. 38; 17, с. 39—40; 23, с. 47—49]. Першими ластівками столичної індустрії стали верстатобудівний і вагоноремонтний заводи. Враховуючи той факт, що металообробна галузь становила 31,4% усієї про-

мисловості Києва, тобто місто мало відповідні потужності, устаткування, кадри, транспортний зв'язок, було ухвалено рішення збудувати у районі столичної Рубежівки унікальний, єдиний у СРСР верстатобудівний завод із виробництва токарних автоматів типу "індекс" [15, с. 38]. Планувалося, що підприємство випускатиме одно-, чотирьох- і шестишпіндельні верстати, патрони та магазини до них. Загальна сума капіталовкладень у будівництво сягала 100 млн крб, з яких 12 млн призначалося на спорудження житла для працівників заводу [там само]. У той період набула поширення ідея зведення соцміст, що стали супутніми й наближеними до нових об'єктів індустрії, зокрема соцселище верстатобуду в "Соціалістичному Києві" описував архітектор С. Гулеватий [3, с. 16—19]. За його кресленнями, житлові будинки для робітників верстатобудівного заводу розташовувалися у великому прямокутнику площею 130 га й були обмежені Брест-Литовським шосе з півдня, Новогостомельським шляхом із півночі, хутором Нивки із заходу та зеленою смугою вздовж залізничної колії на Петрівку зі сходу [3, с. 18]. Найбільшим у СРСР визнано й Дарницький вагоноремонтний завод: як свідчить фото в журналі "Соціалістичний Київ", залізницю до місця побудови цехів проклали безпосередньо через сосновий ліс [17, с. 39].

Розвиток індустріального будівництва потребував будівельних матеріалів, тож у районі Нижньої Телички було зведено комбінат з їх виробництва [1, с. 6—7]. Слід зазначити, що місто здавна славилось родовищами глини: пондилова глина у Корчуватому на 30% складалася з вапна, що давало змогу налагодити виробництво портландцементу без довозення ззовні необхідної крейди [1, с. 6], окрім того, у районі Галерних островів розташовувалися поклади унікальних пісків. Отже, Київський вапняно-випальний комбінат швидко опанував виробництво й інших матеріалів, конче потрібних для будівництва, зокрема глиніт-цементу та силікатної цегли. Випускаючи свіже й розпушене вапно, портландцемент та розмелену крейду, комбінат перетворюється на потужне джерело дефіцитних будівельних матеріалів [там само]. Окрім того, проектувальники не виключали можливості виробництва штучного льоду [1, с. 7].

Роль столичного гіганта легкої промисловості належала комбінату тонкого сукна, що, за свідченням І. Ліпкеса, будували з ініціативи другого секретаря ЦК КП(б)У П. Постишева [9, с. 4]. Майданчиком для спорудження обрали район Дарниці, на горішній лівобережній терасі Дніпра, у трикутнику між Наводницьким і Дарницьким шосе [9, с. 5].

Слід зазначити, що й у столичному статусі Київ залишався потужним центром харчової промисловості, про що свідчить будівництво другого великого елеватора на 50 тис. тонн зерна, розташованого на Набережно-Хрещатиській вулиці поблизу залізничного вузла та водних причалів дніпровської берегової смуги [23, с. 47].

Важливим напрямом розбудови столиці стало утворення нових інженерних комунікацій — водогінних, теплопостачальних, газових тощо [5, с. 32—34; 6, с. 30—31; 12, с. 38—39; 14, с. 34—35]. Інженер М. Заславський зауважував: "Перетворення Києва на зразкове

соціалістичне місто іде шляхом переозброєння столичної промисловості, шляхом його зовнішнього оформлення (озеленення, архітектурного забарвлення, зміни одягу вулиць на сучасний асфальт і бруківку, реконструкції вуличного освітлення тощо)... У комплексі цих питань далеко не останню роль відіграє газифікація міста" [5, с. 32]. Автор стверджував, що газ є універсальним паливом і для промисловості, і для комунального господарства, адже він дешевий, має повне та чисте згорання, найвищі показники теплопродуктивності, температуру вогню легко регулювати, а транспортування газогонимами не потребує значних витрат [там само]. Виходячи з цього, було ухвалено рішення про будівництво в Києві власного газового заводу, першу чергу якого планували звести в районі Телички [5, с. 33].

Не менш актуальним було питання теплофікації міста. Журнал "Соціалістичний Київ" із прикрістю констатував, що на відміну від Москви та Ленінграда, проблема централізованого опалення в українській столиці не розв'язана навіть частково [6, с. 30]. На думку міських інженерів І. Захарашевича та М. Хейфіца, слід було розробити генеральний план теплофікації, що мав враховувати досягнення енергетичної техніки, а також потребу реконструкції Києва з огляду на завдання поліпшення санітарно-гігієнічних умов й організації побуту [там само]. У розв'язанні проблеми водопостачання столиці, за висловом інженера Б. Опре, також суттєво відставала, через що відчувався постійний брак води: перебої спостерігалися не тільки в роботі десятків промислових підприємств, а й позначалися на побуті мешканців, зокрема громадські лазні через недостатню подачу води не могли гарантувати населенню належного й повсякчасного обслуговування [12, с. 38]. З огляду на ці проблеми, київська міськрада ухвалила рішення про спорудження нового дніпровського водогону: на 1,25 км нижче від села Вишгород було обрано локацію для забірних споруд, неподалік від місця забору води мали звести й очисні станції, щоб транспортувати до міста вже очищену воду, а не везти її з цією метою до Сирця [там само]. Окрім того, інженери планували реконструювати всю наявну водогінну мережу міста [там само].

Утім, найгострішою проблемою Києва ще з до-революційних часів була каналізація. Питання про її реконструкцію неодноразово порушував видатний український гігієніст та епідеміолог, академік О. Корчак-Чепурківський, який у 30-х рр. минулого століття обіймав посаду народного комісара з охорони здоров'я [14, с. 34]. Каналізація, зведена 1895 р., була настільки недосконалою, що в гирлі річки Либідь стічні води спускали безпосередньо у Дніпро. Злочинне забруднення призвело до знищення нерестових місць сазана та ляща: щорічні втрати від каналізації, за підрахунками В. Просяного, становили понад 5 млн цінних промислових риб [14, с. 35]. Ситуація перетворювалася на катастрофічну з урахуванням того, що станом на 1937 р. кількість киян сягала 800 тис. осіб. За таких умов вкрай небезпечно й ризиковано було продовжувати виливати стічні

води у Дніпро через Либідський колектор. Отже, реконструкція міської каналізації стала питанням номер один. Тогочасні інженери зауважували про потребу раціонального використання стічної каналізаційної води та можливість її застосування для розвитку рибного господарства [там само].

На тлі зазначених проблем колоритні краєвиди Києва, що належали до його естетичних переваг, водночас становили неабиякі перешкоди для забудови. Так, Лівобережний Київ, розташований на мальовничих островах, зокрема Трухановому, потерпав від затоплень [24, с. 36], а насипний ґрунт (до 10 метрів завглибшки) ускладнював будівництво Польського педагогічного інституту, котрий зводили на розі Обсерваторної та Павлівської вулиць [4, с. 10]. Окрім того, Київ буквально переповнений ярами (Чмелів, Бабин, Кмитів, Реп'яхів, Кирилівський, Глибочиця, Протасів, Кучмів, Кловський, Саксонський, Хрещатий, Сирецький), що розташовані на різній відстані від Дніпра та мають форму амфітеатрів. У глинах цих "циркових терас" затримуються й ґрунтові води атмосферного походження, й ґрунтові води, утворені каналізацією та водогонами. Академік Є. Оппоков зазначав, що явища зсувів і спливів берегових круч значно почастишали: 17 березня 1934 р. у районі мосту імені Євгенії Бош (нині тут пролягає міст Патона. — Л. Д.) із високого берега зсунулося майже 20 тис. м³ ґрунту, засипавши приблизно 100 метрів Набережного шосе Київ — Чернігів, того самого дня зсув відбувся і в районі Аскольдової могили [11, с. 35—36]. Зсуви та обвали ґрунтів становили загрозу унікальним архітектурним спорудам Києва, зокрема Андріївській церкві [11, с. 36—37], а також місцевим цвинтарям [19, с. 37]. Радикально налаштований дописувач "Соціалістичного Києва" Г. Фрумін, спостерігаючи за проблемами київських кладовищ, їх природною та штучною руйнацією, запропонував у занедбаній церкві, що на Звіринці, розташувати міський крематорій [там само].

Будуючи нову столицю УСРР, українські радянські інженери Є. Роминський та С. Копман рекомендували "одягнути" Дніпро у бетон та граніт і в такий спосіб розв'язати низку проблем, як-от: укріплення берегової смуги, інтенсифікація роботи київського річкового порту, та надати поштовх всебічному розвитку господарського життя Києва, його становленню як центру пролетарського оздоровлення й туризму [16, с. 8].

Одним із пріоритетних напрямів розбудови столиці стало її експонування як "курорту всесоюзного значення" [8, с. 41—43]. У статті Д. Лібермана, надрукованій у журналі "Соціалістичний Київ", йшлося про те, що параметри київського клімату цілком зіставні із Сочі, Ялтою та іншими відомими курортами. Автор, зокрема, зазначав, що вологість повітря у столиці в теплий період року значно менша, ніж у Сочі, й за показниками не відрізняється від Ялти. Завдяки помірній кількості опадів, прозорість київського повітря становить 82—86%, що вище, ніж у Ялті [8, с. 41]. Остання характеристика вельми перспективна для геліотерапії, до того ж, на відміну від Криму, напруга сонячної радіації у Києві значно менша. Окрім того, в місті, на противагу Криму та Кавказу, не спостерігається різких коливань температури й атмосферного тиску, що негативно позначається на здоров'ї людини [8, с. 42]. Дніпро з численними пляжами, великі соснові та мішані лісові масиви, з позитивним натхненням констатував Д. Ліберман, забезпечують місту лікувальні властивості [там само]. У контексті цих ідей міркував й інший дописувач журналу "Соціалістичний Київ" — В. Каковський, який зауважував про можливість використання славнозвісних наддніпрянських зелених масивів, що тягнуться від Андріївського узвозу на півночі до Видубицького монастиря на півдні, як центрального парку культури й відпочинку [7, с. 9]. Суміжним до нього автор вважав гідропарк, котрий пропонував облаштувати на Трухановому острові [там само]. У курортну парадигму розвитку столиці чудово вписувалися ідеї академіка О. Фоміна щодо розвитку Київського ботанічного саду [18, с. 12—13] і громадські пропозиції з реконструкції міського зоопарку [20, с. 30—32].

Висновки. На підставі проведеного аналізу маємо констатувати, що відновлення столичного статусу Києва позитивно вплинуло на його соціально-економічний та культурний розвиток і, що особливо важливо в контексті відродження національного державотворення, повернуло місту його історичні, затвержені від раннього середньовіччя, доцентрові функції. Окрім того, завдяки столичним амбіціям Київ закріпив за собою роль політичного ватажка в усьому СРСР, інкорпоруєчи своїх очільників у найвищі ешелони державних і партійних органів Радянського Союзу.

Список використаної літератури

1. Борисов І. Комбінат будівельних матеріалів / І. Борисов // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 6—7.
2. Від України до УРСР: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 80-річчя перенесення столиці радянської України до міста Києва, м. Київ, 12 грудня 2014 р. / [гол. редк. Г. В. Боряк]. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. — 268 с.
3. Гулеватий С. Соціалістичне селище верстатобуду / С. Гулеватий // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 16—19.
4. Заболотний В. Будівництво польського педагогічного інституту / В. Заболотний // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 3—4. — С. 10.
5. Заславський М. Мала і велика газифікація Києва / М. Заславський // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 32—34.
6. Захарашевич І. Питання теплофікації Києва / І. Захарашевич, М. Хейфіц // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 30—31.
7. Каковський В. Проблема центрального парку культури і відпочинку / В. Каковський // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 9—11.
8. Ліберман Д. Київ — курорт всесоюзного значення / Д. Ліберман // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 41—43.
9. Ліпкес І. Новий гігант легкої індустрії / І. Ліпкес // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 4—6.

10. Любченко П. Нова сторінка історії України / П. Любченко // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 2—5.
11. Опіков С. Київські берегові обшуки та боротьба з ними / С. Опіков // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 35—37.
12. Опрє Б. Будуємо новий потужний водогін / Б. Опрє // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 38—39.
13. Політична історія України. XX століття : у шести томах. Т. 3. Утвердження радянського ладу в Україні (1921—1938) / [під ред. С. В. Кульчицького]. — Київ : Генеза, 2003. — 448 с.
14. Присяний В. Каналізація м. Києва і рибне господарство / В. Присяний // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9—10. — С. 34—35.
15. Родін І. На просторах Рубежівки зростає велетенське верстатобудування / І. Родін // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 38.
16. Роминський С. Дніпро — в бетон або граніт / С. Роминський, С. Копман // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 7—8. — С. 8—10.
17. Суслєв П. Як будується Дарницький вагоноремонтний / П. Суслєв // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 39—40.
18. Фомін А. Київський ботанічний сад / А. Фомін // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 11—12. — С. 12—13.
19. Фрумін Г. Про кладовища і крематорії / Г. Фрумін // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9—10. — С. 37.
20. Фрумін Г. Реконструкцію зоопарку: на порядок денний / Г. Фрумін // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9—10. — С. 30—32.
21. Хаустов П. Контури генерального плану Києва / П. Хаустов // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 7—8. — С. 3—7.
22. Хаустов П. Контури майбутнього Києва / П. Хаустов // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 3—4. — С. 12—17.
23. Хроніка реконструкції столиці // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5—6. — С. 47—49.
24. Целтнер Е. Лівобережний Київ / Е. Целтнер // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9—10. — С. 36.
25. Шафіров А. За перебудову архітектурного фронту / А. Шафіров // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 3—4. — С. 8—10.

Larysa Doiar

Kyiv in the first year of the capital status in the USSR: attempt of multiple aspect analysis

The presented article raises the issue of moving the capital of Soviet Ukraine from the city of Kharkiv to the city of Kyiv. The events of 1934 are considered in the context of the urban development of Kyiv, the development of its infrastructure, housing, socio-cultural buildings and more. Using the materials of the republican periodicals of that time, in particular, the annual notebook of the magazine "Socialist Kyiv", the author analyzes the features of the master plan 1934 for the construction of the new Soviet capital and examines the chronicle of the reconstruction of the ancient city. Based on the studied sources and literature, the author claims that the development of the second capital of the USSR took place simultaneously in several directions, namely: the growth of Kyiv's industrial potential by building new enterprises and strengthening its proletarian fund; construction of status facilities of the capital (buildings of government institutions, various premises of all-Ukrainian purpose, cultural and sports halls, etc.); development of the housing complex and renewal of the city's communal services; construction of educational and medical institutions; formation of a public transport network; solving the problem of sanitary safety of the city; use of natural resources of the region for the development of resort facilities, park recreation, recreation areas of the capital's residents, the organization of domestic and foreign tourism. The exploration used articles by the then state and party leaders of the USSR, Ukrainian architects, engineers, and scientists. The latter argue that the relocation of the capital to Kyiv started a new page in the history of Ukraine.

Keywords: magazine "Socialist Kyiv"; reconstruction of the city; buildings of the capital purpose; architectural front; general plan of construction of Kyiv

References

1. Borysov I. (1934). Kombinat budivelnikh materialiv. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 6—7.
2. Boryak H. V. [hol. redk.]. (2015). *Vid Ukrayiny do URSR: Materialy Vseukrayinskoyi naukovoyi konferentsiyi do 80-richchya pereznesennya stolytsi radyanskoyi Ukrayiny do mista Kiyeva, m. Kyiv, 12 hrudnya 2014 r.* Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny.
3. Hulevatyy S. (1934). Sotsialistychne selyshche verstatobudu. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 16—19.
4. Zabolotnyy V. (1934). Budivnytstvo polskoho pedahohichnoho instytutu. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 3—4, p. 10.
5. Zaslavskyy M. (1934). Mala i velyka hazyfikatsiya Kiyeva. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 32—34.
6. Zakharashevych I., Kheyfits M. (1934). Pytannya teplofikatsiyi Kiyeva. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 30—31.
7. Kakovskyy V. (1934). Problema tsentralnoho parku kultury i vidpochynku. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 9—11.
8. Liberman D. (1934). Kyiv — kurort vsesoyuznoho znachennya. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, pp. 41—43.
9. Lipkes I. (1934). Novyy hihant lehkoyi industriyi. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 4—6.
10. Lyubchenko P. (1934). Nova storinka istoriyi Ukrayiny. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, pp. 2—5.
11. Oppokov Ye. (1934). Kyivski berehovi obsuvy ta borotba z nymy. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, pp. 35—37.
12. Opre B. (1934). Buduyemo novyy potuzhnyy vodohin. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 38—39.
13. Kulchytskii S. V. [red.]. (2003). *Politychna istoriya Ukrayiny. XX stolittya. U 6-ty t. T. 3. Utverdzhennya radyanskoho ladu v Ukrayini (1921—1938).* Kyiv: Heneza.
14. Prosyanyy V. (1934). Kanalizatsiya m. Kiyeva i rybne hospodarstvo. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 9—10, pp. 34—35.
15. Rodin I. (1934). Na prostorakh Rubezhivky zroste veleten verstatobuduvannya. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, p. 38.
16. Romynskyy Ye., Kopman S. (1934). Dnipro — v beton abo hranit. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 7—8, pp. 8—10.
17. Suslov P. (1934). Yak buduyetsya Darnytskyy vahonoremontnyy. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, pp. 39—40.
18. Fomin A. (1934). Kyivskyy botanichnyy sad. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 11—12, pp. 12—13.
19. Frumin H. (1934). Pro kladovyshcha i krematoriyi. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 9—10, pp. 37.
20. Frumin H. (1934). Rekonstruktsiyu zooparku: na poryadok dennyy. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 9—10, pp. 30—32.
21. Khaustov P. (1934). Kontury heneralnoho planu Kiyeva. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 7—8, pp. 3—7.
22. Khaustov P. (1934). Kontury maybutnoho Kiyeva. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 3—4, pp. 12—17.
23. Khronika rekonstruktsiyi stolytsi. (1934). *Sotsialistychnyy Kyiv*, 5—6, pp. 47—49.
24. Tseltner E. (1934). Livoberezhnyy Kyiv. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 9—10, pp. 36.
25. Shafirov A. (1934). Za perebudovu arkhitekturnoho frontu. *Sotsialistychnyy Kyiv*, 3—4, pp. 8—10.

Надійшла до редакції 30 липня 2020 року

УДК 070.489:796(477)"1991/..."(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).28-32

Юлія Сазонова,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,

e-mail: saz.iuliya@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0928-847X>

Журнал "Футбол Style": специфічні риси функціонування та історія розвитку в спортивній пресі України періоду незалежності

У статті розглянуто один із найпопулярніших часописів української спортивної преси періоду незалежності — "Футбол Style"; умотивовано доцільність його аналізу, визначено умови виникнення; обґрунтовано важливість виходу журналу та його переваги; розглянуто редакційний та авторський склад, типологічні й типоформувальні характеристики; проаналізовано контент видання, його структуру, жанрове різноманіття та проблемно-тематичний діапазон; схарактеризовано рубрики й визначено їх пріоритетні напрями; окреслено специфічні риси функціонування часопису; з'ясовано його місце в історії спортивної журналістики незалежної України. Конституційні домінанти щомісячника розглянуто у двох параметрах: технічно-формальному (симбіоз друкованого та мультимедійного видання, ефективний зворотний зв'язок із читачами через мережеву редакційну конференцію, білінгвізм, яскраве художнє оформлення, глянцевої папір) та змістовому (подання різноманітних рейтингів, хіт-парадів найкращих гравців чемпіонату України, головних українських перемог в єврокубках, топ найкращих молодих гравців Європи, найкращих матчів в історії збірної України, найкращих команд в історії українського футболу; висвітлення актуальних проблем спорту, зокрема юнацького й дитячого; часте цитування творів відомих поетів та письменників, посилання на кінокартини для характеристики певної країни чи явища в футболі, уміщення рецензій на фільми про футбол; публікація статей про вболівальників, фан-рухи команд, листів жіночої аудиторії до журналу; подання оцінок, перспектив певних команд із ракурсу вболівальників, виклад прогнозів та думок відомих футбольних експертів, гравців і тренерів щодо розкладів команд у чемпіонаті країни; репрезентація історії та сучасного стану футболу в екзотичних чи маловідомих країнах світу, розповіді українських гравців про досвід гри в цих турнірах; поєднання "серйозного" та "розважального" дискурсів на шпальтах часопису).

Ключові слова: спортивна преса; журнал; спорт; рубрика; автура; контент; проблематика; риси

Постановка проблеми. Київську спортивну пресу періоду незалежності в сучасній вітчизняній соціокомунікативістиці комплексно не вивчено, не схарактеризовано її місце на медіамапі України, не проаналізовано найвизначніших репрезентантів столичної спортивної періодики, не з'ясовано класичні надбання й роль часописів цього періоду в розвитку спортивного сегмента української журналістики. Спортивна періодика, зокрема й доби незалежності, перебуває на маргінесі досліджень медіазнавців. Водночас роль спорту в нашому суспільстві дедалі зростає, помітнішими стають пертурбації його модусів та їхнього значення для розв'язання проблем поліпшення здоров'я, рекреації та культурного виховання реципієнта. Ці чинники актуалізують важливість комплексного аналізу одного з провідних спортивних часописів періоду незалежності — "Футбол Style".

Актуальність розгляду зазначеного ЗМІ зумовлена не лише тим, що він має столичний статус та є вельми успішним конкурентом часопису А. Франкова "Футбол" і його видань-супутників, а й ще одним вагомим чинником: саме "Футбол Style", згідно з нашим опитуванням, проведеним у м. Києві та області, визнано найкращим спортивним журналом України останнього десятиліття. Високий результат досягнуто завдяки тому, що редакція взяла за взірць класичну європейську спортивну пресу й ефективно впроваджує цей досвід. Окрім того, "Футбол Style" започатковано Українським медіахолдингом (міжнародна медійна компанія, до складу якої станом на 2010 р. входило 77 медіапроектів із сегментів преси, радіо, інтернету),

що є запорукою успішності та читабельності видання. Часопис є симбіозом друкованого та інтернет-ЗМІ, що вигідно вирізняє його поміж інших медіа.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Київська спортивна преса періоду незалежності становила предмет дослідження та спорадично висвітлювалася у працях численних науковців. Зокрема, М. Житарюк [1] аналізує спортивну періодіку в лінгвістичному аспекті; О. Корольова [2; 3] розглядає сучасний стан і тенденції розвитку спортивної журналістики України з акцентом на журнальну періодіку; Я. Кулик, С. Костюк, М. Петренко [4] характеризують основні віхи виникнення й розвитку спорту та спортивних часописів в Україні; О. Лаврик [5] вивчає жанрову палітру спортивної преси на прикладі репортажу й визначає його жанрово-стилістичні особливості в сучасній українській спортивній періодіці; А. Павленко [7] з'ясовує специфіку та механізми формування у ЗМІ іміджу України як футбольної держави; С. Случевський [8] визначає тенденції розвитку друкованої й телевізійної спортивної журналістики на пострадянському інформаційному просторі. Проте в наведених працях один із провідних репрезентантів спортивної преси України — журнал "Футбол Style" — не підлягав комплексному аналізу в системно-структурному, функціональному та жанровому аспектах.

Мета статті — дослідити історію становлення журналу "Футбол Style" та його місце в сегменті сучасної спортивної преси України; здійснити контент-аналіз і визначити специфічні домінанти функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняну спортивну пресу доби незалежності репрезентовано у двох періодах: сьомому (1991—1998 — зародження й формування) та восьмому (1999—2013 — розквіт і модернізація). Поява на вітчизняній медіамапі журналу "Футбол Style" належить саме до восьмого періоду. Поліпшенню умов випуску й зростанню рівня тогочасної спортивної преси сприяло ухвалення Закону України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів" (від 23.09.1997), зокрема впродовж окресленого хронологічного проміжку започатковано 164 спортивні видання. Загалом, характерною рисою медійного простору аналізованого періоду було превалювання вузькоспеціалізованої спортивної преси (106 зі 164 видань) та експансія ЗМІ футбольної тематики (69 видань зі 164). Лідерський статус за репрезентативністю спортивних медіа в інформаційному просторі країни посідав Київ, де впродовж 1991—2014 рр. засновано 85 спортивних газет і журналів, що було зумовлено активним розвитком спорту в столиці та успішними виступами на внутрішній та міжнародній арені київських спортсменів і спортивних клубів. Одним із найпомітніших спортивних ЗМІ зазначеного періоду став "Футбол Style".

Часопис засновано 29 жовтня 2010 р. журналістами сайту Football.ua; посаду головного редактора обіймав К. Крижановський, а випускового — О. Іванов. Обґрунтовуючи важливість виходу спортивного щомісячника та його переваги, редакція у вступній статті у № 1 за 2010 р. зауважувала: "Ви не знайдете на його сторінках ані протоколів, ані звітів, ані турнірних таблиць. Головне завдання нашого творчого колективу — відкрити для вас незнайомі сторінки футбольного життя планети, як сучасні, так і історичні. Ексклюзивні інтерв'ю, незвичайні рубрики, розповіді про футбольних особистостей, події та команди. Це основа нашої роботи, кінцева мета якої — створення продукту, унікального за змістом, фотонаповненням і загальним рівнем. У своїй роботі ми орієнтуємося на кращі зразки успішних світових спортивних видань, при цьому роблячи упор на ексклюзивність кожного матеріалу. На сторінках журналу будуть подані інтерв'ю із зірками світового футболу, нариси про відомих гравців, аналітичні статті, репортажі з екзотичних футбольних країн, а також матеріали, присвячені слабкій статі" [6].

Характеризуючи журнал і сайт, відомий медіакритик С. Случевський наголошував: це єдиний приклад синтезу друкованого та мультимедійного мас-медіа, тоді як вітчизняний спортивний інтернет не поспішає інтегруватися з традиційними ЗМІ, що робить його вразливим до російської експансії. Журналіст також зауважував: "Інтернет-портал "Футбол.ua" належить Українському медіахолдингу (УМХ) і є абсолютним лідером у своїй ніші за популярністю. Кількість щоденних заходів читачів на сайт "Футбол.ua" перевищує 100 тисяч, а в дні проведення важливих футбольних подій зашкалює за 250 тисяч. Додайте до цього, що, за даними російського пошукача Rambler, "Футбол.ua" чітко тримає четверте місце в середовищі російської онлайн-аудиторії. Крім цифр, якість роботи в змозі оцінити й колеги. Ось що

написав головний конкурент цього сайту Дмитро Копій, шеф-редактор іншого провідного порталу країни "Sport.Ua": "В "Футбол.ua" правильні менеджери, які правильно підійшли до більшості моментів роботи сайту. Вони мобільні в усіх сенсах цього слова. У них відмінна мобільна версія, відмінний додаток під iPhone, у них сайт, що працює стабільно, без збоїв, відмінне юзабіліті. Це важливі фактори, але найважливіший те, що "Футбол.ua" входить до медіахолдингу, звідки отримує доволі значущий журналістський досвід від, без сумніву, найкращих у країні футбольних авторів. "Футбол.ua" є абсолютним лідером українського спортивного інтернету. Лідером за всіма позиціями" [8].

Часопис виходив щомісяця обсягом від 90 до 128 сторінок накладом 30 тис. пр. Провідні автори видання: К. Крижановський, В. Вацко, Д. Джулай, Д. Москаленко, О. Лисенко, Є. Сідаш, М. Бринза, А. Валерко, Я. Дашковська, І. Громиков, М. Васильков, О. Іванов, С. Круглов, М. Єрмаков, П. Чаяло, А. Любезний, А. Снявський, А. Маннанов, Ю. Шевченко, К. Андріюк, І. Львов, а також дописувачі з-за кордону: Н. Стиляну (Кіпр), М. Спіро (Франція), К. О'Коннор, Т. Палмері, М. Маккьявелло (Італія).

Поміж жанрів переважали хронікальні й розгорнуті замітки, колективні, інформаційні й аналітичні інтерв'ю, аналітичні статті, портретні нариси, авторські колонки, журналістські розслідування.

Контент формувався в рубриках: "От редакции" (комунікація з читачами, репрезентація провідних тем номера; зазвичай містила певну інтригу, що спонукала прочитати журнал); "Наедине со всеми" (колективні інтерв'ю, що склалися із запитань читачів відомим українським і закордонним футболістам, надісланим на сайт Football.ua); "Ексклюзив", "Интервью" (інтерв'ю з провідними гравцями вітчизняного та закордонних чемпіонатів); "Пять фраз из Украины" (висловлювання тренерів на пресконференціях); "Дела и слова" (найцікавіші події світового футболу); "Молодежь"; "Портрет" (портретні нариси про футболістів і тренерів, що розкривали їхній світогляд, філософію, характер через цитати, нестандартні погляди на спортсменів тощо); "Проблема" (аналітичні статті про найактуальніші, злободенні проблеми українського футболу чи конкретних клубів, провали в кар'єрі відомих футболістів чи тренерів); "Сборная Украины"; "Лига чемпионов"; "Лига Европы"; "Жизнь в словах" (найцікавіші висловлювання відомих українських і закордонних спортсменів та тренерів щодо ставлення до життя, футболу, певної команди чи окремих футболістів, зокрема А. Бишовця, В. Прокopenка, Б. Шенклі, П. Коліни, А. Фергусона, Е. Кантони, М. Баслера, Ж. Моурінью тощо); "Для души" (про хобі футболістів і тренерів); "Хит-парад" (подання різних рейтингів); "Легенда", "Звезда" (портретні нариси про найкращих футболістів і тренерів світу); "Ностальгия" (статті в історичному ракурсі про збірні та клуби-сенсації, що впродовж певного періоду демонстрували високотехнічну гру); "Фоторепортаж" (світлина із зображенням найяскравіших святкувань голів в історії футболу, найвідоміших пар футбольних близнюків та інші цікаві моменти зі світу футболу); "Самый главный

матч" (статті про найзапекліші протистояння-дербі планети, зокрема про матчі "Роми" та "Лацио", "Манчестер Юнайтед" і "Манчестер Сіті", "Манчестер Юнайтед" і "Ліверпуля", "Аль-Ахлі" й "Замалека", "Црвени звезди" та "Партизана", "Фенербахче" й "Галатасараю", інформація про історію турнірів, видатних представників команд, уболівальників, цікаві факти); "Репортаж" (захопиви матеріали про найважливіші матчі чемпіонатів Європи); "Финансы" (продаж і купівля клубів, фінансові справи найвідоміших європейських клубів, статті прибутків (від телетрансляцій, маркетингу, реклами, продажу товарів чи гравців, квитків на матчі) і витрат (зарплатня футболістів, працівників, амортизаційні відрахування, надзвичайні витрати), акцент на філософії успіху клубів, що полягає в умінні перемагати та заробляти, кримінальні історії, пов'язані з корупцією й тоталітаризмом у футболі); "Видеотека" (рецензії на документальні та художні фільми про футбол); "Взгляд назад" (розповіді про найцікавіші матчі й події з історії вітчизняного футболу); "Несерьёзно" (інтерв'ю з відомими українськими футболістами в розважальному форматі); "Где Вы теперь" (інтерв'ю з колишніми українськими та закордонними футболістами про те, як склався їхній життєвий шлях після завершення спортивної кар'єри; фігуранти поставали в образах пілотів, священників, ді-джеїв, музикантів тощо); "Новая волна" (анкетування успішних молодих футболістів вітчизняного чемпіонату); "Команда" (статті про успішні команди вітчизняного чи закордонного чемпіонату); "Другой футбол" (інтерв'ю з українськими гравцями, які брали участь у чемпіонатах екзотичних країн: Сирії, В'єтнаму, Ірландії, Тунісу, Нової Зеландії, Австралії, Китаю, Індії, Бангладешу тощо; розповідь про розвиток футболу в екзотичних країнах у порівнянні з вітчизняним чемпіонатом); "Терра инкогнита" (про виникнення та сучасний стан футболу, найвідоміших персоналій, цікаві історії, що траплялися на турнірах у маловідомих чи екзотичних державах світу, зокрема Корсиці, Фарерах, Кубі, Індії, Китаї, Австралії, Катарі, Кіпрі, Бангладеші, Палестині, Кореї, Чорногорії, країнах Африки: Мозамбіку, Конго, Екваторіальній Гвінеї); "Сумасброды" (публікації про найодіозніших особистостей футболу); "Люди и судьбы" (найцікавіші події вітчизняного й закордонного футболу, людинознавчий аспект футбольної долі); "Глубинка" (аналітичні статті, присвячені провінційним клубам першої та другої ліг, командам із чемпіонатів областей, що здійснили значний прогрес); "Моя сборная" (вибір відомими вітчизняними гравцями віртуальної збірної своєї мрії між футболістів, з якими вони грали, та характеристика їхніх індивідуальних якостей); "Топ-болельщик" (портрети відомих футбольних уболівальників, зокрема з-поміж баскетболістів, тенісистів, пілотів "Формули-1", а також рок-музикантів, кінозірок); "Криминальный футбол" (висвітлення футболу в кримінальному ракурсі, де гравці постають як представники мафіозних угруповань); тимчасова рубрика "Євро-2012", а також рубрики на кшталт жовтої преси: "Пять историй. Ищите женщину" (цікаві історії з життя спортсменів і команд світу, а також розповіді про факти хуліганства, зловживання алкоголем, інтимні

стосунки відомих футболістів); "Фотосессия. Вторая половинка" (світлина дружин і подруг знаних гравців світу із зазначенням віку, параметрів фігури, професії; фото улюблених жінок футбольних зірок минулого; репрезентація груп підтримки (черлідінгу) відомих клубів світу).

Характерні риси функціонування часопису: 1) симбіоз друкованого та мультимедійного видання (має кілька виявів: а) на сайті Football.ua. користувачам щомісяця пропонували придумати та надіслати запитання певному футболістові, а згодом формували колективні інтерв'ю, залучаючи читачів до створення журналу як авторів, що характерно саме для інтернет-простору (така практика надзвичайно важлива, адже дає змогу шанувальникам футболу безпосередньо поставити запитання як українським (А. Шевченку, А. Вороніну, О. Алієву, М. Девічу), так і закордонним (Е. Креспо, М. Каморанезі, Кафу) зіркам футболу); б) організація конкурсу "Мисс номера", "Мисс Football.ua" серед відвідувачок ресурсу — на найгарнішу жінку в одязі з футбольними атрибутами (для участі потрібно було надіслати фото на сайт; переможницю, обрану редакціями сайта та часопису, нагороджували цінним призом, а інформацію про неї уміщували на шпальтах журналу. В такий спосіб редакція не лише популяризувала обидві версії щомісячника, а й активно залучала жіночу аудиторію); в) наведення та цитування блогів відомих футболістів); 2) ефективний зворотний зв'язок завдяки мережевій редакційній конференції, під час якої читачі мали змогу обговорити будь-які питання, пов'язані з журналом; також на сайті було вміщено анкету, в якій респондентам пропонували визначити переваги та недоліки видання (редакція враховувала ці думки для оптимізації своєї політики); 3) вдалі маркетингові методи для залучення читацької аудиторії (наприклад, поміж передплатників розігрували футболки з автографами А. Шевченка, Кафу, М. Каморанезі, Д. Сілві й інших); 4) білінгвізм (матеріали подавали російською та українською мовою); 5) наведення різноманітних рейтингів, що спонукали ознайомитися з матеріалом (зокрема, 50 найкращих гравців чемпіонату України, 10 найголовніших українських перемог в єврокубках, 25 найкращих молодих гравців Європи, 30 найкрутіших футболістів, 10 найголовніших зрадників ель-класіко, 15 трансферів, що здивували світ, 25 найзнаковіших трансферів українського футболу, 10 найкращих матчів в історії збірної України, 10 найкращих команд в історії вітчизняного футболу, 20 найгучніших скандалів українського футболу, 10 найкращих фіналів в історії єврокубків); б) висвітлення тематики юнацького та дитячого спорту, актуальних проблем (допінгу, расизму, матеріально-технічного й кадрового забезпечення підготовки спортсменів); публікації, присвячені суддям, агентам футболістів, лікарям, менеджерам клубів, інфраструктурі українських стадіонів, командам першої та другої ліг вітчизняного чемпіонату; 7) часте цитування творів відомих поетів і письменників, зокрема О. Пушкіна, Д. Аліг'єрі й інших, а також посилення на кінокартини для характеристики певної країни чи явища у футболі, публікація рецензій на фільми про футбол, що

сприяло формуванню світогляду й культури футбольних медіаспоживачів; 8) статті про вболівальників, фан-рухи команд (іноді в тимчасових рубриках "Топ-болельщик", "Фан-движение", інструкції як відвідати футбольний турнір в іншій країні); публікація листів жіночої аудиторії до щомісячника; 9) подання оцінок, перспектив певних команд із ракурсу вболівальників, а також прогнозів відомих футбольних експертів, гравців і тренерів щодо розкладів команд у чемпіонаті України (лідери, аутсайтери, розподіл місць в євробубках); 10) нестандартна тематика багатьох матеріалів (розповіді про близнюків у футболі, династії батьків і дітей, забобони гравців; статті, в яких футбол порівнювали з іншими видами спорту, зокрема баскетболом, як-от у рубриці "От редакции", що допомагала наблизити читачів до світу футболу, прищепити любов до спорту); 11) висвітлення історії та сучасного стану футболу в багатьох екзотичних чи маловідомих країнах світу, а також досвіду участі в цих турнірах українських футболістів; 12) симбіоз "серйозного" та "розважального" дискурсів (наприклад, матеріалів про актуальні проблеми футболу чи аналітики й публікацій "жовтої тематики" про інтимні стосунки футболістів, що супроводжують світлини дружин або подруг); 13) яскраве художнє оформлення (глянцевий папір, велика кількість якісних кольорових ілюстрацій); 14) різноманітна реклама в рубриці "Промо" (парфумів, алкогольних напоїв, туроператорів, автомобілів, спортивного одягу й взуття); також містилася реклама журналу "Футбол", газети "Команда", літератури про футбол, наприклад, книг "Всі чемпіонату світу з футболу" в дев'яти томах, "Історія чемпіонатів України з футболу" в п'яти томах (проект газети "Команда"), колекційні видання журналістів сайта: "Другой футбол", "Футбол и немцы", "Кальчо: история итальянского футбола", "Бей-беги: история английского футбола", "Испанские войны: дерби, фанаты, традиции", репрезентована в рубриці "Книжкова полиця". Можемо констатувати, що "Футбол Style" був єдиним в Україні журналом, що рекламував літературу профільної тематики, а більшість його статей стали основою для написання книг.

Висновки. Журнал "Футбол Style" виокремився в одне з найпомітніших спортивних ЗМІ епохи незалежності завдяки тому, що містив ексклюзивний контент; висвітлював життя футбольного світу в сучасному та історичному контекстах; майстерно репрезентував персоналій у нових ракурсах, відкриваючи незнані грані окремих гравців і футбольних команд України й світу; відзначався аналітико-художнім дис-

курсом; поєднував проблемний і розважальний характер викладу матеріалів; формував і підвищував культуру футбольного вболівальника. Поміж характерних рис часопису, що визначали його обличчя, впізнаваність і популярність, виділимо такі: білінгвізм; яскраве художнє оформлення; ефективний зворотний зв'язок із читачами через мережеву редакційну конференцію; подання різноманітних рейтингів, хіт-парадів найкращих гравців чемпіонату України; топ найкращих молодих гравців Європи, найкращих матчів в історії збірної України, найкращих команд в історії вітчизняного футболу; висвітлення актуальних проблем спорту, зокрема юнацького та дитячого; часте цитування творів відомих поетів і письменників для характеристики певної країни чи явища в футболі, публікація рецензій на фільми про футбол; статті про вболівальників, фан-рухи команд, уміщення листів жіночої аудиторії; подання оцінок і перспектив певних команд із ракурсу вболівальників, а також прогнозів, думок відомих футбольних експертів, гравців і тренерів щодо розкладів команд у чемпіонаті країни; висвітлення історії та сучасного стану футболу в екзотичних державах світу; гібридизація на шпальтах журналу "серйозного" та "розважального" контенту.

У 2013 р. щомісячник припинив виходити у друкованому варіанті й перейшов у суто мультимедійний формат, продовжуючи функціонувати як інтернет-сайт з однойменною назвою.

Отже, "Футбол Style" став одним із найкращих футбольних журналів за всю історію розвитку української спортивної журналістики, поєднуючи риси національного самобутнього видання та новітнього європейського часопису.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні історичних етапів розвитку спортивної періодики в різних регіонах України; комплексному розгляді часописів — найвизначніших репрезентантів кожної епохи; порівняльному аналізові особливостей регіональної та столичної спортивної періодики. Поміж перспективних напрямів вивчення спортивної журналістики вирізняємо соціокультурний аспект, що полягає у виявленні векторів і образів спорту й шляхів їх корекції у ЗМІ; компаративний аспект, що має на меті порівняльний аналіз динаміки розвитку й особливостей сучасного функціонування української спортивної періодики різних епох і різних країн; персоналізований аспект (персональний журналізм), що передбачає глибинний аналіз майстерності провідних спортивних журналістів різних історичних епох.

Список використаної літератури

1. Житарюк М. Г. Великий спорт і мас-медіа. Текст лекцій : навч.-метод. посіб. / М. Г. Житарюк. — Львів : Світ. — 1997. — 84 с.
2. Корольова О. В. Мовностилістичні особливості заміток-новин у сучасних українських спеціалізованих журналах про спорт / О. В. Корольова // Світові стандарти сучасної журналістики : зб. наук. праць ; ред. М. В. Бутиріна. — Черкаси, 2010. — С. 191—194.
3. Корольова О. В. Спортивні журнали незалежної України: сучасний стан, тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Корольова Олена Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — Київ, 2013. — 17 с.
4. Кулик Я. Л. Історія виникнення й розвитку фізичної культури та спорту на Україні / Я. Л. Кулик, С. А. Костюк, М. І. Петренко. — Вінниця : Логос, 1997. — 133 с.

5. Лаврик О. В. Жанрово-стильові особливості репортажу в українській спортивній пресі / О. В. Лаврик // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9, ч. 1. — С. 196—201.
6. От редакції // Футбол Style. — 2010. — № 1. — С. 3.
7. Павленко А. В. Футбольний імідж України: особливості формування та виявлення в сучасних вітчизняних ЗМІ : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Павленко Анастасія Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2012. — 16 с.
8. Случевский С. А. Тенденции спортивной журналистики. — Режим доступа: <http://www.telekritika.ua/sluchevsky/print/76916> (дата обращения: 10.08.2020). — Загл. с экрана.

Yulia Sazonova

Magazine "Football Style": specific features of functioning and history of development in the sports press of Ukraine of the independence period

The article considers the prominent magazine of the Ukrainian sports press of the period of independence — the magazine "Football Style", motivates the expediency of its analysis, determines the conditions of its occurrence, substantiates the importance of the magazine and its advantages, considers the editorial and authorial composition, its structure, genre diversity, and problem-thematic range, the rubrics are characterized and their priority directions are defined, specific features of the magazine's functioning are outlined, the place of "Football Style" magazine in the history of sports journalism of independent Ukraine is characterized. The constitutional dominants of the magazine are defined in two parameters: technical-formal (symbiosis of print and multimedia, effective feedback with readers through the editorial conference of the magazine, bilingualism of the magazine, bright design, glossy format) and content (representation of various ratings, ratings, various ratings, the best players of the Ukrainian championship, the main Ukrainian victories in European Cups, the top best young players in Europe, the best matches in the history of Ukraine, the best teams in the history of Ukrainian football, coverage of youth and children's sports, current sports issues, frequent citation of poems by famous poets and writers, films describing a particular country or phenomenon in football, publishing reviews of football movies, the availability of publications about fans, fan movements of teams, representation of letters from female audiences to the magazine, submission of assessments, prospects of certain teams from the perspective of their fans, representation forecast opinions of famous football experts, players and coaches about the schedules of teams in the national championship, representation of the history and modern development of football in many exotic countries, presenting stories of Ukrainian players about their experience in little-known countries, a symbiosis of "serious" and "entertaining" type of discourses in the pages of the magazine).

Keywords: sports press; magazine; sports; rubric; author; content; problems; features

References

1. Zhitaryuk M. G. (1997). *Velikij sport i mas-media*. Lviv: Svit.
2. Korolova O. V. (2010). Movnostilistichni osoblivosti zamitok-novin u suchasnihi ukrayinskihi specializovanihi zhurnalah pro sport. *Svitovi standarti suchasnoyi zhurnalistiki : zb. nauk. prac*, Cherkasi, 2010, pp. 191—194.
3. Korolova O. V. (2013). *Sportivni zhurnali nezalezhnoyi Ukraini: suchasnij stan, tendenciyi rozvitku*. PhD. Kyiv. nac. un-t im. Tarasa Shevchenka, In-t zhurnalistiki.
4. Kulik Ya. L., Kostyuk S. A., Petrenko M. I. (1997). *Istoriya viniknennya j rozvitku fizichnoyi kulturi ta sportu na Ukraini*. Vinnicya: Logos.
5. Lavrik O. V. (2010). Zhanrovo-stilovi osoblivosti reportazhu v ukrayinskij sportivnij presi. *Tele- ta radiozhurnalistika*, 9 (1), pp. 196—201.
6. Ot redakcii. (2010). *Futbol Style*, 1, p. 3.
7. Pavlenko A. V. (2012). *Futbolnij imidzh Ukraini: osoblivosti formuvannya ta viyavlennya v suchasnihi vitchiznyanihi ZMI*. PhD. Kyiv. nac. un-t im. T. Shevchenka.
8. Sluchevskij S. A. (2020). *Tendencii sportivnoj zhurnalistiki*. Available at: <http://www.telekritika.ua/sluchevsky/print/76916> [Accessed: 10.08.2020].

Надійшла до редакції 17 серпня 2020 року

**УДК 026:069НМІУ]:097Хв. Вовк]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).32-38**

Олена Попельницька,
кандидат історичних наук, завідувач відділу
науково-видавничої діяльності
Національного музею історії України,
e-mail: elenac503@gmail.com

Книги з бібліотеки Хв. Вовка з автографами, екслібрисами та дарчими написами у книгозбірні Національного музею історії України

У бібліотеці Національного музею історії України (НМІУ) зберігаються друковані видання з книгозбірні видатного науковця Хведора (Федора) Кіндратовича Вовка (Волкова). Про їх належність до зазначеного книжкового зібрання свідчать власницькі автографи, дарчі написи, екслібриси й бібліотечні штампки. Аналіз репертуару книг дає змогу з'ясувати коло наукових контактів та інтересів власника.

Хв. Вовк розпочав збирати бібліотеку в Парижі, де жив і працював упродовж 1887—1905 рр., а 1905 р. перевіз її до Санкт-Петербурга. Згідно із заповітом науковця, 1920 р. зібрання надійшло до Української академії наук, а 1921 р. на його основі в Музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка було створено бібліотеку.

Цілком ймовірно, що 1934 р. перші книги з колекції потрапили до фондів книгозбірні Центрального історичного музею України (попередника НМІУ), після розформування Кабінету (колишнього Музею) антропології та етнології ім. Хв. Вовка.

У бібліотеці НМІУ зберігаються франкомовні та російськомовні зразки продукції друкарень Амстердама, Парижа, Ліона та Санкт-Петербурга, видані впродовж 1725—1821 рр., із зібрання Хв. Вовка. Це рідкісні публікації з історії України, зокрема козацтва, та етнографії народів світу. Книги містять власницькі автографи науковця чи печатки Книгозбірні Музею антропології та етнології ім. Хв. Вовка.

Антикварні видання віддзеркалюють наукові інтереси Хв. Вовка, а дарчі написи дають змогу окреслити коло його наукових і приватних контактів із колегами та друзями, зокрема представниками української діаспори Санкт-Петербурга.

Ключові слова: бібліотека Національного музею історії України; бібліотека Хв. Вовка; екслібрис; автограф

Постановка проблеми. У фондах бібліотеки Національного музею історії України зберігаються видання з приватного зібрання відомого антрополога Хведора Вовка¹. Ці книги становлять цінність не лише як історичні джерела, пов'язані з персоналіями видатних діячів науки та культури, а і як рідкісні букіністичні видання. Вважаємо за потрібне дослідити фрагмент бібліотеки Хв. Вовка, книги з якої нині розпорочені по багатьох українських книгозбірнях, а також визначити коло наукових інтересів і контактів ученого.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вивченню книжкового зібрання Хв. Вовка приділили увагу С. Білокінь [1; 2], Р. Кириченко [8] та І. Чорновол [20]; побіжно це питання висвітлювали біограф науковця Г. Скрипник [15], А. та О. Франки [18; 19]. Проте частина книжкового зібрання Хв. Вовка, що нині зберігається в НМІУ, досі не становила предмета дослідження.

Мета статті — розглянути книги з бібліотеки Хв. Вовка з автографами, екслібрисами та дарчими написами, наявні у фондах книгозбірні Національного музею історії України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хв. Вовк розпочав збирати наукову бібліотеку в Парижі, де жив і працював упродовж 1887—1905 рр. У 1905 р. переїхав до Санкт-Петербурга, куди перевіз і книжкове зібрання [19]. У 1917 р., коли відомий громадський і культурний діяч М. Біляшівський² запропонував повернути з-за кордону в Україну культурні цінності [1], учений відгукнувся на цей заклик і 1918 р. виїхав на батьківщину, але дорогою помер. У 1920 р. бібліотеку Хв. Вовка (згідно із заповітом, подаровану Українській академії наук) перевіз до Києва його учень О. Алешо [20, с. 346—357]. На основі цього книжкового зібрання 1921 р. при Музеї антропології та етнології ім. Хв. Вовка було засновано книгозбірню [12].

Ймовірно, що перші видання з бібліотеки Хв. Вовка надійшли до Центрального історичного музею України (попередника НМІУ) після розформування 1934 р. Музею антропології та етнології. Спочатку музейні колекції та бібліотеку було передано до Інституту історії матеріальної культури (від 1938 р. — Інституту археології УРСР), згодом — до Центрального історичного музею України [9; 16]. Частина книжкового зібрання Музею антропології та етнології й досі

перебуває у складі бібліотеки Інституту археології НАН України [20, с. 346—357].

Припускаємо, що видання XVIII ст. — першої половини XIX ст. із бібліотеки науковця надійшли до книгозбірні НМІУ у 1980—1990-х рр. з обмінно-резервного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — НБУВ), до якого потрапили 1934 р. (після ліквідації Музею антропології та етнології) або 1921 р., коли перевезене в Київ зібрання надійшло до Української академії наук, у складі якої перебувала й Національна бібліотека України (нині — НБУВ).

Саме з обмінно-резервного фонду 1995 р. до відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ надійшли франкомовні видання з колекції вченого, зокрема другий том праці Ж. Лякомбе [8, с. 193—195, 198] (перший том зберігається в книгозбірні НМІУ [23]), та ще один його твір — "Історія революцій в Росії" [24].

У фондах бібліотеки Національного музею історії України наявна література з екслібрисами та власницькими автографами Хв. Вовка, а також із дарчими написами від різних осіб, зокрема франкомовні й російськомовні друковані книги історичної та етнологічної тематики — продукція друкарень Амстердама, Парижа, Ліона та Санкт-Петербурга, видана 1725—1821 рр. Про належність цих примірників до бібліотеки науковця свідчать його власницькі автографи та відбитки штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології. Припускаємо, що Хв. Вовк придбав видання у букіністів Парижа та Санкт-Петербурга, де мешкав у 1887—1918 рр.

Найстарішою з цих книг є оприлюднена в 1725—1726 рр. в Амстердамі чотиритомна праця французького історика та видавця Ж. Р. де Міссі (*Rousset de Missy, Jean, псевдонім "Ivan Nestesuranoi"*) *Memoires du regne de Pierre le Grand, Empereur de Russie, pere de la patrie &c., &c., &c. Par le B. Ivan Nestesuranoi. — Vol. I—IV. — A la Haye : Chez R. C. Alberts; A Amsterdam : Chez Her. Uytwerf* ("Записи про царювання Петра Великого, імператора Росії etc. <...>"). На кожному з чотирьох томів цієї історичної праці "кишенькового формату" є відбиток бібліотечного штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

Український історик Є. Луняк зауважує, що в зазначеній праці Ж. Р. де Міссі приділив значну увагу історії українських земель від давнини й до часів царювання Петра I включно. Зокрема, у першому томі автор докладно висвітлив участь українського козацтва в історичних подіях середини XVII ст. — першого десятиліття XVIII ст. [11, с. 187—204].

Наступною за часом видання франкомовною книгою з бібліотеки Хв. Вовка є надрукований 1735 р. в Амстердамі другий том праці французького письменника П.-Ф. Гюйо-Дефонтена (*Guyot, Pierre-François*) *Histoire*

¹ Хведір (Федір) Кіндратович Вовк (Волков) (1847—1918) — антрополог, етнограф, археолог зарубіжних фахових виданнях публікувався під іменем Theodor Volkov; від 1905 р. викладав у Петербурзькому університеті, публікуючи праці під іменем Ф. Волков [5].

² Біляшівський Микола Федотович (1867—1926) — директор Київського художньо-промислового та наукового музею, у роки Української революції — комісар з охорони пам'яток старовини та мистецтва Української Народної Республіки.

des revolutions de Pologne: depuis le commencement de cette monarchie jusqu'à la mort d'Auguste II. — Vol. II. — Amsterdam : Chez François L'Honore. — M. DCC.XXXV. — XXIV+243 p. ("Історія революцій у Польщі: від початку монархії до смерті Августа II"). На шкіряній палітурці книги невеликого формату вміщено тиснений золотом гербовий суперекслібрис із зображенням двох єдинокорів, що підтримують корону. На форзаці наявний власницький автограф Хв. Вовка, а на сторінках — відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

За спостереженнями Є. Луняка, розповідаючи про історію Польщі, автор ґрунтовно описує події на українських землях та історію українського козацтва часів гетьманування Б. Хмельницького та І. Мазепи [11, с. 233—237].

До зібрання Хв. Вовка належить і видана 1740 р. у Парижі книга французького історика Ж.-Б. Не де Ля Рошеля (*Née de La Rochelle, Jean-Baptiste*; свої твори підписував ініціалами "N. D. L. R.") *Le czar Demetrius. Histoire muscovite. Par monsieur N. D. L. R. — Paris : Chez Pierre Prault, a l'entrée du Quay de Gevres, du cote du Pont au Change, au Paradis. — M. DCCXL. Avec Approbation, Privilège du Roy* ("Цар Дмитро. Історія Московії etc. <...>"). Видання також містить штамп Книгозбірні Музею антропології та етнології.

Дослідник Є. Луняк зазначає, що, хоча головним героєм твору є царевич Дмитро³, не менше уваги автор приділив й українському козацтву [11, с. 175].

Ще однією історичною працею з колекції Хв. Вовка є видана 1760 р. у Парижі книга французького журналіста Ж. Лякомбе (*Lacombe, Jacques*) *Histoire des revolutions de l'empire de Russie. — Paris : Chez Jean-Thomas Herissant, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire, 1760. — 412 p.* ("Історія революцій (переворотів) в Російській імперії") [11, с. 279] — трактат з історії Росії від початку правління Рюриковичів до 1743 р., доби імператриці Анни Іоанівни. На цьому виданні також наявний власницький автограф Хв. Вовка.

Перу Ж. Лякомбе належить і виданий 1762 р. у Парижі перший том праці *Abrégé chronologique de l'histoire du Nord, ou des Etats de Dannemarc, de Russie, de Suede, de Pologne, de Prusse, de Courlande, &c. &c. Avec des remarques particulieres sur le génie, les moeurs, les usages de ces nations, sur la nature & les productions de leurs climats. Ensemble un précis historique concernant la Laponie, les tartares, les Cosaques, les Ordres Militaires des Chevaliers Teutoniques & Livoniens, la notice des Scavans & Illustres, des Métropolités, des Patriarches de Russie, des Archevêchés & Evêchés de Pologne, des Princes contemporains, &c. &c. En 2 m. — T. I. — Chez Jean-Thomas Herissant, Paris, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire, 1762. — 650 p.* ("Хронологічний виклад історії Півночі або країн Данії, Росії, Швеції, Польщі, Пруссії та Курляндії. З окремими зауваженнями про звичаї та традиції цих народів і клімат. Також історія Лапландії, татар, козаків, військових орденів тевтонських та лівонських лицарів etc. <...>"). У виданні наявний власницький автограф Хв. Вовка й відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

³ Автор твору вважав Лжедмитра I сином московського царя Івана Грозного [25].

Дослідник Є. Луняк, акцентуючи на компілятивному характерові праці, зазначає, що вона сприяла подальшому поширенню в Європі знань про Україну, землі якої на час написання книги перебували у складі польської та російської держав [11, с. 278].

Ще одним франкомовним виданням із книжкового зібрання Хв. Вовка є надрукований 1767 р. у Ліоні переклад з англійської⁴ першого тому книги *Крашенинников С. П.*⁵ *Описание земли Камчатки: в 2 т. — Санкт-Петербург : Академия наук, 1755. Krascheninnikow S. P. Histoire de Kamtschatka, des isles Kurilski, et des contrees voisines, publiée a Petersbourg, en langue Russe, par ordre de Sa Majesté Impériale. On y a joint deux cartes, l'une de Kamtschatka, & l'autre des isles Kurilski. Traduite par M. E. [Marc Eidous]. — Tome premier. — Lion : Benoit Duplain, libraire, 1767. — 4 p. l., xv (1), 327 p.* На виданні є власницький автограф Хв. Вовка й відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології [22].

З бібліотеки антрополога походить і видана 1814 р. у Парижі двотомна праця історика й публіциста Ш.-Л. Лезюра (*Lesur, Charles-Louis*) *Histoire des kosaques, precedee d'une introduction ou coup-d'oeil sur les peuples qui ont habité les pays des Kosaques, avant l'invasion des Tartares. — Paris : A. Belin, 1814. — T. I. — VIII+405 p.; T. II — 420 p.* ("Історія козаків etc. <...>"). Видання містить відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології. На думку дослідника Є. Луняка, це дослідження, проведене за дорученням Наполеона I, стало найкращою узагальнювальною працею про українське козацтво, історію якого автор розпочинає з хозарських часів. Запозичуючи факти в інших авторів, Ш. Лезюр аналізує їх і робить власні висновки [11, с. 453—499].

До франкомовних книг із зібрання Хв. Вовка належить виданий 1818 р. у Парижі другий том трактату *Voyage de M. Golovnin, contenant le recit de sa captivité chez les Japonais, pendant les années 1811, 1812 et 1813, et ses observations sur l'Empire du Japon, suivi de la relation du voyage de M. Ricord, aux cotes du Japon en 1812 et 1813, etc. traduit sur la versijn allemande par J.-B.-B. Eyries. — 2 volumes. — Tome second. — Paris : Gide Fils, 1818. — 452 p.* Це переклад мемуарів дослідників Курильських островів В. Головніна [4] та П. Рікорда [6]⁶. На книзі наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

Окрім цього, з колекції Хв. Вовка походять два російськомовні букіністичні видання зі штампом Книгозбірні Музею антропології та етнології (імовірно, власник придбав ці книги в Петербурзі):

1) надрукований 1785 р. у Санкт-Петербурзі перший том трактату *П. А. Малле*⁷ *Введение в историю*

⁴ Переклад М. Ейдуса глостерського видання 1764 р.

⁵ Крашенинников Степан Петрович (1711—1755) — російський науковець; його працю, написану впродовж 1737—1741 рр., перекладено англійською, німецькою, французькою та голландською мовами [10, От редакции].

⁶ Головнін Василь Михайлович (1776—1831) — мореплавець, керівник двох подорожей довкола світу. Рікорд Петро Іванович (1776—1855) — мореплавець, керівник експедиції з визволення В. Головніна з японського полону.

⁷ Малле Поль Анрі (1730—1807) — швейцарський історик, професор Данської академії наук.

Датскую, в котором разсуждается о вере, законах, нравах и обыкновениях древних датчан. В 2-х частях / Пер. Ф. Моисе[е]вско. — Ч. 1. — Санкт-Петербург : Изданием Импер. Акад. наук, 1785. — 320 с. У 1755 р. дослідження опубліковано французькою мовою, а за 30 років перекладено російською. У першій частині автор описує територію Данської держави, її давнє населення, релігію, звичаї, побут і військову справу, а також оповідає про становлення державності [3];

2) праця В. Н. Берха⁸ Путешествие в города Чердынъ и Соликамск для изыскания исторических древностей. — Санкт-Петербург : Печ. В Воен. тип. Глав. Штаба Е. И. В., 1821. — 234 с. Це опис уральських міст, заснованих у другій половині XVI ст., і розташованих поблизу них видатних пам'яток (церков, монастирів, природних печер), соляних промислів тощо. Видання містить тексти історичних джерел (грамот, наказів тощо) XVI—XVIII ст. з історії Пермського краю⁹.

Із зібрання науковця походять також такі видання з власницьким есклібрисом і відбитком штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології:

Источники по истории реформации. — Вып. 1. — Москва : Т-во "Печатня С. П. Яковлева", 1906. — 155 с.;

Лицын П. К вопросу о домашнем быте русского народа в XVI веке (по известиям иностранцев). — Харьков : Тип. "Печатное Дело", 1916. — 23 с.;

Об украинских народных преданиях / ([Перевел] с польского В. В-ский) // Москвитянин. Журнал, изд. М. Погодиным. — Вып. VI. — № 11—12. Критика. — Москва : В Унив. тип., 1846. — С. 155—158¹⁰;

[Потоцкий П.] Гвардия русского царя под Нарвой в 1700—1704 году: С прил. описания достопримечательностей Нарвы / сост. и изд. 1-й батареей Е. И. В. Вел. кн. Михаила Павловича, лейб-гвардии 1-й Арт. бригады штабс-кап. Павел Потоцкий. — Санкт-Петербург : Тип. И. Н. Скороходова, 1890. — 48 с., ил.;

[Потоцкий П.] Петр. Полтава. К 27-му июля 1909 составил и издал Павел Потоцкий. — [Санкт-Петербург, 1909]. — 8 с. 21 л. ил. с поясн. текстом;

[Середонин С. М.]. Историческая география. Лекции, читанные проф. Середониным С. М. в Императорском Петроградском Археологическом институте. — Петроград : Тип. Главного Управления Уделов, 1916. — 257 с.;

[Стасов В. В.]. Собрание сочинений В. В. Стасова. 1847—1886. — Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1894. — Т. 1. — 767 с.; Т. 2. — 483 с.;

Этнографическое обозрение: периодическое издание Этнографического отдела Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Московском университете. — Москва, 1890. — Вып. 1—4 за 1891—1893, 1896—1897 [роки];

Харузин А. Славянское жилище в Северо-Западном крае. — Вильно : Типо-Литография Товарищества п. ф. Н. Мац и К^о, 1907. — 458 с.;

⁸ Берх Василь Миколайович (1781—1835) — історик флоту та автор морських географічних досліджень.

⁹ Наявність цього видання у книгозбірні Хв. Вовка можна пов'язати з науковою діяльністю його учнів С. Теплоухова та С. Руденка — вихідців із Пермського краю.

¹⁰ Переклад російською мовою українських народних легенд, що їх 1845 р. опублікував польською мовою М. Грабовський — власник маєтку в с. Олександрівка (нині — Кіровоградської обл.) [7, с. 56, прим. 1; 13, с. 67—78; 14, с. 433—435; 21].

Янчук Н. Малорусская свадьба в Карницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии. — Москва, 1885. — 190 с.¹¹

Особливий інтерес для вивчення кола наукових контактів Хв. Вовка становлять видання з дарчими написами, на яких також наявні відбитки штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології. З багатьма дарувальниками науковець листувався та особисто спілкувався в Парижі й Санкт-Петербурзі. Зокрема, на книгах із фондів бібліотеки НМПУ наявні дарчі написи Хв. Вовку від таких осіб:

Армашевського П. Я.¹² на виданні

Армашевский П. Геологические исследования в области бассейнов Днепра и Дона: Общ. геол. карта России. Лист 46. Полтава — Харьков — Обоянь. — Санкт-Петербург : Тип. М. Стасюлевича, 1903. — VI, 254, [1] с., 1 л. карт.: ил.¹³;

Багалія Д. І.¹⁴ на виданні

Багалий Д. И. Очерки из русской истории. — Т. 2. Монографии и статьи по истории Слободской Украины. — Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1913. — 380 с.¹⁵;

Богаєвського Б. Л.¹⁶ на виданні

Богаевский Б. Л. Земледельческая религия Афин. Т. 1. — Петроград : Тип. М. А. Александрова, 1916. — 224 с. (Записки Историко-филологического факультета Императорского Петроградского университета, т. 130)¹⁷;

Богишича В.¹⁸ на виданні

Bogisic V. Dwa neizdana pisma Alberta Fortisa. — Dubrownik, 1905. — 32 s.¹⁹;

Гуріна Д.²⁰ на виданні

Гурина Дм. Украинские думы о турецкой неволе. Переложение Дм. Гурина. — Буа-де-Коломб²¹, [1890]. — 47 с.²²;

Ляскоронського В. Г.²³ на виданні

¹¹ Цю статтю Хв. Вовк використовував під час роботи впродовж 1891—1892 рр. над розвідкою про весільні обряди українців [15, с. XLI, XLIV].

¹² Армашевський Петро Якович (1851—1919) — геолог, член Французького мінералогічного товариства. Хв. Вовк, досліджуючи 1908 р. Мізинську палеолітичну стоянку, міг використовувати його праці з геології Чернігівщини; серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у Науковому архіві Інституту археології НАН України (далі — НА ІА НАНУ), є лист П. Армашевського [18, с. 116].

¹³ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

¹⁴ Багалій Дмитро Іванович (1857—1932); 1891 р. у Парижі в Археологічному бюлетені Хв. Вовк опублікував рецензію на книгу Д. Багалія "Загальний нарис старожитностей Харківської губернії" [18, с. 111].

¹⁵ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

¹⁶ Богаєвський Борис Леонідович (1882—1942) — фахівець з античної історії та мистецтва; навчався в Петербурзькому університеті, де викладав Хв. Вовк.

¹⁷ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

¹⁸ Богишич Валтазар (1834—1908) — президент Міжнародного інституту соціології в Парижі (від 1902), від 1890 р. жив у Парижі, де й Хв. Вовк. Працями В. Богишича антрополог користувався під час роботи над розвідками про весільну обрядовість болгар (1895). Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, наявні 10 листів В. Богишича за 1892—1905 рр. [15, с. XLVI—XLVII; 18, с. 116].

¹⁹ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології й есклібрис Хв. Вовка.

²⁰ Гурін Дмитро Сергійович (?—?). Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, наявні 99 листів Д. Гуріна за 1881—1890 рр. [18, с. 118].

²¹ Буа-Коломб (фр. Bois-Colombes) — місто у Франції, регіон Іль-де-Франс, департамент О-де-Сен.

²² Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

²³ Ляскоронський Василь Григорович (1859—1928) — археолог, нумізмат. Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, наявні 27 листів В. Ляскоронського за 1896—1900 рр. [18, с. 119].

Ляскоронский В. Остатки древнего городища в месте Снетине Лубенского у Полтавской губ. — Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1896. — 11 с.;

Птіцина В. В.²⁴ на виданні

Птицын В. В. Селенгинская Даурия. Очерки Забайкальского края. — Санкт-Петербург : Экономическая Типо-Литография, 1896. — 307 с.²⁵;

Русова О. О.²⁶ на виданні

Лисенко С. И. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии. — Вып. 2. Роменский уезд / Издание Полтавского губернского земства. — Одеса : "Славянская" тип. Н. Хрисогелос, 1900. — 224 с.²⁷;

Сержпутовські А. К.²⁸ на виданні

Сержпутовски А. К. Поездка в Нагорный Дагестан [Доклад, чит. ... в заседании Отд-ния этнографии Р[ус.] г[еогр.] о-ва 16 дек. 1910 г.]. — Петроград : Тип. С. В. Смирнова, 1917 (окр. відб. з видання Живая старина; 1916 г. Год 25). — С. 273—302²⁹;

Сластіона О. Г.³⁰ на виданні

Сластиян А. Д. Мартынович // Искусство. Живопись. Графика. Художественная печать. — Киев : [Тип. В. С. Кульженко], 1912. — № 3—4. — С. 71—96³¹;

Широцкого К. В.³² на виданні

Широцкий К. Расписная пасака (археологическая заметка) // Православная Подолия. — Каменец-Подольский, 1912. — № 44. — 10 с.³³

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що репертуар наведених франкомовних буквіністичних видань віддзеркалює наукові зацікавлення Хв. Вовка, до яких належить історія України (насамперед бібліографія козацтва) та етнографія народів світу (зокрема, Курильських островів і Камчатки). Книги з дарчими написами Хв. Вовку дають змогу визначити коло наукових і приватних контактів ученого із колегами та друзями, у тому числі представниками петербурзької української діаспори.

Список використаної літератури

1. *Білокін С.* Приватні колекції українки. З біографії. Музей України. Збірка П. Потоцького. — Режим доступу: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Potocky/Biography/PrivateCollections.html> (дата звернення: 17.03.2020). — Назва з екрана.
2. *Білокін С.* Роки української державності. — Режим доступу: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/UkrainianState.html> (дата звернення: 22.03.2020). — Назва з екрана.
3. *Введение* в историю датскую, в котором разсуждается о вере, законах, нравах и обыкновениях древних датчан. В 2-х частях. — Режим доступа: <https://knigant.ru/products/vvedenie-istoriyu-datskuyu> (дата обращения: 24.03.2020). — Загл. с экрана.
4. *Головнин В. М.* Записки флота капитана Головнина о приключениях его в плену у японцев в 1811, 1812 и 1813 годах. С приобщением Замечаний его о Японском Государстве и народе. 3 части. СПб., 1816. — Режим доступа: https://www.rusbibliophile.ru/Book/Golovnin_V_M_Zapiski_flota (дата обращения: 24.03.2020). — Загл. с экрана.
5. *Горбик В. О.* Вовк (Волков) Федір Кіндратович / В. О. Горбик // Енциклопедія історії України. — Т. 1: А—В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. — Київ : Наукова думка, 2003. — 688 с.: іл. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Vovk_F (дата звернення: 17.03.2020). — Назва з екрана.
6. *Записки* флота капитана Рикорда о плавании его к Японским берегам в 1812 и 1813 годах, и о сношениях с японцами. — Режим доступа: <https://www.prlib.ru/item/412004> (дата обращения: 24.03.2020). — Загл. с экрана.
7. *Івашків В.* "Украинский народные предания" Пантелеймона Куліша: до питання творчої історії / В. Івашків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2009. — Вип. 47. — С. 38—62.
8. *Кириченко Р. С.* Французька книга у бібліотеках подвижників української науки і культури кінця XIX — початку XX ст. (до проблеми вивчення розпорощених книгозбірень В. Антоновича, Хв. Вовка в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) / Р. С. Кириченко // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2007. — Вип. 12. — С. 191—202.
9. *Козловська В.* Відомості про археологічні та антропологічні музеї ВУАН, передані до Центрального історичного музею України. 1936 р. Машинопис / В. Козловська // Архів НМІУ. — Ф. Р-1260. — Оп. 1 доп. Фонд історії НМІУ. — Спр. 28А.
10. *Крашенинников С. П.* Описание земли Камчатки. С прилож. рапортов, донесений и др. неопубликованных материалов / С. П. Крашенинников; отв. ред. акад. Л. С. Берг, акад. А. А. Григорьев, проф. И. Н. Степанов. АН СССР. Ин-т географии; Географ. общ-во СССР; Ин-т этнографии. — Москва—Ленинград: Изд. Главсевморпути, 1949. — Режим доступа: http://az.lib.ru/k/krashenninikow_s_p/text_0050.shtml (дата обращения: 24.03.2020). — Загл. с экрана.
11. *Луняк Є.* Козацька Україна XVI—XVIII ст. у французьких історичних дослідженнях / Є Луняк. — Київ—Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. — 808 с.
12. *Маньковська Р. В.* Кабінет антропології та етнології імені Ф. Вовка при ВУАН / Р. В. Маньковська // Енциклопедія історії України. — Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. — Київ: Наукова думка, 2007. — 528 с.: іл. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kabinet_antropologii (режим доступу: 17.03.2020). — Назва з екрана.

²⁴ Птіцин Володимир Васильович (1854—1908) — етнограф, фольклорист; колекціонер творів буддійського мистецтва. Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, наявні 19 листів В. Птіцина за 1893—1902 рр. [18, с. 119].

²⁵ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології й екслібриса Хв. Вовка.

²⁶ Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — етнограф, фольклорист, колега Хв. Вовка по роботі у київській "Громаді". Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, є лист О. Русова за 1902 р. [15, с. XIII; 18, с. 119].

²⁷ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

²⁸ Сержпутовські Олександр Казимирович (1864—1940) — етнограф та фольклорист, разом із Хв. Вовком комплектував українські етнографічні колекції для Російського музею у Санкт-Петербурзі [16, с. CV].

²⁹ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології й екслібрис Хв. Вовка.

³⁰ Сластіон Опанас Георгійович (1855—1933) — живописець, графік, етнограф.

³¹ Наявний відбиток штампа Книгозбірні Музею антропології та етнології.

³² Широцкий Костянтин Віталійович (1886—1919) — мистецтвознавець, фольклорист; навчався в Петербурзькому університеті, у якому Хв. Вовк читав лекції з антропології. Разом із ним працював над енциклопедичним виданням "Украинский народ в его прошлом и настоящем" (1916), примірник якого наявний у книгозбірні НМІУ. Серед документів Хв. Вовка, що зберігаються у НА ІА НАНУ, є 5 листів К Широцкого за 1910—1917 рр. [2; 15, с. LXI, LXXIV; 17, с. 562; 18, с. 121].

³³ У бібліотеці НМІУ наявний ще один примірник цієї праці К. Широцкого з дарчим написом учню Хв. Вовка — О. Алешо.

13. *Нахлік Є.* Легенда про Золоті ворота в Києві у варіантах М. Грабовського і П. Куліша / Є. Нахлік // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Вип. 27. — 1999. — С. 67—78.
14. *Руденко І.* Літературно-критична та художня спадщина Міхала Грабовського в оцінці Івана Франка / І. Руденко // Київські полоністичні студії. — Т. 29. — 2017. — С. 433—435.
15. *Скрипник Г.* Хведір Вовк і українська народознавча наука / Г. Скрипник // Народознавча спадщина Хведора Вовка. — Кн. 1 / гол. ред. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — Київ, 2012. — С. VII—CXVIII.
16. *Список експонатів етнографічного музею ВУАН [Кабінету ім. Хв. Вовка], переданих до Інституту історії матеріальної культури [після 1934 р.].* Рукопис // Архів НМІУ. — Ф. Р-1260. — Оп. 1 доп. Фонд історії НМІУ. — Спр. 7.
17. *Ульяновский В.* Быть учеником классика: мера ответственности (несколько новых писем Дмитрия Айналава Константину Широкому / В. Ульяновский // Софія Київська. Візантія. Русь. Україна. — Вип. III : збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863—1908) / Відп. ред. д-р іст. наук, проф. Ю. А. Мисик; упоряд. Д. С. Гордієнко, В. В. Корнієнко. — Київ, 2013. — С. 560—599.
18. *Франко А. Д.* Аналіз документів і матеріалів особистого наукового архіву Федора Кіндратовича Вовка / А. Д. Франко, О. О. Франко // Вісник Інституту археології; Львівський національний університет імені Івана Франка. — Вип. 6. — 2011. — С. 106—123.
19. *Франко О. О.* Наукова діяльність Федора Вовка / О. О. Франко // Український історичний журнал. — 2006. — № 3. — С. 42—56.
20. *Чорновол І.* Книжкове зібрання Федора Вовка у фондів Бібліотеки Інституту археології: історія походження / І. Чорновол // Українська біографістика : зб. наук. пр.— Вип. 7. — 2010. — С. 346—357.
21. *Gr[abowski] M.* O gminnych ukrajskich podaniach / M. Gr[abowski] // Rubon. Pismo zbiorowe, poświęcone pożytecznej rozrywce. Wydawca Kazimierz Bujnicki. — Wilno, 1845. — Т. VI. — S. 193—203.
22. *Histoire de Kamtschatka, des isles Kurilski, et des contrées voisines, publiée a Petersbourg, en langue Russe.* — Mode of access: <https://www.nypl.org/research/collections/shared-collection-catalog/bib/b14268441> (last access: 24.03.2020). — Title from the screen.
23. *[Lacombe, Jacques].* Abrégé chronologique de l'histoire du Nord, ou des Etats de Dannemarc, de Russie, de Suede, de Pologne, de Prusse, de Courlande, &c, &c. Avec des remarques particulieres sur le génie, les moeurs, les usages de ces nations, sur la nature & les productions de leurs climats. Ensemble un précis historique concernant la Laponie, les tartares, les Cosaques, les Ordres Militaires des Chevaliers Teutoniques & Livoniens, la notice des Scavans & Illustres, des Métropolités, des Patriarches de Russie, des Archevchés & Evchés de Pologne, des Princes contemporains, &c, &c. En 2 vol. — Vol. 1. — Chez Jean-Thomas Herissant, Paris, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire, 1762. — 660 p.
24. *[Lacombe, Jacques].* Histoire des revolutions de l'empire de Russie. — Paris : Chez Jean-Thomas Herissant, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire, 1760. — 412 p.
25. *Rochelle de la.* Le czar Demetrius, histoire moscovite. — Mode of access: <https://www.edition-originale.com/en/antique-books-1455-1820/history/rochelle-de-la-le-czar-demetrius-histoire-moscovite-1716-38718> (last access: 25.03.2020). — Title from the screen.

Olena Popelnytska

Books from library of Khv. Vovk with autographs, expliers and gifting inscriptions in the collection of books of the National Museum of the History of Ukraine

The library of the National Museum of the History of Ukraine (NMHU) contains printed editions originating from the book collection of Khvedir (Teodor) Vovk (Volkov). The affiliation of these editions to the said book collection is evidenced by the presence of proprietary autographs, gift inscriptions, bookplates and stamps of Khvedir Vovk's library. Analyzing the range of books allows you to find out the range of scientific contacts and interests of the library owner.

Own library Khvedir Vovk began collecting in Paris, where he lived and worked in 1887—1905. In 1905 he moved his book collection to St. Petersburg. According to the testament, the Khvedir Vovk's library in 1920 entered to the Ukrainian Academy of Sciences. In 1921 on the basis of this book collection at the Museum of Anthropology and Ethnology named after Khvedir Vovk was founded the Library.

It is probable, that the first books from the Khvedir Vovk's library in 1934 entered to the book collection of the Central Historical Museum of Ukraine (predecessor of NMHU), after the disbandment of the Cabinet (former Museum) of Anthropology and Ethnology named after Khvedir Vovk.

The modern book collection of the NMHU contains French-language and Russian-language books, representing the products of the printing houses of Amsterdam, Paris, Lyon and St. Petersburg of 1725—1821. These are quite rare publications on the history of Ukraine, in particular the Cossacks, and the ethnography of the peoples of the world. They marked with bookplates and proprietary autographs of Khvedir Vovk or prints of the stamp of the Library of the Museum of Anthropology and Ethnology named after Khvedir Vovk.

The range of these antique books determines certain aspects of scientific interests of Khvedir Vovk. Books with gift inscriptions to Khvedir Vovk determine the range of scientific and private contacts of Khvedir Vovk with colleagues and friends, in particular representatives of the St. Petersburg's Ukrainian diaspora.

Keywords: library of the National Museum of the History of Ukraine; library of Khvedir Vovk; bookplates; autograph

References

1. Bilokin S. (2020). *Pryvatni koleksii ukrainiky. Z biohrafii. Muzei Ukrainy. Zbirka P. Pototskoho.* Available at: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Potocky/Biography/PrivateCollections.html> [Accessed: 17.03.2020].
2. Bilokin S. (2020). *Roky ukrajskoi derzhavnosti.* Available at: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/UkrainianState.html> [Accessed: 22.03.2020].
3. *Vvedeniye v ystoriyu datskuii, v kotorom razsuzhdaetsia o vere, zakonakh, npravakh y obyknoveniyakh drevnykh datchan. V 2-kh chastiakh.* (2020). Available at: <https://knigant.ru/products/vvedenie-istoriyu-datskuyu> [Accessed: 24.03.2020].
4. Holovnyin V. M. (1816). *Zapysky flota kapytana Holovnyina o prykliucheniyakh eho v plenu u yapontsev v 1811, 1812 y 1813 hodakh. S pryobshchenyem Zamechanyi eho o Yaponskom Hosudarstve y narode. 3 chasty.* SPb. Available at: https://www.rusbibliophile.ru/Book/Golovnin_V_M_Zapiski_flota_ [Accessed: 24.03.2020].

5. Horbyk V. O. (2003). Vovk (Volkov) Fedir Kindratovych. *Entsyklopediia istorii Ukrainy, T. 1: A—V*. Kyiv: Naukova dumka. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Vovk_F [Accessed: 17.03.2020].
6. *Zapysky flota kapytana Rykorda o plavanuy eho k Yaponskym bereham v 1812 y 1813 hodakh, y o snoshenyakh s yaponsamy*. (2020). Available at: <https://www.prlib.ru/item/412004> [Accessed: 24.03.2020].
7. Ivashkiv V. (2009). "Ukraynskyi narodnye predanya" Panteleimona Kulisha: do pytannia tvorchoi istorii. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 47, pp. 38—62.
8. Kyrychenko R. S. (2007). Frantsuzka knyha u bibliotekakh podvyzhykiv ukrainskoi nauky i kultury kintsia XIX — pochatku XX st. (do problemy vyvchennia rozporoshenykh knyhozbiren V. Antonovycha, Khv. Vovka v fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho). *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 12, pp. 191—202.
9. Kozlovska V. (2020). Vidomosti pro arkeolohichni ta antropolohichni muzei VUAN, peredani do Tsentralnoho istorichnoho muzeiu Ukrainy. 1936 r. Mashynopys. *Arkhiv NMIU*, F. R-1260, Op. 1 dop. Fond istorii NMIU, Spr. 28A.
10. Krashenyynykov S. P. (1949). *Opyasnye zemly Kamchatky. S prylozh. raportov, donesenyi y dr. neopublikovannykh materialov*. Moskva—Lenynhrad: Yzd. Hlavsevmorputy. Available at: http://az.lib.ru/k/krashennikov_s_p/text_0050.shtml [Accessed: 24.03.2020].
11. Luniak Ye. (2012). *Kozatska Ukraina XVI—XVIII st. u frantsuzkykh istorychnykh doslidzhenniakh*. Kyiv—Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M.
12. Mankovska R. V. (2007). Kabinet antropologii ta etnologii imeni F. Vovka pry VUAN. *Entsyklopediia istorii Ukrainy, T. 4: Ka-Kom*. Kyiv: Naukova dumka. Available at: http://www.history.org.ua/?termin=Kabinet_antropologii [Accessed: 17.03.2020].
13. Nakhlik Ye. (1999). Lehenda pro Zoloti vorota v Kyievi u variantakh M. Hrabovskoho i P. Kulisha. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 27, pp. 67—78.
14. Rudenko I. (2017). Literaturno-krytychna ta khudozhnia spadshchyna Mikhala Hrabovskoho v otsintsii Ivana Franka. *Kyivski polonistychni studii*, 29, pp. 433—435.
15. Skrypnyk H. (2012). Khvedir Vovk i ukrainska narodoznavcha nauka. *Narodoznavcha spadshchyna Khvedora Vovka*, 1, pp. VII—CXVIII.
16. *Spysok eksponativ etnografichnoho muzeiu VUAN [Kabinetu im. Khv. Vovka], peredanykh do Instytutu istorii materialnoi kultury [pislia 1934 r.] Rukopys*. (2020). *Arkhiv NMIU*, F. R-1260, Op. 1 dop. Fond istorii NMIU, Spr. 7.
17. Ulianovskiy V. (2013). Byt uchenykom klasyka: mera otvetstvennosti (neskolko novykh pysem Dmytryia Ainalova Konstantynu Shyrotskomu. *Sofiia Kyivska. Vizantiia. Rus. Ukraina*, III, pp. 560—599.
18. Franko A. D., Franko O. O. (2011). Analiz dokumentiv i materialiv osobystoho naukovoho arkhivu Fedora Kindratovycha Vovka. *Visnyk Instytutu arkeolohii*, 6, pp. 106—123.
19. Franko O. O. (2006). Naukova diialnist Fedora Vovka. *Ukraynskyi istorychnyi zhurnal*, 3, pp. 42—56.
20. Chornovol I. (2010). Knyzhkove zibrannia Fedora Vovka u fondi Biblioteky Instytutu arkeolohii: istoriia pokhodzhennia. *Ukraynska bihrafistyka*, 7, pp. 346—357.
21. Gr[abowski] M. (1845). O gminnykh ukraiskich podaniakh. *Rubon. Pismo zbiorowe, poświęcone pożytecznej rozrywce*, VI, pp. 193—203.
22. *Histoire de Kamtschatka, des isles Kurilski, et des contrées voisines, publiée a Petersbourg, en langue Russe*. (2020). Available at: <https://www.nypl.org/research/collections/shared-collection-catalog/bib/b14268441> [Accessed: 24.03.2020].
23. [Lacombe, Jacques]. *Abrégé chronologique de l'histoire du Nord, ou des Etats de Dannemarc, de Russie, de Suede, de Pologne, de Prusse, de Courlande, &c. &c. Avec des remarques particulieres sur le génie, les moeurs, les usages de ces nations, sur la nature & les productions de leurs climats. Ensemble un précis historique concernant la Laponie, les tartares, les Cosaques, les Ordres Militaires des Chevaliers Teutoniques & Livoniens, la notice des Scavans & Illustres, des Métropolités, des Patriarches de Russie, des Archevêchés & Evêchés de Pologne, des Princes contemporains, &c. &c. En 2 vol.* (1762). Vol. 1. Chez Jean-Thomas Herissant, Paris, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire.
24. [Lacombe, Jacques]. *Histoire des revolutions de l'empire de Russie*. (1760). Paris: Chez Jean-Thomas Herissant, Libraire, rue S. Jacques, a S. Paul & a S. Hilaire.
25. Rochelle de la. (2020). *Le czar Demetrius, histoire moscovite*. Available at: <https://www.edition-originale.com/en/antique-books-1455-1820/history/rochelle-de-la-le-czar-demetrius-histoire-moscovite-1716-38718> [Accessed: 25.03.2020].

Надійшла до редакції 26 серпня 2020 року

УДК 025.7/9КДА:[023.5+001-051]](092)(477)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).38-44

Тетяна Якубова

кандидат історичних наук,
науковий співробітник НБУВ,
e-mail: tanyu.yakubova@ukr.net

Дослідження внеску вчених, причетних до формування фондів бібліотеки Київської духовної академії

У статті досліджено фонд бібліотеки Київської духовної академії (далі — КДА), що зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІК НБУВ).

Використано результати досліджень Л. Дениско, Н. Шип, Н. Мозгової, С. Сохань, в яких репрезентовано матеріали про наукову й бібліотечну діяльність професорів КДА та наголошено на їх вагомій ролі в духовній освіті України.

Подано відомості щодо історіографії історії бібліотеки КДА, створеної впродовж XIX—XXI ст. На основі рукописних джерел архіву КДА, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, висвітлено маловідомі факти наукової й бібліотечної діяльності професорів Академії М. Петрова, І. Скворцова та А. Гранікова. Репрезентовано матеріали до атрибуції автографів.

Зауважено, що до створення фондів бібліотеки КДА були причетні вчені Київського, Петербурзького та Казанського університетів. Завдяки їх активній участі у наповненні бібліотеки КДА ця академічна книгозбірня за складом і змістом стала унікальним універсальним книжковим зібранням видань XV — початку XX ст.

Ключові слова: академічна бібліотека; Київська духовна академія; атрибуція; вчені; бібліотечні фонди

Постановка проблеми. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ зберігається фонд бібліотеки Київської духовної академії. До його формування причетні відомі вчені України та Росії, наукова та бібліотечна діяльність яких слугує цінним джерелом для сучасних книгознавчих студій.

Попри те, що історію бібліотеки КДА досліджено в численних наукових працях, аспекти роботи видатних науковців з формування її фондів залишаються маловідомими та недостатньо вивченими, а отже, потребують ґрунтовнішого розгляду.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Історію бібліотеки КДА за весь період функціонування (1819—1919) найповніше дослідила книгознавець Л. Дениско [1]. В її монографії подано відомості про формування та класифікацію книжкового фонду, визначено персональний склад бібліотекарів, наведено їхні життєписи та окреслено внесок у розвиток книгозбірні. Авторка також репрезентувала біобібліографічні матеріали до біографій знаних бібліотекарів КДА та список облікових документів бібліотеки. Л. Дениско зауважила, що за складом і змістом це унікальне книжкове зібрання XV — початку XX ст., яке охоплює рукописи, стародруки й інші рідкісні видання та має не лише релігійний, а й універсальний характер. Колекція містить велику кількість книг з питань історії, літератури, культури, мистецтва, математики, філософії та інших галузей знань, а також значний за обсягом фонд довідкових видань. На чолі бібліотеки стояли особи, які мали вищу духовну освіту й відповідне духовне звання, досвід наукової та викладацької роботи. Найвидатніші з них були одночасно викладачами й професорами курсів. Дослідниця зазначає, що книжковий фонд не лише відповідав вимогам статутів духовних академії, а й віддзеркалював рівень освіти, особисті професійні та моральні якості науковців і бібліотекарів. Найбільший внесок у формування книгозбірні зробили І. Скворцов — філософ і богослов, професор КДА; А. Пушнов й А. Граніков — професори КДА; К. Думитрашко — український поет, колишній професор КДА; А. Криловський — учений, богослов. Вони сформували академічну школу бібліотечної справи, що згодом становила основу діяльності Всенародної бібліотеки України (ВБУ). Завдяки зусиллям останніх бібліотекарів зібрання КДА майже повністю передали на зберігання до фондів ВБУ (нині — НБУВ). На початку XX ст. ця академічна бібліотека стала одним із найбільших книгосховищ України й на момент надходження до ВБУ складалася зі 150 тис. од. зберігання [1].

Особливості функціонування зазначеної книгозбірні розглянуто в монографії історика Н. Шип [2]. Авторка виявила, що в навчальному закладі багато уваги приділяли позакласному навчанню, й першим помічником у цій справі була бібліотека, започаткована ще за часів Петра Могили. Попри пожежі 1780 і

1811 рр., коли загинула більша частина фондів, книгозбірню було відновлено. І академічне, і студентське зібрання комплектували під наглядом ректора та інспектора (аби уникнути книг, що не відповідали завданням духовної освіти). Адміністрація діяла у правових межах, встановлених для подібних установ світського характеру. Роботу книгозбірні контролювало Академічне правління КДА, а також бібліотечна комісія з двох-трьох професорів (викладачів), яких на рік обирала рада, що також допомагала формувати бібліотечний фонд. Академія виділяла кошти на придбання літератури, утримання бібліотеки, опрацювання книжок у друкарні Києво-Печерської лаври. Студентське зібрання комплектували з книг і журналів, придбаних за внески студентів і благодійників, а також за пожертви. В перше десятиріччя XX ст. бібліотечні фонди значно поповнилися рукописами, богослужбовими книгами, журналами, що надходили як дари з приватних бібліотек науковців.

Управління КДА розробило інструкцію для бібліотекаря та його помічника, що визначала їхні права і обов'язки, правила опису, збереження й каталогізації книг.

Історик Н. Мозгова [3] всебічно аналізує життя й творчість провідних учених-філософів КДА, звертаючись до численних наукових джерел і маловідомих архівних документів. Учена зазначає, що ординарний професор КДА з філософських наук, доктор богослов'я, протоієрей І. Скворцов певний період виконував обов'язки бібліотекаря закладу й особисто поповнив фонди працями Г. В. Лейбніца, І. Канта, Й. Г. Фіхте.

Приватну книгозбірню М. Петрова — філолога, історика, археографа, книгознавця, професора КДА, завідувача Церковно-археологічного музею, академіка, який доклав чимало зусиль до створення бібліотеки закладу, вивчала історик С. Сохань [4]. У монографії [5] комплексно досліджено його наукову діяльність у контексті проблеми історії писемної та книжкової спадщини України. Спираючись на широкую джерельну базу, вчена висвітлила внесок М. Петрова в розвиток польової, камеральної та едиційної археографії, формування рукописно-книжкових колекцій і зібрань Церковно-археологічного музею, бібліотеки КДА, організації власного книжкового зібрання та архіву, що зберігаються у фондах НБУВ. У виданні вміщено каталог приватної бібліотеки М. Петрова, що відображає основні напрями його наукової діяльності й розкриває творчу лабораторію вченого [6].

С. Сохань також присвятила низку статей науковій і бібліотечній діяльності М. Петрова [7—12].

Книгознавець М. Іваннікова [13] досліджувала аспекти роботи М. Петрова з поповнення фондів книгозбірні КДА. Авторка зазначила, що головними джерелами вивчення складу та змісту бібліотечного зібрання вченого, котрі дають змогу відтворити його первісний стан, є: "Каталог книг и периодических изданий, принадлежащих Н. И. Петрову, составленный

8 марта 1880 г." [14]; список "Книги, пожертвованные в библиотеку Киевской Духовной академии заслуженным профессором той же Академии Николаем Ивановичем Петровым"; "Каталог книг "Petroviana" [15]. Видання з приватного зібрання вченого мають його власницький автограф¹.

Про бібліотеку КДА у другій половині XIX — на початку XX ст. згадували дослідники М. Булгаков [16], В. Аскоченський [17], Ф. Тітов [18].

Книгозбірня КДА успадкувала бібліотечний фонд Києво-Могилянської академії (КМА). Історію бібліотек КМА та КДА у другій половині XX — на початку XXI ст. аналізували І. Корнейчик [19], З. Хижняк [20], П. Сотниченко [21], Л. Шаріпова [22; 23], І. Торбаков [24], В. Соколов [25].

Мега статті — надання історичної та книгознавчої інформації про наукову й бібліотечну діяльність учених, причетних до формування фондів бібліотеки КДА, а також книгознавчих відомостей щодо вивчення книжкових знаків на літературі бібліотеки КДА, матеріалів атрибуції автографів науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний внесок у формування фондів бібліотеки КДА зробив Микола Іванович Петров (1840—1921) — літературознавець, історик літератури, етнограф, член-кореспондент Петербурзької академії наук (від 1916), академік Української академії наук (від 1918), професор КДА, громадський діяч. Від 1878 до 1919 р. (закриття КДА) обіймав посаду завідувача Церковно-археологічного музею, брав активну участь у науково-громадському житті Києва, був членом Наукового товариства імені Шевченка. Історик дослідив, опублікував і ввів у широкий науковий обіг значну кількість музейних колекцій, як-от: "Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии" (1897); "Альбом достопримечательностей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии" (1912—1915); "Описание рукописей церковно-археологического музея" (1877). У другому числі "Київських єпархіальних відомостей" за 1881 р. надруковано каталог "Японская коллекция в Церковно-археологическом музее". Впродовж роботи в Академії М. Петров опублікував "Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков" (1911) та "Очерки истории украинской литературы XIX века" (1884), а також низку досліджень з археології, історії, етнографії, мистецтва України; вивчав творчість Г. Сковороди, І. Котляревського та інших письменників.

Книги із зібрання М. Петрова, що є складовою частиною бібліотеки КДА, розміщено як окремим масивом (шифри Р. 5170—5767), так і поодинокі в різних відділах фонду, тому на кожній одиниці є шифр та печатка КДА (усього 598 найменувань) [13].

Листування М. Петрова, що зберігається у фондах Інституту рукопису (далі — ІР) НБУВ, віддзеркалює науковий шлях вченого, його бібліотекознавчі, музеєзнавчі та архівознавчі зацікавлення. Ці листи є атри-

бутованими автографами та унікальними рукописними пам'ятками, що дають змогу ґрунтовніше дослідити біографію цієї непересічної особистості.

Цікавими документами є листи М. Петрова до графині П. Уварової. В одному з них автор розповідає про долю архіву Київської духовної консисторії, що зберігався в Церковно-історичному та Археологічному товариствах при КДА (вересень 1907 р., ІР НБУВ Ф.ІІ.14245). У листі від 20 вересня 1907 р. учений повідомляв про відвідування музеїв Чернігова, де зберігалися колекції, пов'язані з історією України (ІР НБУВ Ф.ІІ.14244). У листі до історика О. Левицького М. Петров розповідав про дослідження фондів бібліотек Києво-Михайлівського монастиря та Києво-Печерської лаври, де знайшов гравюри художника Г. Левицького (ІР НБУВ Ф.ІІ.53755—53756). Епістолярна спадщина М. Петрова свідчить про його тісну співпрацю з редакцією журналу "Київська старовина", до якого він надсилав матеріали з власної бібліотеки (6 листопада 1889 р., ІР НБУВ Ф.ІІ.7738).

Отже, листування М. Петрова дає підстави для висновку про його широкі творчі й наукові зв'язки з музеями, бібліотеками, редакціями академічних часописів, завдяки чому вчений мав змогу збирати важливі книгознавчі матеріали та поповнювати власну колекцію, видання з якої згодом потрапили до зібрання Академії.

У фондах ІР НБУВ зберігається архів КДА, що містить історичні відомості про внесок науковців різноманітних закладів освіти у створення її бібліотеки. Зокрема, 23 грудня 1824 р. до Академічного правління КДА надійшло "Представление" професора філософії КДА І. Сковорцова з пропозицією придбати "Историю философии" Г. Буле (шість томів за ціною 88 руб.) та "Историю философии" Б. Дежерандо (чотири томи за ціною 36 руб.). У січні 1825 р. було виділено кошти для купівлі цих книг [26].

Іван Михайлович Сковорцов (1795—1863) — перший професор філософії КДА, її перший бібліотекар, від 1834 р. — професор богослов'я, церковної історії та канонічного права Київського університету Св. Володимира. Опікуючись розвитком вищої духовної освіти в Україні, він повсякчас турбувався й про комплектування академічного книгозбирання. У київському Софійському соборі І. Сковорцов також провів ретельну бібліотечну роботу, навів належний порядок, уклав каталог. Згодом вийшли друком його історичні матеріали з цієї книгозбірні: "Записки Петра Могили", "Хроніка життя Іренія Фальковського". Слід зауважити, що викладачі КДА високо цінували його досвід бібліотекознавчої та книгознавчої роботи.

У 1824 р. І. Сковорцов здобув звання ординарного професора, а 1833 р. — доктора богослов'я за праці "Нотатки на послання апостола Павла ефесянам" і "Критичний огляд Кантової релігії в межах чистого розуму". Філософські погляди науковця зазнали найбільшого впливу І. Канта, особливо його теорії пізнання та моральної філософії. Вістря критики І. Сковорцов найчастіше спрямовував проти Г. Гегеля, філософія якого, на думку професора, була найбільше позначена пантеїстичним світоспогляданням, несумісним із догмами християнства [3].

¹ Автограф М. Петрова на книгах із бібліотеки КДА — атрибутована рукописна пам'ятка, що зберігає особливості почерку власника та надає уявлення про його наукові й бібліотечні зацікавлення.

Зібрання бібліотеки КДА поповнювали й праці російських науковців. Зокрема, 1825 р. Микола Прокопович Щеглов (1794—1831) — ординарний професор Петербурзького університету, написав і видав книгу "Хозяйственная ботаника" ("Хозяйственная ботаника, заключающая в себе описания и изображения полезных и вредных для человека растений и изданная Н. Щегловым". Ч. 1—2. Спб : Типография медицинского департамента МВД, 1828). Грунтовна праця містила низку описів корисних і шкідливих рослин Росії, доповнених численними кресленнями й малюнками. За цю книгу російський імператор нагородив ученого діамантовим перстцем і наказав придбати в нього 150 примірників [28].

У травні 1825 р. Академічне правління КДА звернулося до М. Щеглова з листом, в якому повідомляло про рішення виписати для бібліотеки КДА "Хозяйственную ботанику". Авторів надіслали 36 руб. із проханням доправити видання із Санкт-Петербурга до Києва в Академічне правління [27].

У першій половині 20-х рр. XIX ст. значну роль у формуванні фондів бібліотеки КДА відіграв її ректор — архімандрит Мелетій, який турбувався про забезпечення студентів необхідною духовною літературою. Про це свідчить "Записка" в Правління Академії економа протоієрея Петра Максимовича від 8 жовтня 1825 р. (документ з архіву КДА). Автор доповідав, що за дорученням ректора КДА взяв у лавці Києво-Печерської лаври для студентів 81 примірник книги "Руководство для чтения книг Ветхого и Нового Завета". На ці витрати Академічне правління виділило 291 рубль, а книги згодом поповнили зібрання бібліотеки [29].

Находили до фондів книгозбірні й розвідки вчених Казанського університету, що підтверджує "Відношення" Ради цього навчального закладу від 17 вересня 1825 р. (документ з архіву КДА). Зокрема, до бібліотеки було відправлено один примірник книги професора Симонова "Essai sur la methode directe du Calcul integral", виданої в Парижі [30]. Наприкінці жовтня 1825 р. Академічне правління КДА висловило подяку Раді Казанського університету за отримане видання [31].

У жовтні 1854 р. із Казанського університету надійшов журнал "Обозрение", що містив відомості про особливості викладання предметів у цьому начальному закладі впродовж 1854—1855 рр. Часопис, особисто надісланий ректором університету, експонували на журнальній виставці в бібліотеці Академії [32].

У 50-х рр. XIX ст. вагому роль у формуванні та впорядкуванні фондів бібліотеки КДА відіграв Андрій Даміанович Граніков (1782—1860) — ординарний професор історичних наук (від квітня 1831 р.). У 1803 р. він закінчив курс Воронежської духовної семінарії, 1823 р. — КДА [36], де залишився викладати громадянську історію [37]. У 1828 р. тимчасово очолював кафедру французької мови, а від 1845 р. обіймав ще й посаду бібліотекаря [38]. У 1840 р. нагороджений орденом Св. Анни III ступеня, дістав чин колезького радника та знак відмінника служби за 15 років.

Оскільки А. Граніков набув неабиякого досвіду бібліотечної роботи в КДА, 1845 р. Правління доручило йому скласти план нового каталогу [33]. Учений запропонував ввести розділ "Релігія", що містив перше відділення "Святе Писання" з підрозділами:

"Писання Біблії", "Старий Заповіт", "Новий Заповіт", "Деякі частини книги та уривки Святого Писання". Друге відділення нового каталогу мало назву "Отці та стародавні вчителі". До третього відділення "Тлумачення Святого Писання" входили біблійні словники. Четверте називалося "Богослів'я. Вивчення та дослідження Біблії", п'яте — "Проповідники", шосте — "Богослужіння та церковна дисципліна, канонічне право і обряди", сьоме — "Загальні праці з релігії, твори студентів КДА".

До розділу "Філософія" входили такі відділення: "Фізика" та "Історія природознавства", "Мовознавство", "Математика", "Природознавство: фізика, фізіологія. Природничі історія, хімія", "Історія" з підрозділами: "Загальна історія", "Громадянська історія", "Церковна історія", "Приватна історія держав", "Вітчизняна історія", "Короткі історичні твори" та "Допоміжні історичні науки: географія, хронологія, статистика, історія науки"², "Бібліотека книг духовного просвітництва", "Бібліотека енциклопедичних книг". Отже, в новому каталозі А. Гранікова книги було розподілено за різними галузями знань, що давало змогу читачам ґрунтовніше ознайомлюватися зі змістом бібліотечного фонду та швидко знаходити потрібну літературу.

У травні 1846 р. А. Граніков надав у канцелярію Академічного правління відомості про книги, рукописи, грамоти, географічні посібники, естампи, що зберігалися у фондах бібліотеки. Утім, учений недооцінив рукописи, що, на його думку, не могли слугувати цінними джерелами для досліджень. Натомість виокремив як важливі грамоти царів Олексія Михайловича та Петра Олексійовича, імператриці Єлизавети Петрівни, а особливо рескрипт імператриці Катерини II щодо Києво-Могилянської академії. А. Граніков склав таблицю "Перечень книг, составляющих библиотеку Киевской Духовной Академии, так же находящихся в ней рукописей, грамот, географических пособий". Зокрема, в ній зазначено кількість книг: богословських — 3060 примірників, 4936 томів, філософських — 1140 примірників, 1644 томи, "книг по літературі" — 948 примірників, 1380 томів, "книг математичних" — 308 примірників, 354 томи, "книг історичних" — 2142 примірники, 4352 томи, "книг з філології" — 1320 примірників, 1568 томів, "книг, які не належали до духовної освіти" — 815 примірників, 1198 томів, енциклопедій — 21 примірник, 373 томи, періодичних видань — 100 примірників, 1555 томів, рукописів — 134 примірники, 141 том, грамот та рескриптів — 5 примірників, "...атласів. Географічних карт" — 187 примірників, 198 томів, картин, естампів, планів — 48 примірників [34]. "Донесение" А. Гранікова в Академічне правління від 4 травня 1846 р., що зберігається в архіві КДА у фондах ІР НБУВ, є автографом ученого.

Вагомий внесок у розвиток бібліотеки КДА зробив професор Іван Петрович Максимович (1807—1861). Разом з А. Граніковим у жовтні 1856 р. він подав до Внутрішнього правління Академії відомості про фонд періодики бібліотеки. Впродовж століття до неї над-

² Історичні твори в бібліотеку КДА надходили згідно із "Заповітом" митрополита Євгенія.

ходили журнали, котрі під час створення книжкових каталогів 1833—1834 рр. не були в них внесені й зберігалися без опису. Бібліотекарі склали їх систематичний опис, котрий подали на розгляд Академічного правління. Всі журнали, згідно з головним порядком книжкових каталогів фундаментальної бібліотеки, поділялися на чотири розряди за мовним принципом: російськомовні, франкомовні, німецькомовні та польськомовні, а кожен розряд — на відділення: журнали богословського змісту, журнали, видані державними установами, та журнали, видані приватними особами. Відповідно до опису 1856 р., загальна кількість часописів охоплювала 83 назви, 697 примірників, 2050 томів, поміж яких — 440 томів богословського змісту. Академічне правління КДА

ухвалило рішення завести окрему книгу для внесення опису журналів і нових надходжень періодики [35].

Висновки. Аналіз джерел та історіографії дав змогу дослідити маловідомі факти біографій професорів КДА М. Петрова, І. Скворцова та А. Гранікова. Життєвий шлях учених свідчить про активну наукову діяльність та широкі книгознавчі й бібліотечнознавчі зацікавлення, пов'язані з роботою академічної бібліотеки. Якнайповнішому формуванню її фондів допомагали зв'язки з професорами Петербурзького та Казанського університетів, які надсилали свої праці. Міжнаукові контакти частково сприяли тому, що бібліотека КДА стала відігравати вагомую культурно-просвітницьку роль у духовній освіті України.

Список використаної літератури

1. Дениско Л. М. Бібліотека Київської духовної академії (1819—1919) / Л. М. Дениско ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ : НБУВ, 2006. — 224 с.
2. Шип Н. А. Київська духовна академія в культурно-освітнянському просторі України (1818—1919) / Н. А. Шип. — Київ : Вид-во ТОВ "НВП" ІНТЕРСЕРВІС", 2010. — 436 с.
3. Мозгова Н. Г. Київська духовна академія, 1819—19120: Філософський спадок / Н. Г. Мозгова. — Київ : Книга, 2004. — 320 с.
4. Сохань С. В. Приватна книгозбірня філолога та історика церкви М. І. Петрова: реконструкція зібрання / С. В. Сохань // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 3. — С. 29—32.
5. Сохань С. М. Микола Петров: життя серед книг і рукописів : моногр. / С. В. Сохань ; відп. ред. А. Дубровіна. — Київ : НБУВ, 2015. — 412 с.
6. Вийшла друком монографія "Микола Петров: життя серед книг і рукописів" (авт. С. Сохань). — С. 1. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (дата звернення 30.01.2020). — Назва з екрана.
7. Сохань С. М. "Воспоминания и переписка к разным лицам. 1840—1882" М. Петрова як джерело реконструкції біографії та творчості вченого / С. М. Сохань // Студії з архівної справи та документознавства. — Київ, 2002. — Т. 8. — С. 118—123.
8. Сохань С. М. Родинне листування М. Петрова у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / С. М. Сохань // Рукописна та книжкова спадщина України. — Київ, 2002. — Вип. 7. — С. 14—21.
9. Сохань С. М. Приватна книгозбірня філолога та історика церкви М. Петрова: реконструкція зібрання / С. М. Сохань // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 3. — С. 29—32.
10. Сохань С. М. Бібліотечна діяльність М. Петрова / С. М. Сохань // Рукописна та книжкова спадщина України: Археологічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. — 2004. — Вип. 9. — С. 53—59.
11. Сохань С. М. Визначні постаті української історіографії XIX—XX ст.: М. Петров / С. М. Сохань // Історіографічні дослідження в Україні. — 2005. — Вип. 15. — С. 226—231.
12. Сохань С. М. Микола Петров — дослідник давньої слов'янської писемної пам'ятки "Пролог" / С. М. Сохань // Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку : тези доповідей Міжнародної наукової конференції до Дня слов'янської писемності і культури, м. Київ, 21 травня 2015 р. — Київ : НБУВ, 2015. — С. 175.
13. Іваннікова М. К. Книги з особового зібрання Миколи Івановича Петрова у складі бібліотеки Київської духовної академії (до 175-річчя від дня народження вченого) / М. К. Іваннікова. — С. 1. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (дата звернення 30.01.2020). — Назва з екрана.
14. ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 6609. Каталог книг и периодических изданий, принадлежащих Н. И. Петрову, составленный 8 марта 1880 г. — 133 с.
15. ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 6608. Каталог книг "Petroviana". — 93 с.
16. Булгаков М. История Киевской академии: Сочинение воспитаника ея / Макарий Булгаков. — Санкт-Петербург : Тип. К. Жернакова, 1843. — 226 с.
17. Аскоченский В. И. История Киевской духовной академии, по преобразовании ея, в 1819 г. / В. И. Аскоченский. — Санкт-Петербург : Тип. Э. Веймара, 1863. — 282 с.
18. Тітов Ф. І. Стара вища освіта в Київській Україні XVI — поч. XIX ст. / Вступ. слово А. Кримського // Збірник іст.-філол. Відділу УАН; № 20. — Київ : УАН, 1924. — 433 с.
19. Корнейчик І. І. Бібліотека КДА / І. І. Корнейчик // Історія української бібліографії. — Харків, 1971. — С. 38—39.
20. Хижняк З. И. Киево-Могилянская академия / З. И. Хижняк — Киев : Высш. шк., 1988. — 268 с.
21. Сотниченко П. А. Бібліотека Києво-Могилянської академії: Філософські джерела / П. А. Сотниченко // Від Вишеського до Сквороди. — Київ, 1972. — С. 47—54.
22. Шаріпова Л. В. З історії рукописного зібрання церковно-археологічного музею при КДА / Л. В. Шаріпова // Рукописна та книжкова спадщина України. — Київ, 1993. — Вип. 1. — С. 123—133.
23. Шаріпова Л. В. Внутрішній устрій та функціонування бібліотеки Києво-Могилянської академії до пожежі 1780 року / Л. В. Шаріпова // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2001. — Вип. 6. — С. 75—96.
24. Торбаков И. Б. Палеотипы Киевской духовной академии / И. Б. Торбаков // Рукописна та книжкова спадщина України. — 1994. — Вип. 2. — С. 116—125.
25. Соколов В. Ю. Природничо-наукова книга у фондах бібліотек України XVIII ст. / В. Ю. Соколов // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. — Київ, 1995. — Вип. 1. — С. 46—51.
26. ІР НБУВ. Ф. 160. № 2808. Дело 1825 года. В Правление Киевской Духовной Академии. Представление профессора философии Протоиерея Ивана Скворцова. — 1 с.

27. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2808. Архив Киевской духовной академии. Дело о приобретении книг для библиотеки Киевской духовной академии. 23 декабря 1824 г. — 12 января 1826 г. — С. 47.
28. *Хозяйственная ботаника* — С. 1. — Режим доступа: www.garuss.ru (дата обращения 30.01.2020). — Загл. с экрана.
29. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2812. В Правление Киевской Духовной Академии. Эконома Протоиерея Петра Максимовича Записка 8 октября 1825. — 1 с.
30. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2812. Министерство Народного Просвещения. Департамент Народного Просвещения. От Императорского Казанского Университета в Казани в Киевскую Духовную Академию. 17 сентября 1825. — 1 с.
31. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2812 Киев. Духовная Академия. Внутреннее Правление № 400. 28 октября 1825 года. Ответ на отношение за № 1227 в Совет Казанского Университета. — 1 с.
32. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2878—28883. Выписки из журналов заседаний Внутреннего правления Киевской духовной академии о работе библиотеки Академии. 1853—1848 гг. 1854 год. Выписка из журнала Внутреннего Правления Киевской Духовной Академии от 5 ноября 1854 г. — 1 с.
33. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2863. Киевскому Окружному Академическому Правлению 31 декабря 1845 г. Библиотекаря Академии профессора Андрея Гранникова и помощника его, бакалавра иеромонаха Михаила. Донесение. — 4 с.
34. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2865 Киевскому Академическому Правлению библиотекарю Андрея Гранникова. Донесение. 4 мая 1846 г. — 13 с.
35. *IP НБУВ*. Ф. 160. № 2881. Выписка из журнала Внутреннего Правления Киевской Духовной Академии от 14—21 декабря 1856 г. — 2 с.
36. *Граников Андрей Дамианович // Древо*. Открытая православная энциклопедия. — С. 1. — Режим доступа: <https://drevo-info.ru/articles/13673964.html> (дата обращения 30.01.2020). — Загл. с экрана.
37. *Щербакова М. И.* Киевская духовная академия в годы учения святителя Феофана (Говорова) / М. И. Щербакова — С. 10. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/artide/n/> (дата обращения 30.01.2020). — Загл. с экрана.
38. *Краеведческие заметки и личные наблюдения*. Выпускники ВДС, окончившие Киевскую Духовную Академию до 1869 года. — С. 1. — Режим доступа: https://pol_pot83.livejournal.com/1328.28.html (дата обращения 30.01.2020). — Загл. с экрана.

Tetyana Yakubova

Research of the contribution of scientists involved in the formation of the funds of the Kyiv Theological Academy

In the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Bibliology of the Vernadsky National Library of Ukraine, the library fund of the Kyiv Theological Academy is preserved. It is indicated that scientists of Ukraine and Russia were involved in the formation of the library fund of the Kyiv Theological Academy.

The author of the article will follow results of L. Denisko, N. Ship, N. Mozgovo, S. Sokhan, which presents some materials about the scientific and library activities of the professors of the Kyiv Theological Academy and noted their role in the spiritual education of Ukraine. The article provides information on the historiography of the history of the library of the Kyiv Theological Academy, which was written in the XIX—XXI centuries. On the basis of manuscript sources of the Archive of the Kyiv Theological Academy, which are stored in the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine, in the article is represented little-known facts of the scientific and library activities of N. Petrova, I. Skvortsova and A. Grannikov, professors of the Kyiv Theological Academy. Materials for attribution of autographs are presented.

The author proves that scientists from Kyiv, St. Petersburg and Kazan universities were involved in the creation of the funds of the library of the Kyiv Theological Academy. It is noted that thanks to the active participation of these scientists in the process of forming the library funds of the library of the Kyiv Theological Academy, this academic library, in terms of its composition and content, has become a unique and universal book collection of editions of the 15th — early 20th centuries.

Keywords: *academic library; the Kyiv Theological Academy; attribution; scientists; library funds*

References

1. Denisko L. M. (2006). *Biblioteka Kyivskoyi dukhovnoyi akademiyi (1819—1919)*. Kyiv.
2. Ship N. A. (2010). *Kyivska dukhovna akademiya v kulturno-osvityanskomu prostori Ukrainy (1818—1919)*. Kyiv: Vyd-vo TOV "NVP" INTERSERVIS".
3. Mozgova N. G. (2004). *Kyivska dukhovna akademiya, 1819—1920: Filozofskiyi spadok*. Kyiv: Kniga.
4. Sokhan S. V. (2003). Pryvatna knyhozbirnya filoloha ta istoryka cerkvy M. I. Petrova: rekonstrukciya zibrannya. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, pp. 29—32.
5. Sokhan S. M. (2015). *Mykola Petrov: zhyttya sered knyh i rukopysiv: monogr.* Kyiv: NBUV.
6. *Vyjshla drukom monohrafiya "Mykola Petrov: zhyttya sered knyh i rukopysiv" (avt. S. Sokhan)*. (2020). Available at: www.nbu.gov.ua.
7. Sokhan S. M. (2002). "Vospominaniya i perepiska k raznym licam. 1840—1882" M. I. Petrova yak dzherelo rekonstrukcii biografii ta tvorchosti vchenoho. *Studii z arkhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva*, 8, pp. 118—123.
8. Sokhan S. M. (2002). Rodynne lystuvannya M. I. Petrova u fondakh Instytutu rukopysu Nacionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 7, pp. 14—21.
9. Sokhan S. M. (2003). Pryvatna knyhozbirnya filoloha ta istoryka cerkvy M. I. Petrova: rekonstrukciya zibrannya. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, pp. 29—32.
10. Sokhan S. M. (2004). Bibliotekna diyalnist M. I. Petrova. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: Arheografichni doslidzhennya unikalnykh arhivnykh ta bibliotechnykh fondiv*, 9, pp. 53—59.
11. Sokhan S. M. (2005). Vyznachni postati ukrainskoi istoriohrafii XIX—XX st.: M. I. Petrov. *Istoriografichni doslidzhennya v Ukraini*, 15, pp. 226—263.
12. Sokhan S. M. (2015). Mikola Petrov — doslidnyk davnoi slovyanskoyi pysemnoyi pam'yatky "Prolog". *Naukovyiy potencial slavistyky: istorichni zdobutky ta tendencii rozvytku: tezy dop. Mizhnar. Nauk. konf. do Dnya slov'yanskoyi pisemnosti i kulturi, m. Kyiv, 21 travnya 2015 r. Kyiv, May 21, 2015*, p. 175. Kyiv: NBUV.
13. Ivannikova M. K. (2020). *Knyhy z osobovogo zibrannya Mykoly Ivanovycha Petrova u skladi biblioteky Kyivskoi duhovnoi akademii (do 175-richchya vid dnya narodzhennya vchenoho)*. Available at: www.nbu.gov.ua.

14. IR NBUV. F. I. Spr. 6609. (2020). *Katalog knig i periodicheskikh izdaniy, prinadlezhashih N. I. Petrovu, sostavleny 8 marta 1880 r.*
15. IR NBUV. F. I. Spr. 6608. (2020). *Katalog knig "Petroviana"*.
16. Bulgakov M. (1843). *Istoriya Kievskoi akademii: Sochinenie vospitanika eya*. Sankt-Peterburg: Tip. K. Zhernakova.
17. Askochenskij V. I. (1863). *Istoriya Kievskoi duhovnoi akademii, po preobrazovanii eya, v 1819 g.* Sankt-Peterburg: Tip. E. Vejmar.
18. Titov F. I. (1924). *Stara vyshcha osvita v Kyivskii Ukraini XVI — poch. XIX st. Zbirnyk ist.-filol. Viddilu UAN*, 20.
19. Korniejchuk I. I. (1971). *Biblioteka KDA. Istoriya ukrajinskoj bibliografii*, pp. 38—39.
20. Khizhnyak Z. I. (1988). *Kievo-Mogilyanskaya akademiya*. Kyiv: Vyssh. shk.
21. Sotnichenko P. A. (1972). *Biblioteka Kyievo-Mohylyanskoj akademii: Filosofski dzherela. Vid Vishenskogo do Skovorody*, pp. 47—54.
22. Sharipova L. V. (1993). *Z istorii rukopysnoho zibrannya cerkovno-arheolohichnoho muzeju pry KDA. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 1, pp. 123—133.
23. Sharipova L. V. (2001). *Vnutrishnii ustrij ta funkcionuvannya biblioteki Kyievo-Mohylyanskoj akademii do pozhezhi 1780 roku. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 6, pp. 75—96.
24. Torbakov I. B. (1994). *Paleotypy Kyivskoj duhovnoj akademii. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 2, pp. 116—125.
25. Sokolov V. Yu. (1995). *Pryrodnycho-naukova knyha u fondakh bibliotek Ukrainy XVIII st. Istoriya bibliotechnoyi spravy v Ukraini : zb. nauk. pr.*, 1, pp. 46—51.
26. IR NBUV. F. 160. № 2808. (2020). *Delo 1825 goda. V Pravlenie Kievskoj Dukhovnoj Akademii. Predstavlenie profesora filosofii Protoiereya Ivana Skvorcova*.
27. IR NBUV. F. 160. № 2808. (2020). *Arhiv Kievskoj dukhovnoj akademii. Delo o priobrenenii knig dlya biblioteki Kievskoj dukhovnoj akademii. 23 dekabrya 1824 g. — 12 yanvarya 1826 g.*
28. *Khozyajstvennaya botanika*. (2020). Available at: www.raruss.ru.
29. IR NBUV. F. 160. № 2812. (2020). *V Pravlenie Kievskoj Dukhovnoj Akademii. Yekonoma Protoiereya Petra Maksimovicha. Zapiska 8 oktyabrya 1825*.
30. IR NBUV. F. 160. № 2812. (2020). *Mynysterstvo Narodnogo Prosveshcheniya. Departament Narodnogo Prosveshcheniya. Ot Ymperatorskogo Kazanskogo Unyversyteta v Kazany v Kyevskeyu Dukhovnyu Akademiyu. 17 sentiabria 1825*.
31. IR NBUV. F. 160. № 2812. (2020). *Kiev Duhovnaya Akademiya. Vnutrennee Pravlenie № 400. 28 oktyabrya 1825 goda. Otvet na otmoshenie za № 1227 v Sovet Kazanskogo Universyteta*.
32. IR NBUV. F. 160. № 2878—28883. (2020). *Vypiski iz zhurnalov zasedaniy Vnutrennego pravleniya Kievskoj dukhovnoj akademii o rabote biblioteki Akademii. 1853—1848 gg. 1854 god. Vypiska iz zhurnala Vnutrennego Pravleniya Kievskoj Duhovnoj Akademii ot 5 noyabrya 1854 g.*
33. IR NBUV. F. 160. № 2863. (2020). *Kievskomu Okruzhnomu Akademicheskomu Pravleniyu 31 dekabrya 1845 g. Bibliotekarya Akademii profesora Andreya Granikova i pomoshchnika ego, bakalavra ieromonaha Mihaila. Donesenie*.
34. IR NBUV. F. 160. № 2865. (2020). *Kievskomu Akademicheskomu Pravleniyu bibliotekarya Andreya Granikova Donesenie. 4 maya 1846 g.*
35. IR NBUV. F. 160. № 2881. (2020). *Vypiska iz zhurnala Vnutrennego Pravleniya Kievskoj Dukhovnoj Akademii ot 14—21 dekabrya 1856 g.*
36. Granikov Andrej Damianovich. (2020). *Drevo otkrytaya pravoslavnyaya enciklopediya*. Available at: <https://drevo-info.ru/artides/13673964.html>.
37. Sherbakova M. I. (2020). *Kievskaya dukhovnaya akademiya v gody ucheniya svyatitelya Feofana (Govorova)*. Available at: <https://cyberleninka.ru/artide/n/>.
38. *Kraevedcheskie zametki i lichnye nablyudeniya. Vypuskniki VDS, okonchivshie Kievskuyu Duhovnyu Akademiyu do 1869 goda*. (2020). Available at: https://pol_pot83.livejournal.com/1328.28.html.

Надійшла до редакції 26 серпня 2020 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 001-051:378ХДАК](477)(092)Куш(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).44-48

Василь Шейко,

доктор історичних наук, професор, ректор ХДАК,
дійсний член Національної академії мистецтв України,
заслужений діяч мистецтв України,
e-mail: rector-2@ic.ac.kharkov.ua

Алла Соляник,

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету соціальних комунікацій ХДАК,
e-mail: allasolyanik164@gmail.com

Визнаний лідер галузевої науки та освіти України (до ювілею Наталі Миколаївни Кушнарєнко)

Висвітлено життєвий і професійний шлях Наталі Миколаївни Кушнарєнко — доктора педагогічних наук, професора кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Харківської державної академії культури (ХДАК), заслуженого працівника культури України з нагоди 70-річчя від дня народження.

Розглянуто етапи її становлення як науковця, зокрема у ХДАК, а також результати плідної академічної діяльності, віддзеркалені в понад 400 наукових і навчально-методичних працях. Бібліометричний аналіз наукового доробку ювілярки

свідчить про постійне зростання дослідницької продуктивності, розширення проблемно-тематичного ореолу публікацій, безперервне генерування численних ідей, що живлять галузеву теорію, освіту й практику новим науковим знанням.

Зауважено, що Н. Кушнарєнко — одна з ініціаторів започаткування в Україні принципово нової наукової галузі "Соціальні комунікації"; талановитий педагог, який постійно підтримує обдаровану студентську молодь, опікується новим поколінням науковців; здібний організатор і натхненник щорічної Всеукраїнської науково-теоретичної конференції молодих учених "Культура та інформаційне суспільство XXI століття", що дає змогу репрезентувати результати їхніх перших наукових розвідок.

Важливим напрямом діяльності Н. Кушнарєнко також є наукове редагування та участь у редакційних колегіях численних професійних журналів і збірників наукових праць.

Ключові слова: вища бібліотечно-інформаційна освіта; бібліотекознавство; бібліотечне фондознавство; документологія; Харківська державна академія культури; Кушнарєнко Наталя Миколаївна

Наталя Миколаївна Кушнарєнко — одна з найшанованіших і найавторитетніших представниць сучасного українського бібліотекознавства, бібліотечного фондознавства, документології кінця ХХ — початку ХХІ ст. — святкує 70-річчя. Після виходу її фундаментальних праць (одноосібних чи у спів-авторстві): навчального посібника "Бібліотечні фонди"

(1993), підручників "Документоведение" (1997—2008), "Організація та методика науково-дослідницької діяльності" (1998—2011), "Наукова обробка документів" (2003—2004), "Бібліотечне краєзнавство" (2007), монографії "Еволюція бібліотечно-інформаційного фондознавства" (2007), навчального посібника "Спеціальне документознавство" (2009—2010) та інших — вона посіла гідне місце в когорті провідних вітчизняних бібліотекознавців, фондознавців, документологів, наукознавців. Праці Наталі Миколаївни по праву належать до "ядра" галузевого потоку публікацій, адже вони неодноразово перевидавалися, знані не лише в Україні, а й в інших країнах світу, мають підвищений попит у студентів, аспірантів, викладачів, перебувають у рейтингу найцитованіших досліджень, є знаковими в освітньо-науковому просторі вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Наталя Миколаївна народилася 21 жовтня 1950 р. у м. Ігулець (нині — район Кривого Рогу) Дніпропетровської області в дружній і працьовитій шахтарській родині. Закінчила Харківський державний інститут культури (1972), аспірантуру (1979) і докторантуру (1993) Московського державного інституту культури, захистила кандидатську дисертацію на тему "Координація комплектування фондів в умовах централізації мережі державних масових бібліотек" (1979), докторську дисертацію "Бібліотечне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект" (1993). Нині Н. Кушнарєнко — доктор педагогічних наук Російської Федерації (1994), доктор педагогічних наук України (1998), професор (1996), заслужений працівник культури України (1999), дійсний член Міжнародної академії інформатизації при ООН (1994).

Професійна діяльність Наталі Миколаївни тісно пов'язана з Харківською державною академією культури (ХДАК): упродовж 1986—1989 рр. — завідувач кафедри бібліотечних фондів і каталогів, 1994—1997 рр. — кафедри документознавства, 1997—2010 рр. — книго-

знавства та фондознавства, 1994—2002 рр. — декан факультету бібліотекознавства та інформатики, 2002—2006 рр. — проректор із науково-педагогічної та виховної роботи, 2006 — серпень 2020 р. — проректор із наукової роботи. Нині — професор кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ХДАК.

Унікальний історико-культурний та освітньо-науковий простір Харкова відразу вразив Н. Кушнарєнко величчю, став потужним інтелектуальним підґрунтям для розвитку й розквіту її талантів у науковій, педагогічній та організаторській роботі. Багатогранна й продуктивна професійна діяльність ученої є вдалим синтезом усталених традицій найавторитетнішої в країні харківської бібліотекознавчої школи та індивідуального стилю дослідницької роботи, сміливих новаторських ініціатив. Саме творча аура alma mater — Харківської державної академії культури, фундатора й лідера вищої бібліотечно-інформаційної освіти України, майже пів століття надихала ювілярку на науковотворчі здобутки, розкривала її різнобічні здібності.

Науковий доробок Наталі Миколаївни доволі значний і складається з понад 400 наукових і навчально-методичних праць, серед яких: 11 підручників і навчальних посібників, що неодноразово перевидавалися, 6 монографій, більш як 300 статей, рецензій, навчально-методичних матеріалів, тез доповідей тощо. За її науковим редагуванням вийшли друком понад 100 ґрунтовних наукових та аналітико-бібліографічних праць. Найвагомим є внесок ученої в розроблення закономірностей, тенденцій, базових принципів, теоретико-методологічних засад, поняттєво-термінологічного апарату документології, бібліотечного фондознавства та краєзнавства як наукових і навчальних дисциплін, студіювання концептуальних основ вищої бібліотечно-інформаційної освіти, підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів.

Бібліометричний аналіз праць Н. Кушнарєнко свідчить про постійне зростання дослідницької продуктивності, розширення проблемно-тематичного ореолу публікацій, безперервне генерування численних ідей, що живлять галузеву теорію, освіту й практику новим науковим знанням. Лише за останні п'ять років Н. Кушнарєнко опублікувала майже 80 праць, серед яких: 3 монографії, 2 навчальних посібники, 42 наукові статті, 11 тез доповідей на наукових конференціях, 11 навчально-методичних матеріалів, 5 рецензій. Поміж них є праці, оприлюднені у виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science.

Контент-аналіз потоку публікацій Н. Кушнарєнко за останнє п'ятиріччя дав змогу виявити три основні проблемно-тематичні пріоритети: 1) занурення в пара-

дигмальні засади культурології та мистецтвознавства; 2) домінування праць біографічного й просопографічного характеру; 3) студіювання еволюції бібліотечної періодики в Україні. Перший блок репрезентують два навчальних посібники: "Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства" (2016), "Культурологічні та мистецтвознавчі дослідження: теорія і методологія" (2020) (у співавторстві). Результати біографічних і просопографічних досліджень відзеркалено у трьох монографіях з історії та сьогодення Харківської державної академії культури (до 85 та 90-річчя від дня заснування), та з фундування харківської бібліотечної науково-освітньої школи, а також у низці статей персоніфікованого характеру, в яких розкрито внесок відомих вітчизняних і зарубіжних учених у розвиток бібліотечно-інформаційної науки й освіти. Серед когорти персоналій — Н. Березюк, М. Дьубі, Е. Карачинська, В. Маркова, В. Мільман, М. Низовий, Т. Новальська, А. Соляник, Ю. Столяров, Є. Тамм, Н. Фрідьєва, Г. Швецова-Водка, В. Шейко, Г. Шемаєва. Третій блок складають наукові розвідки, в яких досліджено особливості виникнення, становлення та розвитку української бібліотечної періодики, внесок ХДАК в її розбудову. Серед найавторитетніших періодичних видань схарактеризовано такі: "Учёные записки", "Труды Харьковского государственного библиотечного института", "Бібліотекознавство та бібліографія", "Вісник Харківської державної академії культури" та інші.

Свідченням авторитетності Н. Кушнарєнко як науковця, її високого дослідницького потенціалу, виняткової значущості творчого доробку для професійного загалу є кількість посилань та індекс цитувань її праць вітчизняною та світовою науковими спільнотами. Сьогодні h-індекс ученої дорівнює 13. Це один із найвищих показників цитованості праць серед викладачів ХДАК і в галузевій науці України.

Поміж багатьох чеснот ювілярки — глибока повага до наставників і попередників, уміння об'єктивно оцінити їхній внесок у розбудову бібліотечної науки, освіти та практики, про що свідчать численні публікації. Наталя Миколаївна прагне відповідати високим стандартам "столяровської" наукової школи, розбудовує власну наукову школу, що розвивається й поповнюється талановитими молодими докторами та кандидатами наук. Під її керівництвом захищено 13 дисертаційних досліджень, зокрема 3 докторських та 10 кандидатських. Змістова унікальність, публікаційна активність, належний рівень якості наукових праць, високий ступінь цитувань, активне оприлюднення дослідницького доробку в статтях, монографіях, підручниках, навчальних посібниках, у доповідях на престижних міжнародних і всеукраїнських наукових форумах і вченого-лідера наукової школи, і його учнів забезпечили високий авторитет академічного осередку та його ідентифікацію як "наукової школи Н. Кушнарєнко" — вагомого складника не лише харківської й української, а й міжнародної наукової школи бібліотекознавства, фондознавства й документології. Високий авторитет у професійних колах, здатність генерувати нові ідеї, наукова щедрість, самовіддане служіння обраній професії керівника-лідера надихають її

учнів, послідовників і прибічників на нові наукові звершення, формування персоніфікованих наукових шкіл.

Н. Кушнарєнко — непересічний організатор науки. За роки перебування на посаді проректора з наукової роботи ХДАК вона доклала значних зусиль до підвищення наукового статусу закладу, формування потужного осередку підготовки української інтелектуальної еліти в галузі культурології, мистецтвознавства, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, створення якісно нової системи підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Наталя Миколаївна — одна з ініціаторів започаткування в Україні принципово нової наукової галузі 27 "Соціальні комунікації", що від 2006 р. дало змогу об'єднати під цим шифром у номенклатурі наукових спеціальностей і суміжні: "Теорія та історія соціальних комунікацій", "Документознавство, архівознавство", "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство", "Теорія та історія журналістики", "Теорія та історія видавничої справи та редагування", "Прикладні соціально-комунікаційні технології", "Соціальна інформатика". Вчена брала безпосередню участь у розробленні формул, паспортів, програм вступних і кандидатських іспитів більшості спеціальностей, зміст яких високо оцінила академічна спільнота. Досвід керівництва науковою роботою ХДАК, енергійність, працьовитість, непересічні організаторські здібності, інноваційне мислення в поєднанні з високим професіоналізмом сприяли створенню розгалуженої наукової інфраструктури. Нині в Академії успішно діє аспірантура з чотирьох наукових спеціальностей: "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", "Культурологія", "Музичне мистецтво", "Соціальна робота" з підготовки докторів філософії; докторантура з трьох наукових спеціальностей: "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", "Культурологія", "Музичне мистецтво"; функціонують дві спеціалізовані вчені ради з правом прийняття до розгляду та захисту докторських (кандидатських) дисертацій із трьох наукових спеціальностей: "Теорія та історія культури", "Українська культура" (у галузі культурології та мистецтвознавства), "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство" (у галузі соціальних комунікацій). Виходять друком два фахових збірники наукових праць: "Вісник Харківської державної академії культури" та "Культура України". Науковці ХДАК активно розробляють фундаментальні та прикладні НДР, студіюють докторські й кандидатські дисертації, численні монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті, зростає публікаційна активність викладачів, докторантів та аспірантів, індекс цитування їхніх праць, підвищується авторитет міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, що проводяться на базі закладу, функціонують авторитетні персоніфіковані наукові й мистецькі школи. Постійно зростає науковий ценз викладачів, 70% яких мають ступінь доктора чи кандидата наук.

За період каденції Наталії Миколаївни на посаді проректора з наукової роботи у спеціалізованих вчених радах ХДАК захищено майже 40 докторських і 180 кандидатських дисертацій. Їх розподіл за науковими галузями такий: 40% — доктори та кандидати наук

із мистецтвознавства, 24% — із соціальних комунікацій, 18% — із культурології, 9% — із педагогічних наук, 5% — з історичних наук, 4% — із філософських наук. Висока академічна продуктивність дає підстави для висновку, що за останні 20 років ЗВО став одним із провідних вітчизняних центрів підготовки та атестації кадрів вищої кваліфікації культурологічно-мистецького й бібліотечно-інформаційного профілю.

Н. Кушнарєнко — талановитий педагог, який постійно підтримує обдаровану студентську молодь, опікується новим поколінням науковців. Студентська аудиторія — перший майданчик апробації її інноваційних наукових ідей і педагогічних методик, засобів залучення студентів до науково-дослідної діяльності. Наталя Миколаївна сприяла організації у ХДАК Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених, започаткувала самобутню управлінську структуру — студентську раду як орган студентського самоврядування, що допомагає вчитися керувати на засадах демократії та відповідальності за справу.

Наталя Миколаївна — здібний організатор і натхненник щорічної Всеукраїнської науково-теоретичної конференції молодих учених "Культура та інформаційне суспільство XXI століття", що дає змогу репрезентувати результати перших наукових розвідок дослідників.

Н. Кушнарєнко — вимогливий, принциповий і водночас демократичний, щирий та мудрий вихователь, завжди готовий допомогти студентам, аспірантам і колегам доброю порадою. У дружній академічній родині її заслужено називають "наша наукова мати", а випускники різних поколінь завжди з великою вдячністю згадують її життєві настанови.

У багатогранній викладацькій діяльності Наталя Миколаївна творчо використовує активні методи навчання, інноваційні педагогічні технології, прагне креативно наповнювати навчальні дисципліни. В її творчому доробку такі базові авторські курси: "Документознавство", "Документологія", "Методологічні проблеми документології", "Бібліотечне краєзнавство", "Організація та методика науково-дослідної діяльності", "Методика викладання спецдисциплін", "Сучасні проблеми розвитку документно-інформаційних систем", "Інноваційні методи викладання у вищій школі" та інші. Вони забезпечені силабусами, розробленими відповідно до сучасних стандартів вищої освіти й збагаченими новітніми методиками й технологіями викладання. Вихід її першого в Україні підручника з документознавства, розбудова концептуальних засад принципово нової наукової та навчальної дисципліни "Документологія" забезпечили надійний теоретичний фундамент запровадження у вищій галузевій освіті навчальних дисциплін документно-комунікаційного циклу.

Важливим напрямом діяльності Н. Кушнарєнко є наукове редагування та участь у редакційних колегіях професійних журналів і збірників наукових праць. У різні часи це були "Вища школа", "Вісник Книжкової палати", "Бібліотечна планета", "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія" та інші. Нині вчена входить до складу редколегій таких авторитетних фахових видань, як "Бібліотечний вісник",

"Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського", "Вісник Харківської державної академії культури", "Научные и технические библиотеки" (індексується в міжнародній наукометричній базі даних Web of Science). Результативна й багаторічна плідна співпраця Н. Кушнарєнко зі співробітниками бібліотеки ХДАК надихає на реалізацію спільних інноваційних проєктів. Учена є незмінним науковим редактором біобібліографічного покажчика "Видатні педагоги Харківської державної академії культури", натхненником випуску бібліографічного покажчика "Праці викладачів і співробітників Харківської державної академії культури" за період від 2000 до 2020 р., дайджесту "Віват, Академіє!", численних бібліометричних розвідок.

Бездоганне знання справи, висока наукова продуктивність, інноваційне мислення, професійна успішність, відкритість до спілкування, творчий хист, працелюбність, організаторські здібності, демократичність, щирість, людяність, уміння долати труднощі й твердо захищати власні переконання — саме завдяки цим рисам Н. Кушнарєнко здобула потужну підтримку колег-однодумців, провідних вітчизняних і зарубіжних учених, повагу студентів і молодих науковців. Високий авторитет Наталі Миколаївни у професійних колах — це надійний фундамент для подальшого успішного розвитку самобутньої харківської освітньо-наукової школи, взірць, що надихає її учнів, послідовників і прибічників на нові наукові досягнення.

За значний особистий внесок у розвиток української культури й мистецтва, підготовку висококваліфікованих кадрів Указом Президента України 1999 р. Н. Кушнарєнко присвоєно почесне звання "Заслужений працівник культури України". Згідно з рішенням Всесвітнього бібліографічного інституту (США) упродовж 1999—2002 рр. її визнано найкращою жінкою-професіоналом. У 1998 р. як автора підручника "Документоведение" вчену нагороджено премією й дипломом виставки-ярмарку науково-педагогічних ідей "Освіта Харківщини" в номінації "Кращий підручник року"; 1999 р. — почесною грамотою Харківської обласної держадміністрації, а також дипломом I обласного конкурсу "Вища школа Харківщини — кращі імена" в номінації "Кращий декан"; 2003 р. — Почесною відзнакою Української бібліотечної асоціації; 2004 р. — Почесною відзнакою Міністерства культури і мистецтв України "За багаторічну плідну працю в галузі культури"; 2008 р. — дипломом обласного конкурсу "Вища школа Харківщини — кращі імена" в номінації "Кращий викладач професійно-орієнтованих дисциплін"; 2013 р. — почесною відзнакою Міністерства культури України "За досягнення в розвитку культури і мистецтва"; 2019 р. — Золотою медаллю Національної академії мистецтв України.

З нагоди славного ювілею щиро бажаємо Наталі Миколаївні міцного здоров'я, добробуту, наснаги, любові рідних та оточення, успішної реалізації невичерпного науково-педагогічного потенціалу й творчих задумів!

Vasyl Sheyko, Alla Solianyuk
Prominent leader of branch science and education of Ukraine
(to the anniversary of Natalia Nikolaevna Kushnarenko)

The vital and professional way of Natalia Nikolayevna Kushnarenko — doctor of pedagogical sciences, professor, professor of department of informative, library and archived matter of the Kharkiv State Academy of Culture, deserved worker of culture of Ukraine, is illuminated on occasion of 70-year from a birthday.

The stages of her formation as a scientist, in particular in the KhSAC, as well as the results of fruitful academic activity, reflected in more than 400 scientific and educational works, are considered. Bibliometric analysis of the scientific achievements of the jubilee testifies to the constant growth of research productivity, expansion of the problem-thematic halo of publications, continuous generation of numerous ideas that feed industry theory, education and practice with new scientific knowledge.

It is noted that N. Kushnarenko is one of the initiators of the introduction in Ukraine of a fundamentally new scientific field 27 "Social Communications"; a talented teacher who constantly supports gifted student youth, takes care of a new generation of scientists; capable organizer and inspirer of the annual all-Ukrainian scientific-theoretical conference of young scientists "Culture and Information Society of the XXI century", which allows to represent their results of the first scientific research.

An important direction of N. Kushnarenko's activity is also scientific editing and participation in editorial boards of numerous professional journals and collections of scientific works.

Keywords: higher library and information education; library science; library fund science; documentology; Kharkiv State Academy of Culture; Kushnarenko Natalia Mykolayivna

Надійшла до редакції 28 серпня 2020 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 025.135:004]:025.45ДК]:027.54(430)ННБ](045)
 DOI: 10.36273/2076-9555.2020.9(290).48-52

Світлана Галицька,

науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

Тетяна Устинова,

молодший науковий співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

e-mail: ustynova@nbuv.gov.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6551-8335>

Німецька національна бібліотека: тематичний пошук за класифікацією М. Дьюї

У статті розглянуто засоби тематичного пошуку за бібліотечною класифікацією в електронному каталозі Німецької національної бібліотеки. З'ясовано, що важливим є подання класифікаційної системи у форматі інтерактивного ієрархічного тематичного дерева знань, що надає можливість користувачу обмежити пошук певною тематичною галуззю. Розглянуто зв'язок класифікації з електронним каталогом бібліотеки, що є вагомим чинником забезпечення повноти й точності тематичного пошуку, а також зручності та швидкості функціонування автоматизованої пошукової системи. Здійснено аналіз засобів тематичного пошуку в електронному каталозі Німецької національної бібліотеки за класифікаційними схемами та комплексу навігаційних і пошукових засобів інформаційної бібліотечної системи. Наголошено, що важливим елементом сучасної міжбібліотечної комунікації є обов'язкове впровадження у структуру тематичного пошуку національної бібліотеки міжнародної класифікаційної системи, зокрема Десяткової класифікації М. Дьюї. З'ясовано, що забезпечення релевантних результатів тематичного пошуку, організованого на її основі, становить фундамент якісного обслуговування користувачів й надання доступу до ресурсів електронного каталогу Німецької національної бібліотеки.

Ключові слова: класифікація; рубрика; бібліографічний опис; тематичний пошук; бібліотечна ієрархія; електронний каталог; навігаційні засоби; контрольований доступ

Постановка проблеми. Одне з головних завдань сучасної бібліотеки — надання тематичного доступу до інформаційного ресурсу, тобто забезпечення способу, що допомагає ідентифікувати, локалізувати й використовувати відомості, котрі відповідають навчальним, професійним та особистим потребам користувачів [7, с. 101]. Бібліотека має надавати необхідні засоби пошуку документів за змістом, результатом якого є отримання переліку бібліографічних записів певної тематики.

Для організації пошуку за означеною темою чи галуззю бібліографічні записи документів мають містити тематично орієнтовані дані, завдяки яким користувач зможе виокремити певні дисципліни чи предметні галузі в масиві сучасних публікацій, застосувати контрольовані терміни для тематичного пошуку, а також визначити тематично близькі твори, дістати додаткову інформацію щодо змісту документа (зокрема, реферат, фрагмент документа, гіперпосилання на зміст) [7, с. 6]. Відповідно

до цього завдання, під час наукового опрацювання документів бібліотеки застосовують різноманітні інструменти: тезауруси, предметні рубрики, системи класифікації (Десяткова класифікація М. Дьюї (ДКД), Універсальна десяткова класифікація (УДК), власні рубрикатори), що забезпечують якісні навігацію й тематичний пошук, а отже ефективне використання значних масивів інформаційних ресурсів.

Актуальним завданням сьогодення вважаємо дослідження організації тематичного пошуку в електронних каталогах бібліотек за класифікаційними схемами та комплексу навігаційних і пошукових засобів інформаційних бібліотечних систем.

Мета статті — проаналізувати досвід використання засобів тематичного пошуку за бібліотечною класифікацією в електронному каталозі Німецької національної бібліотеки. Для досягнення мети виконано такі **завдання**: розглянуто структуру електронного каталогу та бібліотечної ієрархії, складники лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукової системи, можливість застосування компонентів бібліографічних записів документів як пошукових елементів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема організації тематичного пошуку за класифікаційними схемами в електронних каталогах бібліотек є однією з найважливіших у бібліотекознавчих дослідженнях. Питання розвитку інформаційно-пошукових систем (ІПС), надання читачам можливості ефективно користуватися зібраними ресурсами, зокрема засобами тематичного пошуку за бібліотечною класифікацією, її зв'язок з електронним каталогом, удосконалення лінгвістичного забезпечення ІПС і комплексу навігаційних засобів вивчали вітчизняні та закордонні бібліотекознавці, зокрема фахівці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ) К. Лобузін [2—4], Л. Коновал, І. Перенесієнко.

Основними напрямками досліджень є вивчення й аналіз створення, функціонування, вдосконалення та актуалізації засобів тематичного пошуку документів в інформаційно-пошуковій системі бібліотек, а також удосконалення в систему інтелектуального пошуку міжнародних класифікаційних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цікавим є досвід використання бібліотечних ієрархій у тематичному пошуку національних бібліотек світу.

Німецька національна бібліотека (ННБ), заснована 1912 р. у Лейпцизі, — унікальна установа, що збирає німецькі та німецькомовні видання від 1913 р. Сучасну назву здобула 2006 р. внаслідок об'єднання Німецьких бібліотек у Лейпцизі (Deutsche Bücherei Leipzig) і Франкфурт-на-Майні (Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main) та Німецького музичного архіву в Берліні (Deutsches Musikarchiv Berlin) [6]. Фонд ННБ налічує понад 34 млн документів (2018).

Закон "Про Німецьку національну бібліотеку" (Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek (DNBG) [1] від 29 червня 2006 р. визначає її функції, поміж яких: збирати в оригіналі, інвентаризувати, каталогізувати, складати бібліографічний опис, зберігати й надавати для користування громадськості:

— інформаційні засоби, видані в Німеччині від 1913 р.;

— німецькомовні публікації, переклади німецькомовних публікацій іншими мовами про Німеччину, видані поза межами країни від 1913 р. [9, с. 28].

ННБ — центральна архівна бібліотека та національний бібліографічний центр Федеративної Республіки Німеччина, одночасно наукова універсальна й публічна бібліотека, а також ефективна віртуальна бібліотека, що надає інформаційно-довідкове обслуговування через інтернет, постійно розширюючи спектр послуг і вдосконалюючи зворотний зв'язок із користувачами.

Німецька національна бібліотека проводить послідовну політику індексування й використання контрольованого доступу, тобто підтримує в актуальному стані найважливіші інструменти, що забезпечують упорядкування та взаємоузгодженість даних [5, с. 14].

Для індексації змісту надходжень і тематичного пошуку фахівці ННБ застосовують універсальну Десяткову класифікацію М. Дьюї, поширену в багатьох країнах світу. Переклад її 22-го видання німецькою мовою здійснено в межах спільного проекту Німецької національної бібліотеки й Університету прикладних наук у Кельні (2002—2005) і видано 2005 р. ННБ є провідним членом Консорціуму DDC Deutsch, заснованого 2000 р.

Скористаємося опцією Browsen (DDC) і розглянемо структуру електронного каталогу Німецької національної бібліотеки (фото 1). Спробуємо, наприклад, знайти документи, в яких одяг розглянуто з погляду мистецтва.

Kategorie	Thema	Titel in dieser Klasse	Titel in dieser Klasse
700	Kunst	0 (DNB)	52421 (DNB)
710	Malerei & Zeichnung	0 (DNB)	56181 (DNB)
720	Skulptur	0 (DNB)	56281 (DNB)
730	Architektur	0 (DNB)	56781 (DNB)
740	Textilwesen	0 (DNB)	56881 (DNB)
750	Handwerk	0 (DNB)	56981 (DNB)
760	Druck & Verlagswesen	0 (DNB)	57081 (DNB)
770	Photographie	0 (DNB)	57181 (DNB)
780	Musik	0 (DNB)	57281 (DNB)
790	Wissenschaft & Technik	0 (DNB)	57381 (DNB)

Фото 1. Структура каталогу Німецької національної бібліотеки

Для пошуку в каталогах Німецької національної бібліотеки позначимо її (Suche in DNB) і за бібліотечною ієрархією, поступово уточнюючи запит, перейдемо до рубрики **746.92092 Дизайнер моди (Modedesigner)**, для чого використаємо таку послідовність:

7 Мистецтво та розваги (Künste & Unterhaltung)

74 Графіка та прикладне мистецтво (Grafik & Angewandte Kunst)

746 Текстильне мистецтво (Textilkunst)

746.1-746.9 Продукти та способи (Produkte und Verfahren)

746.9 Інші текстильні продукти (Andere Textilprodukte)

746.92 Одяг (Kleidung)

746.92092 Дизайнер моди (Modedesigner)

Під рубрикою **746.92092 Дизайнер моди (Modedesigner)** у Національній бібліотеці Німеччини зібрано 161 документ (фото 2). Перейдемо до переліку їх бібліографічних записів (фото 3), котрий можна відсортувати, наприклад, за назвою чи автором (за алфавітом). Якщо документ зберігається в бібліотеці Лейпцига чи Франкфурта, запис має відповідну позначку.

Notation	Thema	Titel in dieser Klasse
	Hauttattofin	
700	Künste & Unterhaltung	0 (DNB)
740	Grafik & angewandte Kunst	0 (DNB)
748	Textilkunst	59 (DNB)
749.1/749.9	Produkte und Verfahren	100 (DNB)
749.9	Andere Textilprodukte	10 (DNB)
749.92	Kleidung	102 (DNB)
749.92092	Modedesigner, ...	191 (DNB)

Фото 2. Рубрика каталогу 746.92092 Дизайнер моди

Фото 3. Перелік бібліографічних записів документів, зібраних під рубрикою каталогу 746.92092 Дизайнер моди

Для обмеження й уточнення пошуку доцільно також скористатися переліком категорій документів "Усі види матеріалів" (Alle Materialarten), переліком каталогів і збірок (Alle Kataloge/Sammlungen) чи списком бібліотек (Alle Standorte). У всіх категоріях зазначено кількість наявних документів (фото 4).

Alle Materialarten
Filme/Hörbücher (3) Bücher (135) Online Ressourcen (17) Elektronische Datenträger (1)
Alle Kataloge/Sammlungen
Handbibliotheken Exil (1) Buchmuseum Fachbibliothek (1) Hochschulschriften (1) Buchmuseum Studiensammlungen (3)
Alle Standorte
Frankfurt (135) Leipzig (149)

Фото 4. Категорії документів, зібраних у каталозі

Бібліографічний запис документа, на відміну від бібліографічного опису як набору бібліографічних даних, котрі ідентифікують бібліографічний ресурс, складається з елементів даних, що описують бібліографічний ресурс і забезпечують доступ до нього; також визначає пов'язані з ним видання [7, с. 91; 8]. Отже, бібліографічні записи документів містять такі відомості: тип змісту, заголовок, автор, перекладач, видавництво, ключові слова, індекс класифікації М. Дьюї, наданий документу під час аналітико-синтетичного опрацювання, індекси М. Дьюї відповідної тематичної групи, а також інші відомості. За ключовими словами можна перейти до описів ключових слів, що містять синоніми, індекси класифікації Дьюї, приклади вживання тощо. Можна також переглянути перелік документів, для яких певне слово є ключовим (зазначено кількість публікацій) (фото 5).

Бібліографічний запис книги зазвичай містить перелік документів схожої тематики, котрі також можуть стати у пригоді користувачам. Наприклад, читачам, яких цікавить книга М. Конрад "Феномен професії моделі" (Das Phänomen Modelberuf), рекомендовано такі видання:

Das Gefühl der Welt Bude, Heinz. — München : Carl Hanser Verlag, [2016];
Ausmalen wie ein Künstler Möllenbeck, Barbara. — Stuttgart : Frechverlag, 2016, 1. Auflage;
Die neue Gier Edelbacher, Max. — Berlin : Goldegg Verlag, [2015], [1. Auflage];
Geborgen wachsen Mierau, Susanne. — München : Kösel, [2016];
Mittelamerika Berlin : taz Verlags- und Vertriebs GmbH, 2016, [1. Auflage];
Feders fantastische Stadtpflanzen Feder, Jürgen. — Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, April 2016, Originalausgabe;
Dein bestes Leben McDavid, Janis. — Freiburg : Herder, [2016].

Фото 5. Бібліографічний запис документа

Варто зауважити, що для застосування в тематичному пошуку будь-якої класифікації слід мати певні навички користування бібліотечною ієрархією, орієнтуватися в її структурі чи точно знати необхідний індекс. До речі, якщо індекс потрібної рубрики достеменно відомий, ним можна скористатися як пошуковим елементом. Наприклад, використаємо індекс **947.7084** ("Історія України 1917—1953 років") у простому пошуку й одразу перейдемо до переліку бібліографічних записів документів (фото 6).

Фото 6. Перелік бібліографічних записів документів

В іншому разі можна скористатися ключовим словом, а далі продовжити тематичний пошук за класифікацією (фото 7). Наприклад, якщо одяг цікавить вже не як предмет мистецтва, а з погляду виробництва, у знайденому за словом "Одяг" (Kleidung) переліку оберемо потрібний аспект розгляду предмета — "Промислове виробництво одягу" (Kleidung — industrielle Herstellung).

За посиланням переходимо до рубрики **687 Одяг і аксесуари (Kleidung und Accessoires)**. Надалі користуємося, наприклад, такою послідовністю:

687 Одяг і аксесуари (Kleidung und Accessoires)
 687.2 Снідня білизна (Unterwäsche)
 687.22 Жіноча білизна (Unterwäsche für Frauen)

Рубрика 687.22 містить посилання:

Піжами й одяг для відпочинку для жінок див. 687.165082 (Für Nachtwäsche und Loungewear für Frauen siehe 687.165082)

Знайшли вісім джерел у Національній бібліотеці Німеччини (позначка у дужках — DNB) і переходимо до переліку бібліографічних записів документів.

Тематичний пошук за каталогами можна порівняти з пошуком за ключовим словом в електронному каталозі. Спробуємо знайти документи, що стосуються виробництва одягу (фото 8).

Фото 7. Аспекти розгляду слова "Одяг"

Фото 8. Пошук за ключовим словом "Одяг" в електронному каталозі

За ключовим словом "Одяг" (**Kleidung**) в електронному каталозі знайдено 3185 джерел інформації, котрі можна відсортувати за типом документа (наприклад, газети — 122 од., книги — 2349 од.). Недоліки такого пошуку:

- великий обсяг отриманого переліку бібліографічних записів;
- перелік містить документи з усіх аспектів розгляду предмета;
- інформаційний шум.

Щодо останнього показника, до переліку потрапили документи з менеджменту — "33 бизнес-ідеї для Перу: подорож за економічними можливостями" (33 Geschäftsideen für Peru: Eine Reise durch die wirtschaftlichen Möglichkeiten); економіки — "Сучасне споживче співтовариство" (Contemporary Collaborative Consumption); психофізіології — "Секрет магніту серця: визволення" (Das Gehemnis des Herzmagneten: Die Befreiung), а також документи з історії, словники, навіть атлас і нотне видання. Хоча одне з ключових слів цих документів "Одяг", вони зовсім не стосуються його виробництва. Відсортувати перелік за аспектом розглядання предмета можливості немає.

Іноді, за умови нескладного запиту, достатньо використати ключове слово та обрати вид документа (наприклад, "Україна — карти"), відсортувати надходження (наприклад, першими розташовані новіші видання) та отримати необхідний перелік записів (фото 9).

Фото 9. Перелік бібліографічних записів документів (карти України)

Висновки. У Німецькій національній бібліотеці для тематичного пошуку в електронному каталозі широко застосовують класифікацію М. Дьюї. Галузеве (предметне) розташування документів у національній бібліографії найбільше відповідає запитам користувачів. Класифікаційні системи та предметні рубрики допомагають знайти, ідентифікувати, відібрати чи проаналізувати потрібну інформацію [5, с. 14—15].

Пошук можна здійснювати одразу за бібліотечною ієрархією (Каталоги — Browsen (DDC), але доцільно спочатку скористатися ключовим словом, обрати аспект розгляду предмета, а згодом перейти до потрібної рубрики класифікації. Пошук за ієрархією з використанням ключового слова є зрозумілим і простим, особливо для читачів, які не обізнані зі структурою класифікації та принципами впорядкування каталогу й не мають відповідних навичок пошуку.

Безумовно, зв'язок класифікації з електронним каталогом бібліотеки є важливим чинником, що забезпечує повноту й точність тематичного пошуку, а також зручність і швидкість функціонування автоматизованої пошукової системи.

Важливо й те, що класифікаційний індекс можна використовувати як пошуковий елемент у всіх видах пошуку (простому, розширеному, за каталогами чи бібліотечною ієрархією). З бібліографічного запису складно автоматично сформувати перелік документів за індексом документа або тематичної групи, але для продовження тематичного пошуку зазначені індекси можна застосовувати як пошукові елементи.

Бібліографічні записи містять гіперпосилання, за якими користувач може перейти до різних баз даних, що їх підтримує бібліотека, й здобути відомості про автора, тип документа, описи ключових слів, зміст тощо. В окремих випадках можна переглянути навіть відомості про місто і/або країну, в яких видано документ (країна, координати та різні варіанти назви міста/країни, індекс класифікації М. Дьюї, відповідні публікації тощо). Бібліографічний запис документа також уможливує перехід до його повного тексту, якщо це повнотекстовий електронний ресурс (Online-Zugriff).

Організація якісного, зручного та зрозумілого тематичного пошуку в електронному каталозі, сформованому в Німецькій національній бібліотеці на основі Десяткової класифікації М. Дьюї, дає змогу якнайповніше використовувати ресурси установи й забезпечувати інформаційні потреби різноманітних категорій читачів.

Список використаної літератури

1. *Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek (DNBG)*. — Mode of access: https://de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_%C3%BCber_die_Deutsche_Nationalbibliothek. — Title from the screen (accessed: 10.03.20).
2. Лобузін К. В. Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузін. — Київ, 2010. — 132 с.
3. Лобузін К. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів / К. В. Лобузін, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Бібліотечний вісник. — 2017. — №. 4. — С. 3—7.
4. Лобузін К. В. Удосконалення рубрикатора наукової бібліотеки як лінгвістичної основи пошукової інформаційно-комунікативної системи / К. В. Лобузін, С. В. Галицька, Н. В. Орешина // Наукові праці НБУВ. — 2016. — Вип. 44. — С. 448—460.
5. Кетт Ю. Немецкая национальная библиография как открытые связанные данные: использование и возможности / Ю. Кетт, С. Бейер, М. Манеке, И. Янс, Ларс Г. Свенссон. — Режим доступа: <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-kett-ru.pdf>. — Загл. с экрана (дата обращения: 10.03.20).
6. *Deutsche Nationalbibliothek* — Home. — Mode of access: www.dnb.de/DE/Home/home_node.html. — Title from the screen (accessed: 10.03.20).
7. *Руководство по обеспечению тематического доступа в национальной библиографии* / Международная федерация библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА), Российская национальная библиотека. — Санкт-Петербург, 2017. — Режим доступа: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/45-ru.pdf>. — Загл. с экрана (дата обращения: 12.03.20).
8. *Функциональные требования к библиографическим записям: окончат. отчет* / Рос. библи. ассоц. ; Рос. гос. б-ка. — Москва : РГБ, 2006. — 150 с.
9. Зефельд Ю. Двери в прошлое и будущее — библиотеки в Германии / Ю. Зефельд, Л. Сире. — 3 изд. — Хильдесхайм : Георг Холмс, 2007. — 97 с. — Режим доступа: <https://www.goethe.de/kug/pro/ifla/russisch.pdf>. — Загл. с экрана (дата обращения: 12.03.20).

Svitlana Halytska, Tetyana Ustinova

German National Library: thematic search for M. Dewey's classification

The article deals with the means of thematic search by library classification in the electronic catalog of the German National Library. It has been found that it is important to submit a classification system in the form of an interactive hierarchical thematic tree of knowledge that enables the user to limit their search to a specific topic area. The classification of the library with the electronic catalog has been expanded, which is an important factor in ensuring the completeness and accuracy of the thematic search, as well as the convenience and speed of functioning of the automated library search engine.

An analysis of the thematic search tools in the electronic catalog of the German National Library by classification schemes and a complex of navigation and search tools of the information library system is carried out.

It is emphasized that a necessary element of modern interlibrary communication is also the mandatory introduction into the system of thematic search of a national library of an international classification system, such as the M. Dewey classification.

It has been found that providing relevant search results based on M. Dewey's Decimal Classification is the basis for enabling users to effectively use the resources collected in the online catalog of the German National Library.

Keywords: classification; heading; bibliographic description; thematic search; library hierarchy; electronic catalog; navigation aids; controlled access

References

1. *Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek (DNBG)*. (2006). Available at: https://de.wikipedia.org/wiki/Gesetz_%C3%BCber_die_Deutsche_Nationalbibliothek [Accessed 10.03. 2020].
2. Lobuzina K. V. (2010). *Bibliotechni klasyfikatsii v suchasnykh informatsiynykh servisakh*. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho.
3. Lobuzina K. V., Halytska S. V., Orieshyna N. V. (2017). Adaptatsiia lingvistichnykh zasobiv naukovoi biblioteki do vymoh internet-seredovyshcha ta mizhnarodnykh standartiv. *Bibliotichniy visnyk*, 4, pp. 3—7.
4. Lobuzina K. V., Halytska S. V., Orieshyna N. V. (2016). Udoskonalennia rubrykatora naukovoi biblioteki iak lingvistichnoi osnovy poshukovoi informatsiino-komunikatyvnoi systemy. *Naukovi pratsi NBUV*, 44, pp. 448—460.
5. Kett J., Beyer S., Manecke M., Jahns Y., Svensson L. G. *Nemetskaia natsionalnaia bibliografiia kak otkrytye svyazannye dannye: ispolzovanie i vozmozhnosti*. Available at: <https://www.ifla.org/past-wlic/2012/215-kett-ru.pdf> [Accessed 10.03. 2020].
6. *Deutsche Nationalbibliothek* — Home. (2020). Available at: www.dnb.de/DE/Home/home_node.html [Accessed 10.03. 2020].
7. *Rukovodstvo po obespecheniu tematicheskogo dostupa v natsionalnoi bibliografii*. (2017). Available at: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/series/45-ru.pdf> [Accessed 12.03. 2020].
8. Arefev V. V. (2006). *Funktsionalnye trebovaniia k bibliograficheskim zapisiam: okonchat. otchet*. Moscow: RGB.
9. Zefeld Yu., Sire L. (2007). *Dveri v proshloe I budushchee — biblioteki v Germanii*. 3 izd. Khildeskhaim: Georg Kholms. Available at: <https://www.goethe.de/kug/pro/ifla/russisch.pdf> [Accessed 10.03. 2020].

Надійшла до редакції 3 серпня 2020 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 206 пр. Зам. 58.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html